

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

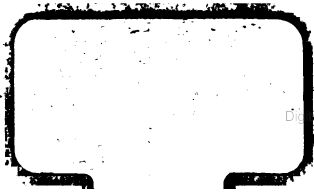
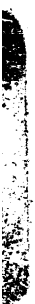
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Versch

Digitized by Google
EKG

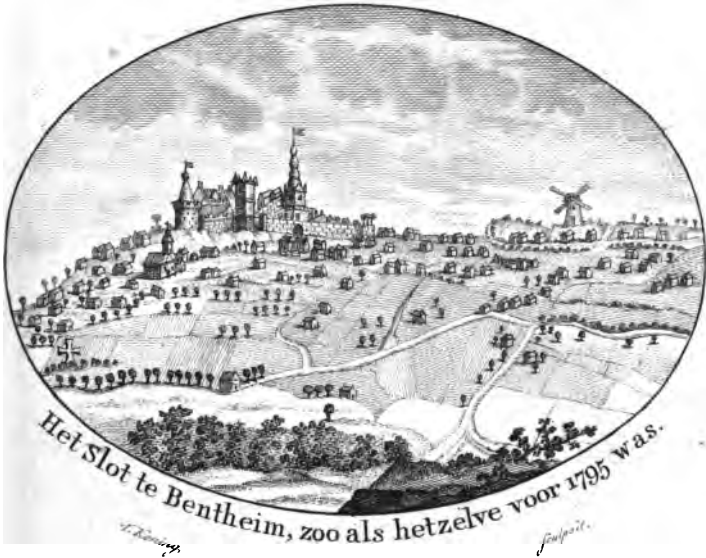

GESCHIEDENIS
VAN HET
GAAFSCHAP

Bentheim

door

W. F. VISCH,
Predikant te Wilsum,
in het voornoemde Graafschap.

TE ZWOLLE,
Bij J. L. ZEEHUISEN.
1820.

Am

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
882983
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1919 L

N A A M L I J S T

DER

I N T E E K E N A R E N .

Zijne Doorluchtige Hoogheid, de Regerende Vorst
ALEXIS te Bentheim, 50 exemplaren.

H. D. H., de Regerende Vorstin te Bentheim, geborene
Prinzes van Solms ~~Braunfels~~, 6 exemplaren.

H. D. H., de Vorstin Douairiere te Bentheim, geborene
Hertogin van Schleeswijk - Holstein, Glucksburg, 6
exemplaren.

Z. D. H., de Prins I. ODEWIJK te Bentheim, 6 exempl.

H. D. H., de Prinzes CHARLOTTE te Bentheim,
6 exemplaren.

H. D. H., de Prinzes SOPHIA te Bentheim, 6 exempl.

De Heer VON PESTEL, Koninklijk Grootbrittannisch
Hannoversche Regeringsraad, Director van den Over-
kerkeraad des Graaffchaps Bentheim, en Ridder van
de Guelphen-Orde, 2 exemplaren.

Zijne Excellentie, de Heer B. H. Baron BENTINCK
tot *Buckholt*, Kamerheer van Z. M. den Koning
des Nederlanden, Luitenant Generaal, Kommandeur
der Militaire Willems Orde, Gouverneur van Over-
ijsel, enz. enz., 2 exemplaren.

FAMILIJST DER

- Agnes (A. F.)** Koopman te Bening (F.) Med. Doctor te Noordhoorn. Nieuwenhuis.
Albers (G.) te Wilsum. Bennet (R. G.) Kapitein te Alerink (G.) te Blomolt. zee, thans te Hattem.
Almelo (J. van) te Noordhoorn. Beerlink (A.) te Kleine Ringe.
Amshof, (J. P.) Predikant te Beesten (van) Opperhoutvester te Bentheim.
Amshof, (H. L. M.) Predikant te Ruinerwolde. Bennink (L.) te Amsterdam.
Arendsen (A. W.) Koopman te Gronou. Bentheim (weduwe van) te Noordhoorn.
Arends (J.) te Nieuwenhuis. Bispink (A.) Scholte te Wilsum.
Arends (J.) te Ootmarsum. Bispink (B.) oud Scholte te Wilsum.
Anhausen, Griffier van het Blacourt (J. de) Magazijnmeester van de artillerie te Tribunaal te Bentheim. Koevorden.
Aufmorth (G. H.) te Almelo. Blijdenstein (B.) te Enschede.
Averes (B.) te Bakelt. Blijdenstein (J. B.) te Enschede.
Averes (J.) te Noordhoorn. Bockholt (B.) te Bentheim.
Bakker (W. H.) Predikant te Bode, Opvoeder der Prinsen van Bentheim te Steinfurth.
Noordhoorn. Bode (H.) te Ulzen.
Barger (H.) te Blomolt. Bodde (J.) koopman te Zwolle.
Barnecaten (H. J.) Onderwijzer te Almelo. Boegeholt (M.) Ontvanger te Gronou.
Barnveld (W. van) Lid van Boer (J. J. de) Prokureur te het Koninklijk Instituut en Zwolle.
andere geleerde Maatschappijen te Hattem.
Bartman (G.) te Steinfurth. Boelens (R.) te Zwolle.
Bartling (G.) Koopman te Boerman (G.) te Ohne.
Steinfurth. Boerman (H.) te Ohne.
Bauer (J. W.) te Gildehuls. Boerman (J.) te Ohne.
Baynk (P.) te Bentheim. Boerink (R. H.) in het Laar.
Becker (F. H.) Koopman te Bohlj (von) Vorstelijk Bentheim.
Bentheim. Kantselijraad te Steinfurth.
Belt (A.) op de Hoogstede. Boltner (J.) te Amsterdam.

Boel-

I N T E E K E N A R E N .

- Boopman (A.)** Prédikant te Hattum.
Borgman (G.) te Kleine Ringe.
Borneman, Vorftelijk Bentheim- fche Hofraad te Steinfurth.
Borneman Sportel rendant te Steinfurth.
Bosch (D.) te Emmelenkamp.
Bosch (J. H. van den) te Lage.
Bosch (L.) Prédikant te Hardenberg.
Bouginé (H.) te Zwolle.
Boumeester (J. H.) te Zwolle.
Boumeester (K.) te Zwolle.
Brameijer (F.) te Amsterdam.
Brameijer (H.) te Amsterdam.
Brameijer (J.) te Amsterdam.
Branus (H. P.) Postmeester te Bentheim.
Braz (H.) te Amsterdam.
Bremmers (C. H.) Fabrikant te Gronou.
Bremmers (J.) Fabrikant te Gronou.
Broekhuis (J.) te Wilfum.
Broekhuis (G.) te Wilfum.
Brookman (J.) te Nieuwenhuis.
Brofius (F. M.) te Steinfurth.
Bruck, fenior (J. A.) te Noordhoorn.
Bruggencate, (J. ten) te Almelo.
Bruggink (L.) te Amsterdam.
Bruna (H.) Burgemeester te Veldhuizen, 2 exemplaren.
Bruning (F.) Oeconomus op het Huis Schledabrück.
- Brons Died. z. (B.)** te Steinfurth.
Bruijel (E. ten) S. S. Min. Candi. te Bentheim.
Brama (E. J.) te Noordhoorn.
Busman (G.) te Hardinkhuizen.
Busman (G.) te Hesterop.
Buscher (B.) te Ohne.
Bussemaker (B. J.) in het oude dorp bij Noordhoorn.
Buter (J. H.) te Emmelenkamp.
Buurfink (W.) te Enschede.
Bijt de Vroe, Major en Plaats- Kommandant der stad Koevorden.
Cappenberg (H. M.) Prédikant te Uzen.
Cate (B. ten) te Enschede.
Cate (H. O. Z. ten) te Enschede.
Chalmot, (da) Ontvanger der in- en uitgaande Regten en der Accijzen te Dalen.
Clewitz (H.) Onderwijzer te Koevorden.
Coevorden (W. van) Koopman te Zwolle.
Colmschate (H. J.) lid van de Staten van Overijsel.
Cock (B.) Apotheker te Koevorden.
Costers (B.) Koopman te Koevorden.
Crammer (H.) Advocaat te Nieuwenhuis.
Crijger (H. L.) te Nieuwenhuis.
Cromhof (J. G.) te Enschede.
- Crull

N A A M L I J S T D E R

- Crull (G.) op de Vennebrug.
 Crull (G.) te Ulzen.
 Daems (H. L.) te Oldenzaal.
 Dambuk (G.) te Wilsum.
 Daniel (J. H. A.) Predikant te Steinfurth.
 Dannenbergh (P. H.) te Noordhoorn.
 Dannenbergh (P.) te Noordhoorn.
 Denhardt (A. F.) Boekdrukker te Steinfurth.
 Determan (H.) Koopman te Nieuwenhuis.
 Determan (J.) senior, Koopman te Veldhuizen.
 Dobben (G.) te Hankorve.
 Dozij (A. H.) te Almelo.
 Drees (A.) Hofvoogd te Bentheim.
 Drees (J. F.) Apotheker te Bentheim.
 Drees (Wed. J. G.) te Bentheim.
 Duff (W. H. G.) geboren Danhenbergh, te Noordhoorn.
 Duncker, Regerings-Secretaris te Bentheim.
 Duncker (J.) te Hadderup.
 Dungen (M. van) te Enschede.
 Dijkman (J. M.) te Ulzen.
 Eldert (J.) te Wilsum.
 Elverfeld (A. van) Koninklijk Pruisische Ritmeester te Bentheim.
 Ede (T.) te Nieuwenhuis.
 Eikenhorst (A.) Onderwijzer te Holthema.
 Ekringa (J. G.) Luitenant Kolonel der Genie te Koovorden.
 Elderink (H.) Fabrikant te Gronou.
 Engbers (A.) te Ulzen.
 Engelberts (weduwe) geboren Krull, te Noordhoorn, 2 exemplaren.
 Engelberts (A. M.) te Noordhoorn, 4 exemplaren.
 Engelberts (D.) te Noordhoorn, 2 exemplaren.
 Engelberts (H.) te Noordhoorn, 2 exemplaren.
 Engelen (J. H. van) te Noordhooth.
 Esfelbrugge (C.) te Steinfurth.
 Esfink (B.) te Biemolt.
 Everingman (G.) te Golenkamp.
 Feith (Mr. Rhijnvis) te Zwolle.
 Feltz (G. W. van der) Griffier bij de Rechtbank van eersten aanleg te Assen.
 Femmer, Opziener van het Vorstelijk slot te Steinfurth.
 Fenneman (H.) Koopman te Bentheim.

Floors

I N T E E K E N A R E N .

Floors (J. H.) te Bentheim.	Greve (H.) te Wilsum.
Franke (D.) Kanselist te Bentheim.	Groll Cramer (A.) te Lage.
Frantzen (J. A.) Predikant te Emmelenkamp.	Groon (B.) te Brandligt.
Freijen (J.) te Blémolt.	Groon (F.) te Bentheim.
Fries (A.) te Steinfurth.	Groon (H.) Predikant in dea Laar, 2 exemplaren.
Funck (C.) Vorstellijk Bentheimsche Regeringsraad te Steinfurth.	Haar (P. van der) Predikant te Derskamp.
Gageler (G.) te Wilsum.	Hacke (F. C.) Burgemeester te Bentheim.
Gaibert (J.) te Wilsum.	Hagedoorn (J. F.) Saikeraft sinadent te Amsterdam.
Gävert (E.) te Wilsum.	Hagemeyer (A. J.) te Alkmaar.
Gempt (B. te) Predikant te Batenburg.	Hagen (H. A.) Onderwijzer te Gildehuis.
Gempt (J. D. te) Kóopman te Schutterop.	Harink (D.) te Bakelt.
Gempt (J. H. te) Med. Doctor te Steinfurth.	Harink (G.) te Bakelt.
Gempt (J. H. te) Kóopman te Schutterop.	Harink (H.) te Bakelt.
Geringman (H. J.) te Ulzen.	Harink (J. H.) te Bakelt.
Gescher, Rentmeester te Steinfurth.	Hasfelo (J.) te Enschede.
Gescher, Pastoor te Wietmarschen.	Hasfink (J.) te Hefope.
Goejen (J. de) Koopman te Zwolle.	Hattink (H. J.) Predikant te Rijssen.
Gomarus (G. A.) te Zwolle.	Heek (G. T. van) te Enschede.
Goor (G. van) Onderwijzer te Ootmarsum.	Hoerpsma (J. H.) Predikant te Sleen.
Góoszen (A.) Vrederegter van het kanton Ootmarsum.	Hein (G. H.) Predikant te Meppel.
Goozen (A. J.) Predikant te Eijbergen.	Helbig (J. C. H.) te Amsterdam.
Greve (G.) te Wilsum.	Hellendoorn (H.) Koopman te Zwolle.
	Hellendoorn (H. J.) te Zwolle.
	Heuschen (J. W.) Predikant te Schutterop.

2 fiet

N A A M L I J S T D E R

- Hetterman (B.) te Noordhoorn.
- Hieblink (J. J.) Predikant te Wormerveer.
- Hilbink te Echteler.
- Hoegen (H.) te Bakelt.
- Hoegen (H. H.) te Bakelt.
- Hoek (J. V. G. van) Predikant te Nieuwenhuis.
- Hoenderken (L.) Burgemeester te Hardenberg.
- Hoesman (G.) te Boekholt.
- Hof (H.) te Frensdorp.
- Hofkes (L.) voor het Leesgenootschap te Almelo.
- Hofman, Regter van het Tribunaal te Bentheim.
- Hofftede (G.) te Gronou.
- Hollaer van Gote [M.] te Almelo.
- Höfcher (J.) te Ulzen.
- Holtkamp (J. B.) te Gildishuis.
- Höfster (J. H.) te Wilsüm.
- Hombrink (H. J.) Predikant te Oostzaan.
- Hompes (H.) Koopman te Ulzen.
- Hoogklimmer (J. G.) Regter en Burgemeester te Ulzen, 4 exemplaren.
- Hoogklimmer (J. G.) Predikant te Vugt.
- Hoon (J. B.) te Voorst bij Zutphen.
- Hopink (B. J. Z.) Fabrikant te Gronou.
- Hopink (J. D.) te Gronou.
- Horstman (B.) te Steinfurth.
- Hout, te Steinfurth.
- Hubert, (J. E.) Lid van de Regtbank van eersten aanleg te Zwolle.
- Hugenholtz (H. S.) Predikant te Veldhuizen.
- Hugenholtz (J. B. T.) Predikant te Koevorden.
- Hugt (A.) te Itterbeek.
- Hulman (J.) te Amsterdam.
- Hulman (O.) te Amsterdam.
- Hummelink (A. A.) Pred. te Borkulo.
- Huuskens (G.) te Itterbeek.
- Jacobi (J. W.) gepensioneerd Majoor te Bentheim.
- Jonker (J. L.) Onderwijzer te Vlagtwedde.
- Juplien, Secretaris te Steinfurth.
- Kalf (Jac.) Koopman te Zwolle.
- Kampferbeek (D. A. de) van Eischtorff, gepens. Majoor te Dokkum.
- Karsenberg (L. A.) Boekhandelaar te Deventer.
- Kalter (J.) te Amsterdam.
- Keller (J.) te Nieuwenhuis.
- Keller (C. F. L.) te Gronou.
- Klaflink (G.) te Wilsüm.
- Kleiman (G.) te Wilsüm.
- Klunder (H.) te Oetmarsum.

Koch

I N T E E K E N A R E N .

- Koch (F. C. W.) te Noordhoorn.
- Kock (A.) Ontvanger te Bentheim.
- Köhler (J. G.) Generaal Ontvanger te Nieuwenhuis.
- Konerman (G. H.) te Gronou.
- Koppelman (J. C. W.) Predikant te Ohne.
- Koppelman (W.) te Ohne.
- Koppelman (J. E. C.) Predikant te Brandlegt.
- Koppelman (F. W. B. M.) Predikant te Schutterop.
- Koppelman (P. P. G.) Predikant te Veldhuizen, 2 exempl.
- Koring (B.) te Ulzen.
- Koring (Weduwe C. H.) junior, te Ulzen.
- Koring (J. H.) te Ulzen.
- Kosters (J. W.) te Noordhoorn.
- Kosters (H. H.) te Noordhoorn.
- Kramer Renette, Notaris te Zwolle.
- Kregten (R. van) Rekenmeester te Groningen.
- Krikke (L.) Onderwijzer te Emmelenkamp.
- Krikke (W.) Koopman te Gramsbergen.
- Krull (E.) te Nieuwenhuis.
- Krull (J. H.) te Nieuwenhuis.
- Krull (W.) te Nieuwenhuis.
- Kruijs (J.) Schout te Vriesenveen.
- Kohus (J. C.) & S. Theod. Cand. te Borkalo.
- Kühnen (Gebroeders) te Nieuwenhuis, 2 exemplaren.
- Kuik (H. van) Onderwijzer te Dalfzen.
- Kuila (H. ter) te Enschede.
- Kunst (J.) Onderwijzer te Vriesenveen.
- Kuijers (L.) Onderwijzer te Brekkelenkamp.
- Laarhoven (J. C.) Ontvanger der in- en uitgaande Regten te Gramsbergen.
- Lagemann (Gebr.) te Wietmarschen.
- Lageman (C.) te Bentheim.
- Lahuis (B.) te Hefingen.
- Lampen (B. A.) Pastoor te Gronou.
- Landweer (A. G.) weduwe T. Mulder te Ulzen.
- Leenders (B.) te Gronou.
- Leen (G.) Rector te Zwolle.
- Leesgenootschap, (Het) la Correspondance te Zwolle.
- Leesgenootschap, (Het) uitbegeerte om wijzer te worden, te Zwolle.
- Leesgenootschap, (Het) te Zwartsluis.
- Leverkink (D.) te Bentheim.
- Leverkink (J. P.) te Bentheim.
- Leverkink (L.) te Bentheim.
- Lewe (G.) te Witlum.

Lich-

N A A M L I J S T D E R

- Lichtenvoort (W. D.) Ontvanger der Registratie te Koevorden.
- Liese (H. W.) te Lage.
- Lindeman (F. A.) Predikant te Bentheim.
- Lindeman (J. P.) Predikant te Wierden.
- Lochem (J. van) te Enschede.
- Mähler (F.) Koopman te Noordhoorn, 2 exemplaren.
- Mähler (J.) Pastoor te Alfhausen.
- Mardink (D.) te Wilsum.
- Matel (E.) te Wilsum.
- Meier, Rentmeester te Bentheim.
- Meier (A. H.) Koopman te Bentheim.
- Meier (F. T.) Koopman te Bentheim.
- Mensen (H.) te Bakel.
- Menfondes (H. J. C.) Predikant te Uizen.
- Meppelink (D.) te Emmelooenkamp.
- Mesfchers (J. H.) te Noordhoorn.
- Metelercamp (E.) te Bentheim.
- Metelercamp (G.) te Amsterdam.
- Metelercamp (W.) te Bentheim.
- Meulen (B. ter) Fabrikant te Gronou.
- Meulman (O.) te Noordhoorn.
- Meijeringh (H.) Predikant te Gildehuis.
- Meijeringh (E. T.) Luit. in het Benth. Landweerbatalion.
- Meijeringh (T. E.) Apotheker te Zwolle.
- Meijering (H.) te Uizen.
- Meijer (J. V.) Amplifimus over Zaffand en Drenthe te Zwolle.
- Meijers Pastoor te Bentheim.
- Michael (J. H.) te Kleine Ringel.
- Miquel, Med. Doctor te Nieuwenhuis.
- Mouten (E.) te Kampen.
- Möller (E.) Postmeester te Noordhoorn.
- Moulin (E.) te Kampen.
- Mulders (J. H.) te Bakel.
- Mulder (H.) Papiermaker te Wilsum.
- Mulder (W.) te Emmelooenkamp.
- Muller (B. D.) Med. Doctor te Noordhoorn.
- Muller (B.) Ontvanger te Uizen.
- Neck (L. van) te Uithoorn.
- Nes (F. L.) J. U. D. te Lingen.
- Nes (J. van) Med. Doctor te Noordhoorn.
- Neubourg (E.) Predikant te Bentheim.
- Neuhof (T. W.) Advocaat te Nieuwenhuis.

Neu-

I N T E E K E N A R E N .

- Nepthoff (W.)** te Nieuwenhuis.
Niehoff (J.) te Noordhoorn.
Niemeijer Janf.z. (B.) te Bakelt.
Niemulle (E. R.) te Nieuwenhuis.
Niermeijer (A. M.) te Amsterdam.
Noordhuis (H.) te Ootmarfum.
Nordbeck (G.) Onderwijzer te Bentheim.
Nordbeck (H.) Burgemeester te Bentheim.
Nordbeck (J. W.) Burgemeester te Schutterop.
Nordbeck (H.) te Hardingen.
Nordbeck (W. D.) Rentmeester te Bentheim.
Nordbeck (W.) Koopman te Bentheim.
Nijhoegen (H.) te Bakelt.
Nijhoff (G.) te Wilfum.
Nieuwhoff (J.) J. U. D. op het huis te Echteler.
Nijhuis (J. B. T.) Predikant te Arkel.
Nijmeijer (G.) te Looze.
Oldehinken (J.) te Wilfum.
Ölen (H.) te Ulzen.
Ölen (J.) Onderwijzer te Gronou.
Onstede (J.) Koopman te Ulzen.
Oomkens (A.) Predikant te Onstwedde.
Oostkamp (J. A.) te Zwolle.
- Pagenstecher [H. R. G.]** President der Regtbank van eerften aanzeg te Almelo.
Palthe [J. W.] te Oldenzaal.
Palte [J.] te Oldenzaal.
Paschen [W.] te Enschede.
Peefe [H. A.] Pastoor te Denekamp.
Pelkwijk, [Mr. J. ter] lid der Gedeputeerde Staten van Overijsfel, te Zwolle.
Peltster [R.] Pastoor te Emmelenkamp.
Pennink [H. H. Z.] lid van de Staten van Overijsfel te Ootmarfum.
Pennink [H. J.] te Enschede.
Phillips [H. C.] eerste Onderwijzer en Voorzanger te Almelo.
Platvoet [B.] Koopman te Zwolle.
Pohlman [J. F.] Onderwijzer te Ulzen.
Pol [Mr. G. B. ten] Notaris te Ootmarfum.
Pothoff [Mr. C.] Vrederegtter te Koevorden.
Pruim [G. J.] Onderwijzer te Hardenberg.
Pruim (G. H.) Vrederegtter te Hardenberg.
Prümers [J. H.] oud Burgemeester te Steinfurth.
Punt [W.] Onderwijzer te Wijthmen.

N A A M L Y S T D E R :

- Quelhorst**, Orgelmaker te Oldenzaal.
Queijfen [F. C.] Lid der Regtbank van eersten aanleg te Almelo.
Rademaker [G.] Predikant te Zwolle.
Rallink [G.] te Boekholt.
Rechters [F. A. Graaf van] te Uizen.
Regenbogen [D.] te Schutterop.
Reinhard, Secretaris van de kamer der Vorstelijke Domeinen te Steinfurth.
Reinink [H.] te Bakelt.
Reinink [B. J.] te Emmelenkamp.
Reinink [S. H.] Koopman te Nieuwenhuis.
Reirink [H.] te Zwolle.
Ridder [G.] te Wilsum.
Riemsdijk [A. van] Med. Doct. en Schout te Hardenberg.
Rietberg [Mr. L.] Notaris te Zwolle.
Roelofs [J. H. Z.] te Holkhome.
Roemer [A.] te Emmelenkamp.
Roesingh [R. H.] te Nieuwenhuis.
Rolink [Alex.] te Steinfurth.
Rolink [J.] te Biemelt.
Röman [R.] te Wilsum.
Rooftink [D.] te Bentheim.
Roseboom [A.] Ridder van de Militaire Willemsorde der Nederlanden, te Amsterdam, 3 exemplaren.
Roseboom Jansz. [A.] te Amsterdam.
Roseboom [H.] Onderwijzer te Wilsum.
Roseboom [J. J.] te Amsterdam.
Roseboom [J.] te Amsterdam.
Roseboom [W. W.] Koopman te Amsterdam.
Roseboom [W.] te Wilsum.
Roskott [A. E.] te Gildehuis.
Rost J. H. Z. [C.] Koopman te Schutterop.
Rost C. koopman te Schutterop.
Rotman [N.] te Steinfurth.
Ruhfusz [G. D.] Med. Doct. te Bentheim.
Ruitman [J. B.] te Graansbergen.
Ruytman [W.] Predikant te Windesheim.
Ruijs [S.] te Uizen.
Satink [H.] Koopman te Graasdorp.
Satink [H.] te Nieuwenhuis.
Satink (J. L.) te Nieuwenhuis.
Scheer [D. H. van der] Boekhandelaar te Koevorden, 2 exemplaren.
Scheer [J. van der] Ontvanger der in- en uitgaande Regten te Koevorden.
Scheenstra [W. F.] Onderwijzer te Makkings.
Scheij (L.) Postmeester te Nieuwenhuis.
Schier-

I N T B E K E N A R E N.

- Schierbeek [R. J.] Boekhandelaar te Groningen, 2 exemplaren.
- Schievink [kleine H.] te Blemolt.
- Schievink [kleine J. H.] te Blemolt, 2 exemplaren.
- Schoemaker [A.] te Emmelenkamp.
- Scholten [H. J.] Koopman te Veldhuizen.
- Scholten [H. C.] Predikant te Emmelenkamp.
- Scholten [H.] Jeneverstoker te Veldhuizen.
- Scholten [B.] te Golenkamp.
- Scholte [B. Ersink] te Bookholt.
- Scholte [J.] te Blemolt.
- Scholte [J. Bos] in het oude Dorp bij Noordhoorn.
- Scholte [G.] van Nielink.
- Schoneveld [B.] te Wilsum.
- Schön [J. W. V.] te Bentheim.
- Schoppen [G.] te Wilsum.
- Schotsman [J.] Predikant te Nede.
- Schottel [G.] te Wilsum.
- Schrader [A. W.] Predikant te Gildehuis.
- Schrader [E.] te Gildehuis.
- Schrader [J. W.] Burgemeester te Gildehuis.
- Schreven [J. van] Onderwijzer in het Huis der Weezen te Zwolle.
- Schreven junior [D. van] te Zwolle.
- Schröerluke [A.] te Nieuwenhuis.
- Schröerluke [W.] te Ootmarsum.
- Schroer [G.] te Brandlegt.
- Schuerhuis [H.] te Wilsum.
- Schultz [J. F.] Overkerkeraad en Predikant te Noordhoorn, 2 exempl.
- Schutte [G.] te Bentheim.
- Schumer [L.] Fabrikant te Schutterop.
- Schumer [W.] Koopman te Schutterop.
- Schwaag (J. van der) Med. Doct. te Steinfurth.
- Siborgh, gepenf. Majoor.
- Sierpgh (G. E.) te Hardenberg.
- Sikkens [E. J.] S. Min. Cand. te Noordhoorn, 2 exempl.
- Slingenberg [B.] Burgemeester te Koevorden.
- Silgtenhorst [J.] te Gildehuis.
- Slimme [H.] te Wilsum.
- Sloet [C. W.] tot twee Nieuwenhuizen, lid van de Gedeputeerde Staten van Overijsel.
- Sloten [J. van] te Noordhoorn.
- Sluet [G.] Koopman te Gildehuis.
- Sluet [E.] Koopman te Gildehuis.
- Sluijter [J. G.] S. S. Min. Cand. te Noordhoorn.
- Smit

N A A M L I J S T D E R

- Smit [G. B.] te Onstwedde.
 Smit [L.] koopman in paarden te Veldhuizen.
 Smit [H.] te Wilsum.
 Smit [M.] Boekverkoopers be- diende te Groningen.
 Smit [G.] koopman te Wil- sum.
 Smook [W.] weduwe Traut- wein te Ulzen.
 Snijders [D.] te Ohne.
 Snijders [H.] te Ohne.
 Snijders [H.] te Amsterdam.
 Solders [J. M.] te Enschedé.
 Sondars [G.] weduwe Meijer te Ohne.
 Spolde [van ten] Regerings- raad te Munster.
 Spijkerman [G.] eerste Onder- wijzer in de school van het Departement Zwolle der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen.
 Staal [B.] te Gronou.
 Staverman [R. C.] Predikant te Nieuwenhuis.
 Stegemann [J.] te Sameren.
 Stenvers [P.] Fabrikant te Gronou.
 Steuber, President van het Tribunaal te Bentheim.
 Stoltenkamp [A.] te Gifdehuys.
 Stoltenkamp [G.] te Ohne.
 Stoltenkamp [H.] te Bentheim.
 Stoltenkamp [W.] te Ohne.
 Stoltenkamp (Wilh.) te Ohne.
 Stolzenberg (von) Ritmeester der Koninklijke Hannover- sche Huzaren.
 Stork (F. C. W.) te Oldenzaal.
 Stork (G. W.) te Oldenzaal.
 Stork (J. E.) te Oldenzaal.
 Stork (J. P.) te Oldenzaal.
 Strick (H.) te Nieuwenhuys.
 Stroeve (W.) te Amsterdam.
 Ströink (J. & W.) te Enschedé.
 Ströink (Mr. M. G.) te Almelo.
 Stuulen (Joost) te Nieuwenhuys.
 Stuulen (J. B. z.) te Nieuwenhuys.
 Stuulen (L.) te Nieuwenhuys.
 Suersen (F. J.) Fiskaal te Bentheim.
 Swam (W.) Burgemeester te Gramsbergen.
 Swaneker, Actuaris te Steinfurth.
 Swetjghuis te Noordhoorn.
 Terberger, Burgemeester te Steinfurth.
 Thesing (G.) Koornschrijver te Bentheim.
 Thouars (G. A. C. W.) te Gramsbergen.
 Thuesink (G. J. Thomasen) Thesaurier der Stad Zwolle.
 Tibbe (J.) Horologiemaker te Schutterop.
 Tiedeman, Onderwijzer te Steinfurth.
 Timmer (J.) in het Laar.

Tim-

I N T E E K E N A R E N .

- Timmerjans (B.)** te Wilsum.
- Tinholt (A.)** koopman te Nichtevecht.
- Tijman (D.)** te Wilsum.
- Ubbens (M.)** voor het Leesgenootschap te Zuidbroek.
- Ubbing (J.)** te Ohne.
- Ucht (weduwe)** te Steinfurth.
- Valkenburg (D.)** Predikant in den Ham.
- Vaupel (J. G.)** te Ootmarfum.
- Veen (H. van der)** koopman te Nieuwenhuis.
- Velde (L. van der)** Onderwijzer te Veldhulzen.
- Velde (M. van der)** te Nieuwenhuis.
- Veldé (W. van der)** te Nieuwenhuis.
- Veldmann (J.)** Onderwijzer te Ohne.
- Veldwijk (H. J.)** te Amsterdam.
- Venebrugge (H.)** te Nieuwenhuis.
- Verbeek (H.)** Onderwijzer en Voorzanger te Enschede, 2 exemplaren.
- Verbeek (W. F.)** te Enschede.
- Verweij, junior (A.)** Predikant te Ommen.
- Vincke (E. J. C.)** Actuaris van den Overkerkeraad te Noordhoorn.
- Visch (F. B.)** Predikant te Grönou, 2 exemplaren.
- Visch (W. C.)** te Nieuwenhuis.
- Vlisch (W. F.)** koopman te Amsterdam.
- Vischer (Gebroed.)** te Noordhoorn.
- Vlissing, Predikant** te Emmelenkamp.
- Volkers (G.)** te Ulzen.
- Volkers (W.)** te Emmelenkamp.
- Vollink (H.)** te Biemolt.
- Vollink (L.)** te Ulzen.
- Vos (J.)** B.z. te Gildehuis.
- Vosding (Mr. A. van Beverforde)** te Ootmarfum.
- Vosf. (J. G.)** Onderwijzer te Bentheim.
- Vreehuis (G.)** Onderwijzer te Latterop.
- Vri (J. de)** Boekhandelaar te Zwolle.
- Vijf Eeken (P.)** Boekhandelaar te Meppel.
- Waanders (W.)** G z. te Haaksbergen.
- Wagener** te Steinfurth.
- Wansink (W.)** te Nieuwenhuis.
- Warnaars (A.)** te Enschede.
- Warnaars (Mr. J. H.)** te Almelo.
- Weber (A. H.)** te Nieuwenhuis.
- Weber (F. A.)** Overkerkeraad en Regter te Noordhoorn, 2 exemplaren.
- Weber (H. M.)** Controleur te Noordhoorn.

Wg

N A A M L I J S T D E R

- Wedekind (G. P.) Regter te Nieuwenhuizen en Veldhuizen.
- Weddellink (H.) Predikant te Ootmarsum.
- Weeling, Coörector te Zwolle.
- Wegkamp (J. H.) te Suddendorp.
- Weltzel (C. L.) te Oldenzaal.
- Weltzel (J. J.) te Amsterdam.
- Wenning (J.) te Enschede, - 8 exemplaren.
- Wennink (W. A.) Ontvanger der directe belastingen te Wijhe.
- Werde (J. E. van) Pastoor te Schutterop.
- Werdmuller (A.) te Nieuwenhuis.
- Werleman, Predikant te Weersfen.
- Wesfels (A.) Ontvanger te Nieuwenhuis.
- Wesfels, J. U. D. en Griffier bij het Vrederegt te Ulzen.
- Westenberg (H.) te Almelo.
- Wever (J.) te Wilsum.
- Weverink (G.) te Amsterdam.
- Wiekling (H.) te Gildehuis.
- Wilderkink (H.) Fabrikant te Gronou.
- Wilhelmi (G. P.) voor het Leesgenootschap te Oldenzaal.
- Willebrands (H.) te Leijden.
- Windmole (G. ter) koopman te Zwolle.
- Wineke (A.) Griffier bij het Vredegeregt te Nieuwenhuis.
- Wineke (H. H.) Predikant te Heemse.
- Wineke (W. T.) Burgemeester te Nieuwenhuis.
- Wispelweij (A.) voor het Leesgenootschap te Zwolle.
- Woerthuis (G.) te Wilsum.
- Wolff (J. M.) beroep. Leeraar der Evang. Lutersche Gemeente te Zwolle.
- Wolff (L.) te Meppel.
- Wolterink (H. J.) Predikant te Nieuwleuzen.
- Wolterfom (J.) Secretaris der Stad Koevorden.
- Wubben (C. F. A. Bbbinge) Schout te Staphorst.
- Wulfzen (weduwe van) te Oldenzaal.
- Wijhe (G. van) te Noordhoorn.
- Wijhe (G. van) te Ulzen.
- Wijk Roelandsz. (J. van) Kost-Schoolhouder te Hattem.
- Wijngaarden (G. van) Onderwijzer te Rijsen.
- Wijnkes (H. L.) koopman te Zwolle.
- Wijnkoop (T. G. van) Horologiemaker te Ulzen.

I N T E E K E N A R E N .

- Ijpeij (A.) Professor te Groningen.
- Zeeman, Luit. in het Landweerbatalion Aurich.
- Zedelijk (Het) Onderwijzers Gezelschap in het vierde Distrikt der Provincie Drenthe.
- Ziel (E.) te Echtelen.
- Zweers (D. J.) koopman te Zwolle.
- Zwitsers (G.) Onderwijzer te Noordhoorn.
- Zwitsers (H.) te Amsterdam.
- Zwitsers (J. H.) Onderwijzer in het Laar.

D R U K F O U T E N .

Bladz. 6	regel 11	v. b.	staat: steden	lees: streken.
— 9	— 4	v. b.	ignari	— ignavi.
— 10	— 1	v. b.	Tenoteren	— Teukteren.
— 67	— 19	v. b.	Vendalen	— Vandalen.
— 40	— 8	v. b.	onverwacht	— onverwachts
— 65	— 5	v. b.	Hardingera	— Hardingen
— 14	—		Gorinchem	— Golinchem
— 76	in 'de noot		den Raet van BIGELSRAMP	— lees: de Raet van
			BÜGELSCAMP.	
— 80	— 2	v. o.	— vitu	— fitu
— 97	— 4	v. b.	— Eisbach	— Etzbach
— 130	— 6	v. b.	— Mosamoique	— Mosambique
— 135	— 2	v. o.	— Arkela	— Arkel
— 139	— 7	v. b.	— freules	— jonkvrouwen
	— 3	v. o.	— donnatie	— donatie
— 165	— 3	v. o.	— en dus voorzag, als ware het, uit de hand spijzigde	— lees: voorzag en dus, als ware het, uit de hand spijzigde.

De overige drukfouten gelieve de goedgunstige lezer te verſchoonen, daar ik verre van de drukplaats wonende, de proeven slechts eenmaal heb kunnen nazien.

VOORBERIGT.

Daar de kennis van de merkwaardigste gedeelten
 zontsen, op Vaderlandschen bodem, in vroegeren en
 latere tijden, voorgevallen, voor iederen inwoner,
 die niet geheel onverschillig omtrent zijn Vaderland
 is, van het hoogst belang zijn moet; zoo heb ik
 ondanks de moeite, welke de verzameling der bouw-
 stoffen tot zulk een werk, en de schikking der-
 zelve in eene behoorlijke orde, veroorzaakt, be-
 sloten, eene geschiedenis van het graafschap Bent-
 heim in het licht te geven. Ik vertrouw, mijnen
 landgenooten; daarmede geenen onaangenamen
 dienst te zullen bewijzen, daar de meesten ha-
 mer, met de lotgevallen des Vaderlands weinig
 bekend zijn; hetgeen mij ook niet bevreemdt.
 De overlevering der voorvaderen verliest zich
 toch eindelijk in den stroom des tijds, en de ge-
 schiedenissen, welke men van het graafschap Bent-
 heim heeft, zijn voor het Publiek niet berekend.
 De oudste geschiedenis des graafschaps Bentheim
 is van PAULUS HACHENBERG. Deze bekwame jon-
 geling, als professor te Heidelberg en geheime raad
 van den keurvorst van den Palts, in het jaar

1680

1680 overleden, schreef, als student te Steinfurth, in zijn twintigste jaar, eene geschiedenis van de Graven van Bentheim, die onder den titel: *Tubantus redivivus* (de herlevende Tubant) in 1663 te Steinfurth gedrukt en in 1741 aldaar herdrukt werd. De voornaamste bron, waaruit deze dichter (want de geheele levensbeschrijving van de oude Graven, is een verheven Latijnsch dichtstuk) zijne berigten scheidte, was een handschrift van den beroemden rechtsgeleerden JOHAN GIJSBERT PAGENSTECHEER. Deze geleerde man was geboren te Bentheim in het jaar 1615, en kanselier van Graaf ERNST WILHELM van 1651 tot 1667, in welk jaar hij zijn Vaderland verliet, en in den dienst van den keurvorst FREDERIK WILHELM van Brandenburg trad. Hij overleed als geheimraad en gezant van dien vorst, en als curator van de hooge school te Duisburg in het jaar 1688. Zijn handschrift is echter niet ter perse gebracht, en tot groote smart van den liefhebber der Vaderlandsche geschiedenis, verloren gegaan.

In het jaar 1728 schreef de WelEerwaarde Heer HENDERIK ARNOLD RUMP, geboren te Gildenkuis den 15 Jan. 1690, en als predikant te Ibbenburen den 23 Sept. 1766 overleden, eene uitmuntende geschiedenis van het graaffschap Bentheim en van de met hetzelfde voorheen verbondene graaffschappen en heerlijkheden, onder den titel: *Historisch-Geographisch-Genealogische Beschreibung, der*

der uralten des H. Römischen Reichs Graffschaft BENTHEIM, und derselben Welberühmten Herren Grafen, aus ihrem ersten Ursprung hergeleitet und nebst allgemähtigen Anwachs der vormals und zum Theil noch damit verknüpften Graf und Herschaften, in der Ordnung, wie sie angewachsen, oder auch alienirt worden, als STEINFURTH, WEVELINGHOFEN, TEKLENBURG, LINGEN, RHEDA, HOHEN-LIMBURG, ALPEN, HELFFENSTEIN, LENNEP, HOYA oder UCHT- und FREUDENBERG, BATENBURG &c. imgleichen aller derselbigen vormaligen Grafen und Herren, aus vielen Geschicht-Büchern, Chronicis, auch anderen authentiquen Nachrichten und Documenten mit sonderbaren Fleiß zusammen getragen und nebst beygefügter vollständiger Genealogischen Tabelle der combinirten Hóchgräflichen Häuser *ans Licht gegeben van HENRICO ARNOLDO RUMPIO V. D. M. Anno 1728.*

Dit werk, hetwelk uit 510 bladzijden in 4to bestaat, is om redenen, welke mij onbekend zijn, nooit in het licht verschenen. Een afschrift van hetzelve, door den schrijver op verzoek van den Heer Konfistoriaalraad JUNG, met wien ik den lezer aanstonds nader bekend maken zal, in het jaar 1766 vervaardigd, bevindt zich in de Koninklijke Grootbrittannische bibliotheek te Hannover. Een ander in de Vorstelijk Bentheimische boekerij te Steinfurth. Het oorspronkelijk handschrift is thans het eigendom van eenen neef des schrijvers, die de goedheid gehad heeft, mij dit

* 2

werk

werk, op mijn verzoek mede te deelen. Ik heb van hetzelfde grooten dienst gehad, en betuig mijnen geleerden en achtingswaardigen vriend, voor de mededeeling van hetzelfde, den hartelijksten dank. Waar de bronnen, uit welke ik geput heb, in de nooten niet aangewezen zijn, daar ben ik dit handschrift gevolgd.

In het jaar 1773 gaf de Heer JOHAN HENDERIK JUNG, Koninklijke, Grootsbritannische Hannover'sche Hof- en Konistoriaalraad, eene geschiedenis van het graaffchap Bentheim, in groot 4to in het licht, een werk, waaraan de geleerde man noch moeite, noch kosten gespaard heeft, en dat vooral door honderd en tachtig oorkonden, die de schrijver met de grootste nauwkeurigheid, bijeen verzameld heeft, voor den liefhebber der oudheid, eene onschatbare waarde bezit. Vele dertw. oorkonden, zijn uit de elfde en twaalfde eeuw. Achter het werk vindt men afbeeldingen van het handschrift en de zegels, uit de middeloeuwen. Welk laatste voor den liefhebber der oudheid van te grooter belang is, omdat de oorspronkelijke oorkonden, en vooral de zegels, van tijd tot tijd zeldzamer worden. Dan, weik eene groote waarde dit werk ook voor den geleerden hebben moge, de burger en landman kan er geen nut van trekken, omdat het in de Latijnsche taal geschreven is. De geschiedenis van den Heer JUNG loopt ook niet verder dan tot de 15de eeuw.

In het jaar 1805 schreef de Heer P. V. von RAET VON BÖGELSCAMP eene geschiedenis van het Graaffchap Bentheim, welke, onder den titel: Bentheim-Steinfurth'sche, Legifche, Oberijfelsche und sonstige Beiträge zur Geschichte Westphalens, zugleich ein Versuch einer Provinzial-Geschichte der merkwürdigen GRAFSCHAFT BENTHEIM, in twee deelen, bij A. F. DENHARD te Steinfurth, gedrukt is. Dit werk heeft zijne verdienften. Het is intusschen meer berokend naar de verstaanbaarheid en den smaak van den geleerden liefhebber der oudheden, en bijzonder der geslachtlijsten van de eerste Graven van Bentheim, dan naar de behoeftte van het Publiek. Om in deze behoefte te voorzien, en alle mijne landgenooten, zonder onderscheid van rang of staat, met de geschiedenis van het Kaderland, eenigzins bekend te maken, ben ik van het spoor mijner voorgangeren, merkelyk afgeweken. Ik heb de merkwaardigste gebeurtenissen, in afzonderlijke hoofdstukken behandeld, en wydsloepige geslachtkundige verstaanringen en geleerde onderzoekingen naar de familiebetrekkingen der oude Graven, die voor het Publiek van geen groot belang zijn, zoeken te vermijden. Voorts heb ik mij alleen tot de geschiedenis van het graaffschap Bentheim bepaald, zonder in de beschrijving van de tusschenvalen der voormaals en ten deele nog met hetzelfde verband omme graaffschappen en heerlijkheden te treden, om

daar

daardoor het werk minder omslagtig en minder kostbaar te doen worden.

Om voor de kosten der uitgave gedekt te zijn, heb ik den weg der in teekening verkozen. Het getal der in teekenaars heeft mijne verwachting verre overtroffen. De deelneming van een talrijk Publiek, en bijzonder van zoo vele aanzienlijke lieden, onder welke Z. D. H. de regerende Vorst ALEXIS van Bentheim-Steinfurth met Hoogstdezelvs Vorstelijke familie, op den voorgrond staat, is voor mij veredrend, en stelt mij, voor de moeite en kosten aan dit werk besteed, schadeloos. Persoonlijk voordeel heb ik, bij de uitgave van hetzelfde, niet beoogd. De geringe prijs, tot welken, het, ondanks den gekaveerden titel, en de nieuwe kaart, waarvan des kundigen de kosten zullen weten te begrooten, den in teekenaars geleverd wordt, is daarvan een bewijs.

De kaart is naar die, welke de Pruisische Generaal-Majoor LE COCQ, door daartoe uitgezondene ingenieurs in 1804 en 1805 heeft laten vervaardigen, van den Heer Doctor MIQUEL te Nieuwenhuis, wien ik voor deze moeite, mijnen dank schuldig ben, geteekend, en dus de nieuwste en beste, welke men van het graafschap Bentheim heeft.

Het zij verre, dat ik mijn werk, voor eene volledige geschiedenis van het graafschap Bentheim zoude willen uitgeven. Kundige lezers zullen

len

len er gapingen en-gebreken in vinden. Maar ik reken op hunne toegeeflijkheid, daar zij weten, hoe mogelijk het is, eene geschiedenis te schrijven, als men de bouwstoffen tot dezelve, uit alle hoeken bijeen verzamelen moet.

Hartelijk wensch ik, dat mijn doel, bij-de uitgave van dit werkje, om, namelijk, de tijdgenooten en nakomelingen met de lotgevallen van hun Vaderland eenigzins bekend te maken, moge bereikt worden.

I. TN H O O D I

~~van de ...~~
~~... van de ...~~
~~... van de ...~~

EERSTE HOOFDSTUK.

Zeden en gewoonten der voorvaderen. 61

TWEEDE HOOFDSTUK.

Lotgevallen der voorvaderen, onder de Romeinen,
Saksen en Franken. 22

DERDE HOOFDSTUK.

De graven van Bentheim. 53

VIERDE HOOFDSTUK.

De Cimberfche vloed, de waarschijnlijke oorsprong
der veenen. 79

VIJFDE HOOFDSTUK.

Oorsprong en lotgevallen der boerschappen, edele
hoven, steden, vlekken, dorpen en kloosters. 85

ZESDE HOOFDSTUK.

De kerkhervorming. 146

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De rampen van den Spaanschen krijg, in de jaren
1580 tot 1605. 158

ACHTSTE HOOFDSTUK.

De rampen van den dertigjarigen oorlog. 174

NEGENDE HOOFDSTUK.

De overgang van graaf ERNST WILHELM tot den
Roomsch-Catholijken Godsdienst, en de gevol-
gen daarvan. 193

TIENDE HOOFDSTUK.

Dagverhaal van het voorgevallene in het graaffchap
Bentheim, gedurende den zevenjarigen oorlog. 219

ELFDE HOOFDSTUK.

Kort overzicht van de jongste gebeurtenissen, tot op
dezen tijd. 229

INLEIDING.

Het *Graaffchap Bentheim*, hetwelk ten Westen aan Overijsfel, ten Noorden en Oosten, aan het Munsterland grenst, draagt waarschijnlijk zijnen naam van de oude *Tubanten*; van welke sommigen beweren, dat zij oorspronkelijk *Vandalen of Wenden* geweest zijn, wier stamvader, VANDALUS, uit de nakomelingen van JAPHET zoude gesproten zijn. Deze volken, uit Azië in Europa overgegaan zijnde, zetteden zich eerst neder, aan de kusten der Oostzee, van waar zij zich wijd en zijd verspreidden, terwijl een gedeelte derzelve, zich in de steden van den Ijsfel en de Vecht (*Bentheim, Twente en Salland*) nederliet. Van deze *Tubanten* draagt, naar het oordeel van verscheidene oudheidkundigen, ons Vaderland zijnen naam. *Bentheim* zal dan zoo veel willen zeggen als: *Tubanten heim* of *huis*, en het is niet onwaarschijnlijk, dat deze oorlogzuchtige lieden na lang rondzwerfen, in deze streken, die nu *Bentheim* en *Twente* genaamd worden, hunne voornaamste *heim*, woning of verblijf gehad hebben, waarin zij, bij hunne menigvuldige strooperijen, in geval van nood, hunne toevlugt nemen, en hunne vrouwen en kinderen bewaren konden.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN DE ZEDEN EN GEWOONTEN ONZER
VOORVADEREN. (*)

I. *Zedelijke Deugden.*

Onze heidensché Voorzaten zijn beroemd:

1. Door hunne *gastvrijheid*. Zij noodigden den vreemdeling in hunne woningen en boden hem aan, hetgeen zij hadden. Eenen vreemdeling uit zijn huis te weren, werd voor de grootste schande gerekend. Wanneer de voorraad ontbrak, wees de gastheer den vreemdeling naar het naaste huis, waar hij met dezelfde beleefdheid ontvangen en onthaald werd. Zij maakten hierin geen onderscheid tusfchen bekenden en onbekenden. Wanneer de vreemdeling vertrok, gaf men hem, wat hij begeerde, als het maar eenigzins doenlijk was.

2. Door hunne *kuischheid*. Daar de mannen van andere volkeren, zoo vele vrouwen namen als zij maar konden onderhouden, en dezelve om de minste beuzeling weder wegzonden, vergenoegden zij zich met ééne vrouw. De huwelijken werden streng onderhouden en

(*) Deze berigten zijn uit TACITUS ontleend, een Romeinsch ridder, dié onder VESPASIAAN, gezaghebber van het Belgisch Gallien, en naderhard, zoo men meent, burgemeester te Rome geweest is.

en het overspel was allerzeldzaamst; eene vrouw, zich hieraan schuldig makende, werd op heeter daad en wel door den man zelven gestraft. Hij zette de vrouw naakt, in tegenwoordigheid van hare bloedverwanten, met afgesnedene haren, ten huize uit, en dreef ze, al geesfelende, door al de wijken voort.

Schoon andere misdaden, door eene boete, konden afgemaakt worden, voor het overspel, was bij hen, geene vergiffenis. Geene schoonheid, geene jeugd, geene rijkdommen, konden haar aan eenen man helpen.

3. Door *trouwe* en *eerlijkheid*, die zelfs aan de Romeinsche Keizers niet onbekend was, welke daarom ook de *Germanen* het liefst tot hunne lijfwacht gebruikten.

II. *Godsdienst.*

Hunne Goden waren volgens TACITUS: TUISCO, MANNUS, HERTHUS, MERCURIUS, HERCULES en MARS, welke nogtans in hunne taal andere namen zullen gehad hebben. MERCURIUS althans, was bij hen bekend, onder den naam van WODAN, waarvan nog de naam *Woensdag* afftamt. CESAR zegt: dat zij geene andere Goden vereerd hebben, dan zulke, welke zij zagen; bij voorbeeld: de Zon, de Maan en het Vuur. Andere schrijvers vermeederen het getal dier Goden nog met LAHRA en WELDA. Hunnen Godsdienst verrigten zij in heilige boschen. Zij hadden geene tempelen voor

hunne Goden, en even zoo min afbeeldingen van dezelve; want zij hielden het met de Majesteit hunner Goden onbestaanbaar, dezelve binnen de wanden van eenen tempel te willen besluiten, of op eene menschelijke wijze te willen afbeelden. Men leest slechts van eenen enkelen tempel, die in het land der *Marsen* gevonden, en door GERMANICUS verwoest werd (*). De offeranden, welke zij aan hunne Goden bragten, bestonden in dieren; doch aan WODAN offerden zij, op zekere dagen, ook menschen, waartoe zij hunne gevangene vijanden gebruikten. De priesters stonden bij hen in groot aanzien, en bestuurden zelfs de volksvergaderingen, waarin zij, met een woord, stilzwijgen geboden.

III. Regeringsvorm.

De Koningen werden uit de edelen (†); de legerhoofden uit de dappersten verkozen. Ondertuschen hadden de Koningen geen onbeperkt gezag; ook waren de bevelhebbers meer in aanzien, wegens hunne dapperheid, dan wegens hunnen rang; zij hadden de magt niet, hunne onderhoorigen, zelfs, wanneer die het

(*) MÖSER, in zijne Osnabrukische geschichte I Theil bladz. 152, houdt het voor zeer waarschijnlijk, dat deze tempel, in het tegenwoordig Munsterland, gelegen hebbe.

(†) TAC. Germ. cap. VII. Hieruit kan men opmaken, dat er reeds vóór de tijden van TACITUS, een erfelijke adel bij de Germanen bestond, die, door de heldendaden der Voorvaderen, verkregen werd. Gelijk TACITUS ook duidelijk te kennen geeft, cap. XIII.

het verdiend hadden, te straffen. Dit kwam alleen aan de priesters toe, die de straf, in den naam der Goden, bepaalden en uitoefenden.

Bij de nieuwe of volle maan, werden volksvergaderingen gehouden. Allen, die de wapenen voor het Vaderland droegen, hadden het regt, in deze vergaderingen, welke op een open veld of in een bosch plaats hadden, te verschijnen. De menigte kwam gewapend bij een; de priesters geboden stilzwygen, en de Koning of een der voornaamsten, elk na dat hij in jaren, in adeldom, in oorlogroem, of in welsprekendheid uitmuntte, werd gehoord; meer, wegens zijne achtbaarheid om raad te geven, dan wegens zijne magt om te gebieden. Als het voorstel mishaagde, werd het met een luid gemompel afgekeurd, maar zoo het behaagde, rammelde men met de spiefen en er was, gelijk TACITUS aanmerkt, geen zekerder en tevens eerlijker teeken van goedkeuring, dan hetgeen zij dus met de wapenen gaven.

Op deze volksvergaderingen werden alle gewigtige zaken, die vooraf, door de voornaamsten des volks, met alle naauwkeurigheid overwogen waren, behandeld; als bij voorbeeld: het verkiezen van eenen Koning, of van eenen veldheer; het aanstellen van overheden, regters en bijzitters over de onderscheidene distrikten; het maken van vrede, of het beramen van eenen oorlog, enz.

Op deze vergaderingen werden ook de overtreders der wetten aangeklaagd, en wanneer de misdaad be-

wezen was, tot de verdiende straf veroordeeld. Verzaders en overloopers werden aan de boomen opgehangen. De vadzigen en lafhartigen, en die hunne lichamen hadden laten ontëeren, werden in het slijk gedompeld, en eene horde daarop geworpen. Het verschil van straf had deswegens plaats, omdat men begreep, dat de openbare schelmstukken, behoorden ten toon gesteld te worden in het straffen; maar dat geheime gruweldaden, dienden verborgen te blijven. (*) Mindere misdaden werden naar gelang van het misdrijf, met eene boete, van een zeker aantal paarden of beesten, gestraft, welke boete men voor een gedeelte aan den Koning, of den Staat, en voor een gedeelte aan hem betaalde, die verongelijkt was. On-

(*) Men heeft in het jaar 1816, in Oostvriesland, een lijk opgedolven, dat 12 voeten diep in het veen begraven en met mos en hout bedekt was. Dit geraamte had nog een kleed aan, uit grove wolle gemaakt, doch zonder mouwen, en schoenen aan de voeten van onbereid leder, maar met regelmatig uitgesnedene schoone figuren. Het lijdt geen twijfel, of dit geraamte is van eene hooge ontheid. Maar onaannemelijk is de gedachte van den berigtgever, in een der Nederlandsche tijdschriften, dat de begravene waarschijnlijk een vermeende toovenaar geweest zij, dien men gedood en daarom zoo diep in het veen begraven en met balken bedekt hebbe, om hem het tooveren na zijnen dood te beletten. Tacrus zegt uitdrukkelijk in zijne Germania cap. XII: „Dat „de lafhartigen en zulken, die hunne lichamen hadden laten ontëeren, (*ignari, imbelles et corpore infames*) op deze „wijze, levende begraven werden.” Waarschijnlijk is de opgedolvene Germaan, zulk een schandvlek der natie geweest, en, wegens zijne misdaden, aldus gestraft geworden.

Onze Voorvaders betaalden aan de Vorsten geene vastgestelde schatting, maar zij gaven vrijwillig aan dezelve, eenig vee of koren, welke geschenken den Vorsten des te aangener waren, daar zij dezelve als eene hulde beschouwden, welke men aan hunne meerdere kunde en dapperheid bewees, of als een bewijs van de dankbaarheid der burgers. Somtijds ontvingen de Vorsten ook wel geschenken van de naburige volken, welke in schoone paarden, uitmuntende wapenen, gordels en paardentuigen, of ook wel in geld, bestonden. Hiermede waren zij bijzonder in hunnen schik, omdat zulke dingen, bij hunne eigene natie, zeldzaam waren, en omdat zij dezelve, tevens, als een openlijk bewijs der hooge achting beschouwden, waarin zij bij hunne naburen stonden.

IV. *Wapenen.*

Van hunne wapenen moet men zich geen te groot denkbeeld vormen, daar het ijzer bij hen zeer schaarsch was. Zij hadden eene soort van spiesen, welke met een smal en scherp, drie- of vierkant, ijzer voorzien waren, die zij *Pfriemen* of *Priemen* noemden. Van deze had elk krijgsknecht er doorgaans twee, waarmede men van nabij en van verre vócht. Dan hadden zij nog eene soort van werpspiesen, die korter van steel waren, dan de priemen. En eindelijk bedienden zij zich ook van strijdbijlen. Zwaarden vond men zelden bij den gemeenen krijgsknecht. Bij gebrek aan ijzer namen zij, bij het vervaardigen van hunne

wapenen, de toevlugt tot allerlei stoffen, welke wonden veroorzaken en schade toebrengen konden: tot vischbeenen of graten, voor hunne lichtere wapentuigen; tot beenderen van viervoetige dieren; tot osenhoornen, en eindelijk vooral tot harde steenen, bijzonder tot vuursteenen, welke bij allerlei volken, in plaats der metalen, tot wapenen gebruikt werden.

Van boog en pijlen, maakt noch TACITUS, noch CÆSAR gewag; weshalve wij veronderstellen, dat onze Voorvaders zich hiervan niet bediend hebben. TACITUS spreekt intuschen van *missilia* of werpgeweren, welke de voetknechten zeer verre wisten te smijten. Hierdoor kan men, gevoelig, werpspiesen of slingersteenen verstaan.

De weinigsten hadden pantfers, en deze weinigsten zullen de legerhoofden of bevelhebbers geweest zijn, welke lederen kolders van zware beestenhuiden hadden laten bereiden, of de ijzeren harnassen, van de Galliërs en andere volken, ten geschenke hadden ontvangen.

De gemeene krijgsknecht was dan alleen met zijnen krijgsmantel bekleed. De weinigsten hadden ook eenen helm op het hoofd. In plaats van helmen, bedienden zich velen van de koppen van wilde dieren, beeren of wolven, ook wel van stieren of buffels, welke koppen met ooren en tanden, aan de huid vastgelaten, en op het hoofd van den krijgsman geplaatst, hem een verschrikkelijk aanzien gaven.

Het schild, dat elk krijgsman bezat, was van gevlocht-

vlochten rijs of van ligte planken, of ook wel van boombast, gemaakt. Men droeg dit schild aan den linker arm, en bewaarde het zoo zorgvuldig, dat men liever hun leven met den strop wilden eindigen, dan zonder schild tot de hunnen wederkeeren, en wat wonder? het verlies van het schild werd als de grootste schande aangemerkt. Hij, die zonder schild, uit den strijd terug kwam, werd voor *infaam* gehouden. Hij mogt, noch bij de heilige plegtigheden tegenwoordig zijn, noch in de volksvergaderingen verschijnen.

V. *Wijze van oorlogen.*

Onze Voorvaders kenden geene werving, of geweldige opschrijving tot den krijgsdienst. Ieder jongeling was een geboren soldaat, en stelde er eene eer in, zijn Vaderland te verdedigen. Niemand durfde, evenwel, de wapenen voor het Vaderland dragen, ten zij, hij daartoe openlijk gewettigd was. In eene openbare vergadering kregen de jongelingen, welke het volk des waardig gekeurd had, daartoe een plegtig verlof. De Vader, een hunner nabestaanden, of wel een der Vorsten, versierde hen met een schild en een pfiem. Van dit oogenblik af werden zij beschouwd, als niet meer tot het ouderlijk huis, maar tot den Staat behoorende, en openlijk der natie ingelijfd.

De voornaamste sterkte der *Germanen* bestond in het voervolk. Intusfchen hadden zij ook ruitery, maar dewijl hunne paarden, noch in gestalte en kloekheid, noch in snelheid, uitstaken, muntten zij hierin geens-

zins uit, tenzij men de *Tenoteren* uitzondere, die de beste ruiters leverden, gelijk de *Catten* het beste voetvolk. De wapenrusting der ruiters bestond alleen in een schild en eene *Framie*, volgens TACITUS. Met een zadel te rijden, werd bij hen voor schande gehouden. De voetknechten streden tusfchen de ruiters in. Soldij werd aan hen niet gegeven. De buit, dien zij, door hunne dapperheid, op den vijand behaalden, was het eenig voordeel, dat zij genoten. Alleen de jongelingen, die tot het gevolg der Vorften behoorden, hadden, bij hunne opperhoofden, de vrije tafel, en werden daarenboven van hen met paarden en wapenen voorzien.

De Regimenten en Kompagnien werden niet, gelijk in onze tijden, uit allerlei manschappen te zamen gesteld; maar elk geslacht maakte eene bijzondere bende uit, en dit merkt TACITUS met regt aan, als eene voorname spoor tot dapperheid. Elk schaamde zich, voor den vijand te wijken, onder het oog van vader, oom, broeder en neef, en werd een van hen gedood, de anderen vonden zich, daar de gesneuvelde hun bloedverwant was, te sterker opgewekt, om zijnen dood te wreken. Elk regtsgebied had zijn onderscheiden veldteeken, waarbij zich de onderhoorige manschap voegen moest. Dit bestond misfchien in het ruwe afbeeldfel van een of ander dier. Zoo hadden de *Cimbren* eenen koperen of gouden ffier, welke hun tot een veldteeken verftrekte.

Het opperbevel over het leger werd in die zelfde
ver-

vergadering, waarin de oorlog besloten was, voor den tijd, dat dezelve duurde, aan iemand uit het volk opgedragen, dien men daartoe het geschikt oordeelde.

Vrouwen en kinderen volgden hunne mannen en vaders in den krijg: de eersten, om hare mannen handreiking te doen, beiden, om, door hunne tegenwoordigheid, dezelve te meer tot dapperheid aan te moedigen.

Hunne slagordening week verre van de tegenwoordige af. Zij was, naar de wijze van sommige trekvogels, ingerigt, die in twee reijen vliegen, welke zich van voren in één punt vereenigen en voorts gaande weg verwijderen. Allen, die tot een geslacht, of gehucht behoorden, werden bij elkander gevoegd en in kleine benden geschaard, welke niet, gelijk bij ons, in drie gelijke reijen of gelederen bestonden en zich regts en links uitbreidden, maar de gedaante van eenen driehoek of van eenen kegel hadden. Deze van voren, in een of meer man, beginnende, vermeerderden gaande weg, tot dat zij, eene gansche breedte uitmaakten. Daar zij nu, de sterksten en dappersten, buiten twijfel, vooraan plaatsten, hadden zij, door zulk eene schikking, de beste gelegenheid, om in hunne vijanden te dringen, en het moest dezelfde werking hebben, als eene kiel, waarmede het hout van elkander gespleten wordt, gelijk de Romeinen, meer dan eens, ondervonden hebben.

VI. *Woningen, kleeding, spijs en drank.*

De oude *Germanen* woonden niet in steden en dorpen, maar in gehuchten, waarin de woningen, wijd en zijd, verspreid lagen. Een ieder floeg, naar zijne verkiezing, op eene plaats, welke hem voor zijn huisgezin en vee, de gerijfelijkeste schein, bij voorbeeld, bij eene wel, een bosch of groenland, zijne woning op. De huizen lagen verre uit elkander en om elk derzelve, was eene groote ruimte, die door paalwerk afgesloten was, eenigzins gelijk aan onze boerenhoven. De redenen, waarom de huizen zoo verstrooid lagen, meent *TACITUS*, of in de onkunde van te bouwen, of in de vrees voor brand, te moeten zoeken. Kalk en pannen kenden onze Voorvaders niet. Zij bouwden hunne woningen van ruw hout, leem en stroo. De wanden van sommige gebouwen, waren van binnen met blinkende potklei bestreken. Ook hadden zij holen in de aarde, welke zij, des winters, met veel mest bedekten, om hunnen voorraad van levensmiddelen voor den vorst en voor den vijand te beveiligen.

Kleeding.

Hunne kleeding bestond in eene soort van mantel, uit de huid van een wild (*) of tam dier, of van gro-

(*) De uitgestrekte wouden leverden, in die dagen, eene menigte grof wild; als: herten, wolven en wilde zwijnen, op. In het *Hercijmsch* woud, hielden zich, volgens *CAESAR*,

grove wollen stoffe gemaakt, welken zij, met het haar naar buiten gekeerd, om de schouwers hingen, en met eenen gesp of doorn vastmaakten, om wind en regen af te keeren. Deze mantel wordt door TACITUS *sagum* genoemd; een woord, dat van Celtischen oorsprong is en door *viltmantel* of *krijgsmantel* vertaald wordt. De rijksten en aanzienlijksten droegen eene bijzondere kleeding, die zich naauw om al de leden des ligchaams sloot. De vrouwen verschilden alleen daarin van den opschik der mannen, dat zij, in plaats van beestenhuiden, hare kleederen uit linnen vervaardigden, waaraan zij onderscheidene kleuren wisten te geven. Hare armen, borst en beenen waren bloot.

Spijs en Drank.

Hun voedsel bestond uit wilde vruchten, versch vleesch en gestremde melk, zoo als TACITUS zegt. Daar zij akkerbouw dreven, is het intruschen zeer waarschiijnlijk, dat zij ook brood gekend hebben. Dit mo-

SAR, ook wilde osfen of oorosfen op, die, wegens hunne snelheid en sterkte, de koningen der wouden, en voor menschen en dieren gevaarlijk, waren. Dit was alleen genoeg, om den moed der Duitsche jongelingen op te wekken, daar diegenen den grootsten roem behaalden, welke de meesten van deze dieren hadden afgemaakt en het grootste getal van hoornen konden vertoonen. Deze hoornen, welke dikwijls met zilver beslagen werden, wanneer zij dit metaal veroverd of ten geschenk ontvangen hadden, dienden, bij hunne gesmaken, tot drinkbekers.

mogen wij te gereeder denken, daar CÆSAR zegt: dat zij, behalve melk, kaas en vleesch, ook een weinig koren gebruikten. Hun gewone drank was water; maar zij wisten uit gerst of koren, zoo als TACITUS berigt, ook een vocht te bereiden, dat eene soort van gisting onderging, tot dat het eenige hoedanigheid van den wijn had aangenomen. De meesten denken, dat dit dezelfde drank geweest zij, welken wij *bier* noemen en waarvan wij, bij ervaring weten, dat het, oud geworden zijnde, eene bedwelmende kracht heeft.

Somtijds hielden zij groote gastmalen, en bij dezelve bragten zij wel eens, dag en nacht, met drinken door, hetwelk zij voor geene schande rekenden. De dronkenschap baarde dan dikwijls twist en slagerij. Met schelden hielden zij zich niet lang op, het kwam spoedig tot dadelijkheden en niet zelden, scheidden zij, met bloedige koppen, van een. Deze twisten werden echter spoedig weer bijgelegd; want zoo geneigd als men tot twisten was, even zoo genegen was men ook tot verzoening.

VII. *Akkerbouw.*

Offchoon de oude *Germanen*, den meesten tijd, met den wapenhandel en met de jacht sleten, dreven zij nogtans ook eenigen landbouw. Niemand had echter eenen eigen en erfelijken akker. Zij verwisselden de akkers jaarlijks. (*) Waarvan CÆSAR deze

re-

(*) TACIT. Germ. cap. XXVI.

redenen geeft (*): 1. Opdat men, door de gehechtheid aan den landbouw, de zucht voor den oorlog, niet mogt verliezen. 2. Opdat men zijne landpalen, van tijd tot tijd, niet mogt trachten uit te breiden, en de magtigen de bezittingen der zwakken niet mogten overweldigen. 3. Opdat men zich, door het optrekken van duurzame gebouwen, niet aan een gemakkelijk leven mogte gewennen. 4. Opdat de begeerte tot rijkdommen, niet onder hen mogt gekoesterd worden, waaruit hatelijke partijschappen en verdeeldheden te wachten waren. Eindelijk, 5. Opdat zij het gemeen te beter in eenen goeden luim mogten houden, wanneer deze zagen, dat er eene evenredigheid van bezittingen, tuschen hen en de vermogendsten, plaats vond.

Van den tuinbouw maakten zij weinig werk. Vruchtdragende boomen waren schaarsch. Vee hadden zij in overvloed, maar het was klein en onaanzienlijk. In het vee bestond hun grootste rijkdom. Goud en zilver hadden zij niet. De schrandere TACITUS merkt hierbij aan, dat hij het niet wagen zoude, te beslissen, of de Goden, in hunne gunst of ongunst, dit metaal, aan de *Germanen* geweigerd hadden. De handel werd door ruiling gedreven.

VIII. *Huwelijken.*

Vóór het twintigste jaar, mogten de jongelingen zich niet in den echt begeven. De vrouw bragt geen hu-

(*) *CÆSAR* de bello Gallico Lib. VI.

huwelijksgoed aan den man; maar de man aan de vrouw. De bruidfchat bestond niet in kostbare klederen of andere sieraden; maar in osfen en een getoomd paard, een schild met een pfiem en een zwaard. De naastbestaanden der bruid waren hierbij tegenwoordig, en keurden den bruidfchat. De bruid gaf op hare beurt, eenige wapenen, aan haren aantaanden man. Bij de inzegening des huwelijks, werd de vrouw vermaand, dat zij de medgezellin van den arbeid en de gevaten hares mans moest zijn, dat zij vrede en oorlog, geluk en ellende, met hem moest deelen, hetgeen men, door de gekoppelde osfen, het getoomde paard en de gefchonkene wapenen, wilde afbeelden.

IX. *Lijkplegtigheden.*

Het verheugt mij, dat ik in staat ben, hierover meer licht te verspreiden, dan over eenige andere gewoonte onzer Voorvaderen, daar ik, in de maand October des jaars 1818, eene menigte grafplaatsen van de vroegste bewoners dezer gewesten gevonden en geopend heb. Sedert eenen geruimen tijd, hadden de heuvels, op de bergen en in de dalen, tusfchen Wilfum en Ulzen, de aandacht der oudheidkundigen getrokken. Aan het einde des voornoemden jaars, besloten eenige liefhebbers der oudheid (*), onder welker getal ik mij bevond, dezelve nader te onderzoeken.

(*) De Heeren Med. Doctoren MIQUEL en BENING en de Heer Doctor en Griffier WESSELS, allen te Nieuwenhuis wonende.

zoeken. Aan den hang van eenen berg ten zuiden, in de nabijheid eener wel, uit welke eene beek ontspringt, ontdekten wij, naast eenige groote, door menschen handen, blijkbaar opgeworpene, heuvelen, en sedert eenen onbeugelijken tijd, *Hunnen pölle* genaamd, eene menigte kleine cirkelronde heuveltjes, die allen kenmerken van de graven der oude *Germanen*, droegen. Dezelve geopend hebbende, vonden wij in ieder heuveltje of eene urne (aschkruik) met beenderen en asch gevuld, of de beenderen en asch, tusfchen zoden besloten, zonder urne, 3 of 4 voeten diep in de aarde begraven. Eene soortgelijke begraafplaats, vonden wij, in de nabijheid van de boerschap Isterbeek, bij eene wel, en in de boerschap Lemke, tusfchen Nieuwenhuis en Ulzen. Ook bij de boerschap Hardinkhuizen. Het getal der opgedolvene urnen, kan ik niet meer berekenen. (*) De meeste waren zoo broos, dat zij, bij het opdelven, hoe voorzigtig zulks ook geschiedde, braken. Andere lagen, reeds bij het openen van den grafheuvel, in scherven; doch wij hebben ook een groot getal, gaaf en ongeschonden, te huis gebragt, van welke eenige zoo wijd zijn, dat zij wel eenen emmer waters kunnen bevatten. Ze waren alle van aarde gebakken, doch niet van

B

de-

(*) Het kan op 80 tot 100 begroot worden. Wij hebben, van tijd tot tijd, nog nieuwe ontdekkingen gedaan en, in de maand Mei 1819, op dezelfde plaats, eene menigte urnen gevonden. Tusfchen Ulzen en Getelo, hebben wij, in de maand Augustus deszelfden jaars, een Hunnebed (zoo als men die in de Provincie Drenthe heeft) ontdekt.

dezelfde gedaante: eenige waren hoog, andere plat; sommige waren zeer glad en net bewerkt, andere meer ruw en onachtzaam.

De beenderen waren, voor een groot gedeelte, vrij goed bewaard gebleven, hetgeen men aan het vuur, (*) hetwelk alle vochtigheid daaruit getrokken heeft, moet toeschrijven. Onder de beenderen van menschen, herkenden de geneeskundigen, ook beenderen van paarden. Boven op de asch en beenderen, of ook wel in het midden van vele, niet van alle kruiken of potten, vond men een klein, zeer net bewerkt, potje, hetwelk gewoonlijk omgestelpt, of waarvan het onderste naar boven gekeerd was. (†)

Tusschen de beenderen, vonden wij, op drie of vier plaatsen, eenige kleine koperen sieraden. (**) Sommige beenderen, die kenbaar waren, bewezen, naar het eenparig gevoelen der artsen, dat de vroegere bewoners dezer gewesten, niet grooter geweest zijn, dan de tegenwoordige, waarvan zich ook elk, door vergelijking der opgedolvene doodsbeenderen, met

(*) De oude bewoners dezer gewesten, hadden de gewoonte, gelijk de Romeinen en andere volken, hunne lijkten te verbranden, en de overgeblevene asch en beenderen, in eene kruik of eenen pot, te verzamelen en dus te begraven.

(†) Indien deze kleine potjes, gediend hebben, om de tranen der naaste bloedverwanten op te vangen, dan hebben de oude *Germanen*, de asch hunner overledene vrienden, letterlijk met hunne tranen besproeid.

(**) Eene soort van gespen. Ook een koperen haartangje

met die van onzen tijd, gemakkelijk overreden kan.

Deze ontdekking der oude grafplaatsen stemt juist overeen, met hetgeen TACITUS verhaalt, van de wijze, waarop de oude *Germanen* gewoon waren, hunne dooden te begraven. (*)

„Van de lijkplegheden,” zegt hij, „maken zij niet veel werk. De lichamen van beroemde mannen, worden met eene zekere soort van hout verbrand. (†) Men overlaadt den houchoop, noch met kleederen, noch met specerijen. De wapenen van den overledenen worden alleenlijk, met het lijk, in het vuur geworpen, en somtijds wordt ook het paard, hetwelk hij bereden heeft, er bijgevoegd. (**)

„Een eenvoudige hoop van zoden maakt het graf uit; terwijl men de kostbare gedenkteeken, als lastig voor de overledenen, veracht.”

De gedane ontdekking, komt alzoo, met deze beschrijving, overeen. Alleenlijk hebben wij, geene wapenen, hoe genaamd, in of bij de aschkruiken, gevonden.

De geleerde PICARDT dwaalt derhalve, wanneer hij de ronde heuvelen, welke zich, in het landschap Drenthe bevinden, voor graven van *Romainen* of van

B

groot

(*) De moribus Germ. cap. 27,

(†) Misschien met het hout van dennenboomen of van den jeneverbesenstruik.

(**) De lezer gelieve zich hierbij te herinneren, dat wij ook beenderen van paarden in de urnen gevonden hebben.

grooten reuzen houdt. (*) Waren zij graven der Romeinen, dan zoude men zeker den Charons penning er in gevonden, en, hier en daar, ook wel een opschrift, op de urnen ontdekt hebben; en waren zij van reuzen, dan zouden de beenderen dit wel uitwijzen.

Behalve de kleine heuveltjes, van welke vele nauwelijks meer zichtbaar zijn, (†) daar de plaggen er gedurig afgestoken worden, vindt men, op zeer vele bergen, in het Gerigt van Ulzen, verscheidene grooten, cirkelronde, door menschen handen opgeworpene, heuvelen. Rondom dezelve, ziet men dikwijls nog de greppel, waaruit de aarde genomen is.

Wij hebben twee daarvan geopend, en uit den eenen, na zeven of acht voeten diep gegraven te hebben, scherven van eene urne, en uit den anderen beenderen, opgedolven. Ik waag het niet te beslissen, waartoe deze kolosfale heuvelen gediend hebben. Het komt mij intuschen niet onwaarschijnlijk voor, dat zij, de begraafplaatsen der koningen en vorsten of der edelen zijn, aan welke men, eene uitstekende eer, bewijzen wilde.

Aan de noordoostzijde van Wilsum, is, in vroegere tijden, ook zulk eene begraafplaats geweest, als

wij,

(*) Drenth'sche oudheden, bladz. 44.

(†) De berg bij Wilsum, waar wij de meeste urnen gevonden hebben, heet de *Hoppenberg*. Deze berg schijnt eene algemeene begraafplaats geweest te zijn; maar doot het wegnemen der oppervlakte of het plaggen steken, gedurende vele eeuwen, is de juiste plaats, waar de urne zit, thans moeijelijk te vinden.

wij, aan de zuidzijde, nu gevonden hebben. De ronde heuvelen zijn echter van tijd tot tijd weggewaaid, en van de daardoor ontbloote urnen, is geen enkele bewaard geworden. Zoo veel weet ik intusfchen, uit den mond van menschen, die dezelve gezien hebben, dat zij veel kleiner geweest zijn, dan die, welke wij nu opgegraven hebben.

Eindelijk vindt men nog in deze gemeente, verscheidene, lange en smalle, ingevallene graven, die, volgens PICARDT, (*) ook in het landschap Drenthe gevonden worden, en volgens zijn berigt, ook in de boerschap Ringe, onder Emmelkamp, zouden voorhanden zijn. Wij hebben eenige daarvan geopend, en ons, uit de losheid en vetheid der aarde, volkomen overtuigd, dat het grafplaatsen waren. Het blijft intusfchen een raadsel, uit welken tijd dezelve zijn. De oude *Germanen* verbrandden hunne lijken. Het is mogelijk, dat zij van lateren tijd zijn, toen het Christendom ingevoerd, en het verbranden der dooden verboden was. Maar dan blijft nog altijd de vraag over: „ waarom zij van zulk eene buitengewoone lengte zijn? ” (†)

B 3

: TWEE-

(*) Drenthfche oudheden, bladz. 48, 49.

(†) Toen keizer KAREL de groote, onze Voorvaders, met geweld, tot het Christendom bekeerde, moesten alle heidensche plegtigheden ophouden. Dit gebeurde aan het einde der achtste eeuw. Men mag dan met volkomene zekerheid vaststellen, dat de opgegravene potten, over de *duizend jaren* oud zijn. N. KINDLINGERS, Munsterfche Beiträge, zur Geschichte Deutschlands Iler Band. § 17.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN DE LOTGEVALLEN ONZER VOORVADEREN,
ONDER DE ROMEINEN, SAKSEN EN FRANKEN.

I. *Onder de Romeinen.*

Het verblijf onzer Voorvaderen, in deze gewesten, was verre van gerust te zijn. Het eerste verdriet werd hen van de *Sueven*, nu *Swaben* genaamd, aangedaan. Dit volk kwam, omrent vijftig jaren voor de geboorte van CHRISTUS, toen JULIUS CAESAR, Gallien aan zijnen scepser, onderworpen had, uit Pommeren, Brandenburg, Meklenburg, enz. en overviel voornamelijk de vrijbare *Vriezen*, drong tot de *Tubanten* door en jaagde hen ten lande uit, om zich zelf daarin te vestigen. Deze barbaarsche overstroming duurde niet lang: keizer AUGUSTUS sloot, met dit magtig volk, een verbond, en ruimde hun, onder hunnen koning MAROBODUS, het tegenwoordige *Swaben* in, waardoor de *Tubanten* weer in het gerust bezit van hun Vaderland geraakten.

Hierop volgden spoedig de bekende krijgstogten der wereld dwingende *Romeinen*, welker geesel ook onze Voorvaders ondervinden moesten.

Geen volk heeft echter, aan die dwingelandij der *Romeinen*, meer tegenstand geboden, dan de oude

Ger.

Germanen. Onze Voorvaders de *Tubanten*, hielden zich ook niet gemakkelijk onder het juk brengen.

Onder de Romeinsche veldheeren, die in deze landen, het meest bekend geworden zijn, en die de toenmalige volken, de *Uspeten*, de *Tenkters*, de *Tubanten*, de *Vriezen* en andere, overwonnen hebben, verdient bijzonder genoemd te worden, CLAUDIUS DRUSUS, de stiefzoon van den beroemden keizer AUGUSTUS, onder wien de Zaligmaker geboren is. Tien jaren voor de geboorte van CHRISTUS, werd deze DRUSUS, door keizer AUGUSTUS, met een leger krijgsvolk, naar Duitschland gezonden, om hetzelfde te overmeesteren, hetwelk hij ook gedeestelijk volbragt. Zijne wreedheid was zoo groot, dat de moeders hare kinderen liever aan den grond wilden verpletteren, dan hen als slaven van DRUSUS, en als slagtoffers zijner dwingelandij, te laten opwasfen. Zijn naam alleen was zoo verschrikkelijk, dat, wanneer de menschen, in drift elkander nitscholden en hunne tegenpartij allerlei ongeluk toewenschten, zij zeften van de woorden: „*dat die de Drees hale!*” bedienden. (*) En is het wel te verwonderen, dat deze anders zoo dappere held zich zulk eene schandzucht in deze gewesten slichtte? daar hij de eerste was, die de ingezetenen tot slaven maakte, en hen niet alleen eene zware schatting oplegde, maar hen ook van hunne beste manschappen beroofte, welke hij onder zijne legioenen stak, of naar andere afgelegene ge-

B 4

wes-

(*) PICARDT, Antiquiteiten van het oude Vrieland-bl. 25.

westen verplaatste, om ze des te beter in toom te houden. Eene behandeling, waaraan men toen nog niet gewend was.

Het was deze DRUSUS, die den Ijsfel in den Rijn leidde, om de schepen des te gemakkelijker van den Rijn, in de Noordzee, te brengen. Het water, dat van Arnhem naar Doesburg loopt, is een kanaal, hetwelk DRUSUS heeft laten graven, en dat nog heden, naar zijnen naam, *Drusus gracht*, genoemd wordt.

De overlevering zegt ook, dat deze DRUSUS het kasteel te Bentheim gebouwd heeft. Opmerkelijk is het, dat aan de noordwestzijde van dit kasteel, eene hooge rots, nog tot op dezen dag, den naam van *Duyels* of *Droses kusen* draagt. Het opschrift op die rots: „*Hier heeft DRUSUS gerigt gehouden over de Tubanten*,” is echter van lateren oorsprong. Een vaderlandsch geschiedschrijver (*) is er niet vreemd van, dat deze rots den naam van *Drusus kusen* voert, omdat de stichter van het kasteel, zich dikwijls daarop plaatste, om den bouw der vesting te aanschouwen of de omliggende landstreek te overzien. Intuschen, wanneer de overlevering, aangaande het kasteel en deszelfs stichting, ook gegrond moge zijn, moet men toch het slot, zoo als het thans is, niet voor een werk der *Romeinen* aanzien. De meeste gebouwen zijn van veel lateren oorsprong. Alleen de zoogenaamde *Kronenburg*, de *Rapel*, de *bierkelder*, enz.

(*) De Heer *AMM M. S. 2.*

enz. zijn blijkbaar van eenen hoogen ouderdom, en mischien nog overblijffels uit de tijden der *Romeinen*. De overlevering, aangaande de stichting van het kasteel, door DRUSUS, heeft dit vóór zich, dat de Romeinsche veldheeren, de gewoonte hadden, hunne namen, in de overwonnene landen, door duurzame gedenkteeken, te vereeuwigen, en dat de Romeinsche geschiedschrijver FLORUS, bijzonder van DRUSUS verhaalt, dat hij vijftig kasteelen aan den Rijn gebouwd heeft. (*)

Wat hier ook van zijn moge, zoo veel weten wij, dat dit kasteel, naast dat van Teklenburg, het oudste in deze gewesten is. (†)

Het wreed bewind van dwingelanden, is zelden van langen duur. De geschiedenis der jongste gebeurtenissen in Europa, de val van BUONAPARTE, levert daarvan een nieuw bewijs.

DRUSUS, zoo verschrikkelijk in deze gewesten, werd uit afgunst, over de behaalde schitterende zegepralen, van eenen zekeren SEJANUS, door vergift omgebracht, of volgens anderen overleed hij, aan de gevolgen van eenen val van zijn paard, in het dertigste jaar zijns levens, te Mentz. Zijn opvolger was QUINTILIUS VARUS, stadhouder van Sirien. De Duitfche volken, der vreemde overheersching moede, ver-

B 5

(*) Lib. IV. cap. 12. Zie ook RICARDT, bladz. 96.

(†) De geleerde JUNGIIUS wil, den oorsprong van het kasteel, liever uit de tijden der Franken afleiden. Hist. Com. Benth. Lib. I. cap. 3.

eenigden zich, tien jaren voor de geboorte van CHRISTUS, onder aanvoering van ARMINIUS of HERMAN, vorst der *Cherusken*, tegen dezen QUINTILIUS VARUS en overvielen hem, in het Teutoburger woud, dat zich van Osnabruk en Teklenburg, door de Graafschappen Lippe, Ravensberg en het slicht Paderborn uitstreckte, en wel tuschen Paderborn en Detmold, niet ver van de stad Hörn, met zulk een gelukkig gevolg, dat het geheele leger der *Romeinen* vernield werd.

Ik geloof mijnen lezeren, geenen ondiensst te zullen bewijzen, met hun de bijzonderheden van dezen slag, die als de dageraad der Duitsehe vrijheid moet beschouwd worden, op te geven.

ARMINIUS, de vorst der *Cherusken*, een strijdbaar volk, aan de oevers der *Wezer*, was te Rome opgevoed, en had, om zich des te meer aan de belangen van het Romeinsche volk te verbinden, de waardigheid van Romeinsch burger verkregen. Hij diende met SEGESTES, een aalder opperhoofd der *Cherusken*, in het Romeinsche leger, en voerde het bevel over de hulptroepen, welke de *Cherusken* aan de *Romeinen* leverden. Dit volk, had dezelfde staatkunde, waarvan BUONAPARTE zich in onzen tijd bediende: het maakte de overwonnene volken tot zijne bondgenooten, en bediende zich van derzelve wapenen, om anderen onder het juk te brengen.

ARMINIUS, die vast besloten had, zijne natie vrij te maken, wachtte slechts op eene gunstige gelegenheid,

om

om het masker der vriendschap af te leggen, en zich openlijk, als vijand der *Romeinen*, te verklaren. De opstand van een afgelegen volk, misfchien door zijne zendelingen bewerkt, verschaft hem die gewenschte gelegenheid. (*)

QUINTILIUS VARUS besloot, met drie legioenen, aan dit oproerig volk een bezoek te geven en hetzelfde eerbied, voor de Romeinsche adelaren, te leeren. De weg derwaarts, was ongebaand; men moest denzelven eerst openen en hier en daar bruggen maken. VARUS trok met het hoofdleger vooruit, terwijl ARMINIUS de achterhoede, uit *Cherusken* en *Romeinen* bestaande, aanvoerde. SEGESTES, een ander opperhoofd der *Cherusken*, waarschuwde VARUS, voor het verraad van ARMINIUS, en ried hem op zijne hoede te zijn; maar de trotsche Romein sloeg dezen raad in den wind.

Nadat hij, met zijn leger, in de nabijheid van een groot woud gekomen was, vielen hem de *Germanen* van alle zijden aan, en bragten hem in wanorde; terwijl ARMINIUS het masker afwerpende, met zijne *Cherusken* den *Romeinen* in den rug viel, en de vreesfelijkste slagting onder hen aanrigte.

De Romeinsche geschiedenis schrijvers zoeken, de oorzaak van deze verbittering der *Germanen*, in het gedrag van VARUS, dien zij van wellust, hoogmoed

(*) De geleerde MÖSER meent, dat de Eemslanders zich daartoe hebben laten gebruiken, *Opabrückische Geschichte* I Theil bladz. 147.

en wreedheid beschuldigen; terwijl zij hem tevens ten laste leggen, dat hij hoogst onstaatkundig te werk ging, daar hij, onder een volk, dat nog maar op den laagsten trap der beschaving stond, en dat met eene onverzettelijke gehechtheid, aan zijne voorouderlijke wetten en gebruiken kleefde, de Romeinsche regtspleging invoeren wilde. En hieruit leiden zij voornamelijk, de ijsfelijke woede, tegen de Romeinsche advokaten, af, welke men de oogen uitstak, de banden afhieuw, en op de verschrikkelijkste wijze ter dood bragt. Een duitsch soldaat (om slechts een staal daarvan te leveren) sneed een dier regtsgeleerden, de tong uit, maalde hem den mond toe en sloeg hem vervolgens, met de afgesneden tong, in het sangezigt, zeggende: „*Eindelijk slang! zult gij ophouden te sissen.*” Behalve drie legioenen, of twintig duizend man, verloren de Romeinen twee sedelaren; den derden rukte de vaandraget van de slang, en, dezelfven in zijnen gordel verbergende, snoorde hij zich zelven in een moeras. (*)

VARUS bragt zich, uit wanhoop, om het leven. De aanzienlijkste Romeinen werden als beesten geslagt en aan de Goden geofferd. De gemeenen werden, zonder genade, aan de boomen opgehangen. Zes jaren daarna, zag men nog de beenderen der verflagenen, op het veld liggen, en de schedels, aan de stammen der boomen, gespijkerd. (*)

AU-

(*) FLORUS Lib. IV. cap. 22.

(†) TACITUS Ann. Lib. I. cap. 63.

AUGUSTUS nam zich dit verlies zoo zeer ter harte, dat hij eenige maanden lang, noch haar, noch baard liet scheren; ja dikwijls met het hoofd tegen den muur liep, en als een razende uitriep: „VARUS! „VARUS! geef mij, mijne legioenen, weer!”

De plaats, waar deze slag voorvallen is, draagt, nog hedendaags, den naam van het *Winveld*, en de beide, door de Sennerheide loopende, beken, worden de *roode beek* en de *beenderen beek* genaamd. In vroegere jaren heeft men hier vele Romeinsche wapenen en munten opgedolven, waarop de beeldenissen, van JULIUS CÆSAR en AUGUSTUS, geslagen waren.

Te Rome konde men intuschen, de nederlaag door VARUS geleden, niet verkroppen. TIBERIUS, die in plaats van AUGUSTUS, welke niet lang na dezen slag overleden was, den keizerstroon beklommen had, zond zijnen neef DRUSUS GERMANICUS, zoon van den voorgemelden CLAUDIUS DRUSUS, met een leger van honderd duizend man, naar den Rijn. De tweedragt, die tuschen de Duitsehe volken heerschte en de zorgeloosheid, waarin zij leefden, gaf den Romeinschen veldheer, eene schoone gelegenheid, om de nederlaag van VARUS te wreken. Hij overviel eerst de *Marsers*. (*) Door zijne kondschappers vernomen hebbende, dat dezelve, in eenen zekeren nacht, een groot feest zouden vieren en een plegrig gastmaal houden, zond hij CÆCINA, met uitgelezene ligte troepen,

voor-

(*) Naar het gevoelen van MÖSER Osn. Gesch. de *Mun-
terschen*.

vooruit, welke hij, met zijne legioenen, op den voet volgde. Onder begunstiging van het sterrelicht, tot de gehuchten der *Marsers*, genaderd zijnde, vond hij hen zorgeloos, ongewapend en half slapende, bij hunnen feestelijken maaltijd. Met de snelheid des bliksems en de woede eens tijgers, vielen, de cohorten van CÆCINA en de legioenen van GERMANICUS, nu op hen aan. Geene seksē, noch jaren, vonden medelijden. Geene heiligdommen werden verschoond. De prachtige tempel van *Tanfana* werd met den grond gelijk gemaakt, en de ijsfelijkste slagting, onder de weerlooze, en niets kwaads vermoedende, *Marsers* aangerigt.

Van daar verspreidden zich, de zegevierende benden, wijd en zijd. Het land werd vijftig mijlen ver, te vuur en te zwaard, verwoest. De naburige volken, de *Brukters*, *Tubanten* en *Usipeten*, werden, gelijk de *Marsers*, bijna geheel vernield. Deze verwoestende togt volbragt zijnde, voerde GERMANICUS zijn leger weer naar den Rijn terug, waar het de winterkwartieren betrok. (*)

Niet lang hierna (het was zes jaren na de nederlaag van VARUS) bedreigden de *Germanen*, de *Cherusken* (†) tot bondgenootschap overgehaald hebbende, onder kriegsbevel van denzelfden ARMINIUS, op nieuw de *Romeinen*.

TI-

(*) TACIT. ANN. LIB. I cap. 50 en 51.

(†) Een volk, dat in het bisdom *Verden*, *Lunenburg* *Brunswijk*, *Hildesheim*, *Halberstadt*, *Schaumburg*, enz. woonde.

TIBERIUS zond, in het vijftiende jaar na CHRISTUS geboorte, GERMANICUS, toen in *Gallien* zijnde, om de schatting in te vorderen, naar de Eems, om het geweld des krijgs, niet op eene plaats te hebben.

CÆCINA, een der bevelhebbers onder GERMANICUS, marscheerde, dien ten gevolge met veertig regimenten, door het land der *Brukteren*, naar gemelde rivier. PEDO leidde zijne ruiters, door de grenzen der *Vriezen*, en GERMANICUS zelf voerde vier keurbenden aan, over de meren, vereenigende zich te zamen bij de Eems (*).

Na de *Brukteren* verstrooid te hebben, trok dit leger, over de uiterste grenzen van dezen, alles, wat tusfchen de Eems en Lippe lag, verwoestende, GERMANICUS, tot het bosch *Teutoburg*, hetgeen volgens TACITUS, aan de Lippe geplaatst, en naar CLUVERIUS, aan de grenzen van het bisdom Paderborn, gezocht moet worden; de plaats, waar de benden van VARUS, zoo als boven gezegd is, verslagen waren, willende doordringen, ten einde, de aldaar nog verstrooid liggende doodsbeenderen der *Romeinen*, te begraven, zond CÆCINA vooruit, om bruggen en dijken, in de vochtige moerasfen en bedriegelijke velden, te leggen. Dezen laatste lijkdienst, aan hunne broeders bewezen hebbende, trokken de *Romeinen*, na nog eenen onbeslissenden slag met ARMI-NIUS gehad te hebben, naar de Eems terug. Een deel der ruiters kreeg order, langs het strand der zee,

(*) TACIT. ANN. LIB. I cap. 60.

zee, naar den Rijn te trekken. CÆCINA werd gelast, met zijne benden, de lange bruggen, op het spoedigste, over te trekken.

Deze bruggen waren, reeds eenige jaren voor CHRISTUS geboorte, door LUCIUS DOMITIUS, een Romeinsch ridder en grootvader van NERO, over de moerassen aangelegd, maar zeer vervallen.

Vele bosfchen groeiden toen op de hoogten, aan weerskanten dezer moerassen, en ARMINIUS, die CÆCINA op deszelfs terugtocht voorgekomen was, had zijn volk in dezelve geworpen, hetgeen den Romeinschen veldheer, zoodanig, in den overtocht over deze bruggen, welke door ouderdom en regenvlagen vergaan, hersteld moesten worden, belemmerde, dat hij zich gedwongen vond, zijne manschappen aldaar te legeren, om een gedeelte derzelve aan de brug te doen werken, en een gedeelte, tot bedekking der werklieden, te gebruiken. In welken hoogstmoeijelijken arbeid, de *Romeinen*, met kracht, door de *Germanen* en *Cherusken*, gestoord werden. De toestand der eerstgemelden was inderdaad haggchelijk, daar zij moesten vechten in een diep veen, waar zij geenen voet konden vast zetten, om hunne pijlen en spiefen, de noodige en stevige rigting te geven. In welken gevaarlijken toestand, de *Cherusken* nog dit voordeel hadden, dat zij gewoon waren in moerassen te strijden en hunne geweldig lange spiefen, geschikt waren, om zelfs van verre te kwetsen.

Ten gevolge hiervan werden de Romeinsche keurben-

benden zoodanig geteisterd, dat zij tot wijken gebragt, en in hunne legerplaats terug gedrongen werden.

De volgende dag was voor de *Romeinen* niet minder noodlottig; eensdeels, dewijl de vijand, meester van het water zijnde, hetzelfde zoodanig wist te dwingen, dat de drabbige veenen, waarover de brug moest hersteld worden, nog natter werden, en dus de arbeid der Romeinsche soldaten moest verdubbeld worden; anderdeels, omdat hun overste, als toen zijnen afrogt bepaald hebbende, en de schrik, door zijne benden verspreid zijnde, deze op nieuw door ARMINIUS en de zijnen werden aangevallen en bijna overwonnen. CÆCINA zelf zoude krijgsgevangen geweest zijn, daar hij, zijn paard onder hem gekwetst zijnde, van hetzelfde afviel, had niet de eerste keurbende hem ontzet en beschermd.

Gelukkig voor de *Romeinen*, dat CÆCINA'S welsprekendheid zijne manschappen, welke, den volgenden nacht, ernstig tot vlugten gezind waren, daarvan terug hield, en niet minder gelukkig voor dezen, dat de verschillende gevoelens der vijandelijke bevelhebbers, eene verkeerde operatie te weeg bragten, daar ARMINIUS aanraade, zoo lang te wachten, tot dat de vijand weer in de moerassen moest komen, en zijn oom INGUIOMER, dat men ze in de verschansing moest aanrasten. Deze laatste voorslag gevolgd zijnde, waren de *Romeinen* gered. Hunne dappere keurbenden, nu op vasten grond strijdende, rigten

eene vreesfelijke slagting tusfchen de *Germanen* en *Oherasken* aan. ARMINIUS ontkwam ter naauwer nood heeshuids; INGUIOMER zwaar gewond. Thans fchijnt niets meer den rustigen aftogt der *Romeinen* belet te hebben, die nu zonder gevaar de lange bruggen herftellen en over dezelve konden trekken. (*) (†)

Men

(*) Men heeft, in het laatst van October 1818, in de veenen tusfchen Drenthe en Westerwoldingerland, eene brug of houten weg gevonden, welke 3 uren lang, 10 tot 11 voet breed, met 2 tot 3 voet los veen bedekt, en gedeeltelijk uit dennen planken, gedeeltelijk uit gekloofde, of uit gebeele, naast elkander gelegde, boompjes van elzen, denien en berkenhout zamen gesteld was. Het graven van eene sloot of grappe, tusfchen de provinciën Groningen en Drenthe, was het middel tot deze ontdekking. Het hout was op sommige plaatsen vergaan, maar op andere, nog geheel gaaf en ongeschonden. Vele geleerden, zoo in Nederland als elders, waren zeer genegen, om dezen houten weg voor de *lange bruggen* van TACITUS te houden, over welke CAECINA, met zijne 40 cohorten of regimenten, in het 18de jaar onzer tijdrekening, den terugtogt van de Eems naar den Rijn nam. De tweede klasfe van het Koninklijke Nederlandfche Instituut van wetenschappen, letterkunde en fchoone kunften, heeft echter in hare zitting van den 13 Mei 1819 dit gevoelen verworpen, en in een door den druk gemeen gemaakt verflag, waarvan ik de eer gehad heb, een exemplaar te ontvangen, trachten te betoogen, dat voorgeemeld houten voetpad, niet voor eene brug, door de *Romeinen* of andere militairen gelegd, maar voor een werk der landlieden of boeren in Drenthe, te houden zij, waarfchijnlijk in het midden der 15de eeuw, ter gelegenheid van de flichting de

Men mag ARMINIUS, den Vorst der *Cherusken*,
dan met regt, als den grondlegger der Duitsehe wij-
heid, C a . . . . . heid,

des kloosters *ter Apel*, vervaardigd, om, te allen tijde,
over de veenen, eene onbelemmerde gemeenschap met het
klooster te hebben. Het is hier de plaats niet, om, de
bewijzen voor deze gissing, te voetsen. Het bevreemdt
mij intusfchen, dat de overlevting, welke zoo vele bij-
zonderheden, van de stichting des kloosters in 1465 woet
te vertellen, niets van dezen houten weg bewaard heeft,
en dat in geene enkele oorkonde uit dien tijd, van zulk
eene brug, door de veenen gelegd, om gemeenschap met
het klooster te houden, eenig gewag gemaakt wordt.
Terwijl de oorspronkelijke oorkonden over de stichting
van het klooster *Wietmarschen* van 1154, 1174, 1189,
1270, 1280 en vele andere van de volgende eeuwen, in
de latijnsche taal, op parkement, met oude hollandsche
letters, sierlijk geschreven, voor mij op de tafel liggen,
beklaag ik het verlies der papieren, van het klooster *ter
Apel*, die, waarreer de brug haren oorsprong, aan den gods-
dienstijver der Drentheanen, ter gelegenheid van de stich-
ting des kloosters, verschuldigd ware, zonder twijfel, daar-
van gewag maken zouden. Onze kundige Doctor MIQUEL,
heeft in eene uitgebreide memorie, de gronden, voor het
gevoelen der tweede klasse van het Instituut bijgebracht,
zoeken te wederleggen. Welk liefhebber des oudheid
wenscht niet dat tijd of roeval, over deze duistere zaak
eenig licht verbreiden, en de geteerden, uit den doolhof
van gissingen redden moge? Misschien vindt men, bij het
bearbeiden dier veenen, of het verder opdelfen der brug,
nog wel eens het een of ander, hetwelk hen op het regte
spoor brengt.

(†) TACIT. Ann. Lib. I. cap. 63.

heid, beschouwen. Hij werd in het 37ste jaar zijnes levens, door zijne eigene vrienden, die hem beschuldigden, dat hij naar de koninklijke waardigheid streefde, omgebragt. Zijne vijanden zelfs, de *Romeinen*, geven hem den verdienden lof. Zij noemen hem den bevrijder van Duitschland, den dapperen held, die de Romeinsche wapenen heeft durven tarten, toen Rome op den hoogsten trap zijner glorie stond, die wel bestreden, maar nooit overwonnen was. (*)

Na den dood van *ARMINIUS* zochten de *Romeinen* hun gezag, in deze gewesten, zoo veel mogelijk, te handhaven. Zij stelden overal ambtenaren aan, en legden ook hier en daar, waar het noodig scheen, bezettingen in vaste kasteelen, zoo wel om het volk in toom te houden, als om de schattingen te heffen, welke destijds niet in geld bestonden, want dat kenden de oude *Duitschers* niet, maar in de voortbrengselen des lands, en wel voornamelijk in ossen- en koehuiden, waarvan elk distrikt eene zekere hoeveelheid tot de tenten der Romeinsche soldaten leveren moest.

De hand over hand toenemende verdrukking van de zijde der Romeinsche ambtenaren intuschen, die meer hun eigen voordeel, dan het welzijn der onderdanen beoogden, bragt eindelijk het Romeinsche bewind, in deze landen, den doodsteek toe.

In de derde eeuw na de geboorte van *CHRISTUS*,

no-

(*) Tacit. Ann. Lib. II cap. 11,

floten de *Vriexen*, *Tenkters*, *Tubanten*, *Chaucers*, *Brukters* (*) en andere volken, een verbond, waar- bij zij zich onderling verplichten, het juk der *Romeinen*, met vereenigde krachten, af te schudden, terwijl zij zich den naam *Franken*, dat is, *vrije lieden*, gaven. Na vele en langdurige oorlogen, bereikten zij eindelijk hun oogmerk. In het jaar 420 trokken zij, bij Doesburg, over den Rijn, en maakten zich van geheel *Galliën* of Frankrijk meester.

De, met de *Franken* tegen de *Romeinen* uitgetrokkene, krijgslieden der *Tubanten*, bevonden zich elders zoo gelukkig, dat zij zich om hun vaderland weinig bekommerden, en geen wensch koesterden, om derwaarts weder te keeren. De terug geblevenen waren, bij gebrek aan genoezame magt, niet zelden aan de verdrukking van naburige volken bloot gesteld, tegen welke zij, niet wisselende kans, streden. In het midden der 5te eeuw, overstroonden de *Hunnen*, *Gothen*, *Vendalen* en *Noormannen*, de meeste Europische gewesten. Onze *Tubanten*, die deze ongenoodigde gasten even zoo min als andere volken, in hun land lieten nestelen, moesten hun evenwel, een tijdlang het verblijf in hetzelfde vergunnen, en daar de eene zwerm den anderen verdrong, leden zij niet weinig van die vreemde horden.

Uit deze verhuizingen der Noordsche volken, ont-

C 3

kon-

(*) Thans, zoo als men meent, Gelderschen, Hollanders, Zutpheners, Drenthers, Bentheimers, Twenters en Münsterschen genaamd.

Ronden overal groote veranderingen in zeden, taal en gewoonten. Zij hadden op de beschaving onzer voorvaderen, die door de *Romeinen* begonnen was, den nadeeligsten invloed. Kunsten en wetenschappen, die nog in de eerste kindsheid waren, gingen nu weer geheel verloren. Het Land der *Tubanten* zook in zulk eene ruwheid terug, dat men, gedurende twee eeuwen, weinig of niets van hetzelfde aantekend vindt, en dat door latere schrijvers de naam der *Tubanten* niet eens meer genoemd wordt.

II. Onder de Saksen.

Van dezen tijd af, begint de geschiedenis van ons Vaderland zeer donker te worden. In de 7de eeuw onzer jaartelling worden de vroegere volken, *Brakters*, *Tenkters*, *Uspeten*, *Tubanten*, *Chauten*, *Chamaven*, *Cheruskers*, enz. niet meer genoemd.

In hunne plaats komen slechts twee Hoofdvolken, de *Saksen* en *Franken*, op het tooneel.

De *Saksen* en *Franken* waren oorspronkelijk één volk. De laatsten waren uit het midden der eersten ontstaan. Het waren die dapperen, welke de *Romeinen* uit Duitschland en Frankrijk verdreven hadden, en die in hunne oude woonplaatsen niet wedergekeerd waren, omdat de nieuwe hun beter bevielen. De *Saksen*, of eigenlijk de *Sassen*, waren de afstammelingen dergenen, welke tegen de *Romeinen* niet mede uitgetrokken, maar zitten gebleven waren, en van daar waarschijnlijk *Sassen* genoemd werden.

Men

Men verdeelt ze in oostelijke, westelijke en middel *Saksen*, (*) of in *Oostphalen*, *Westphalen* en *Engeren*. De eersten woonden tuschen de Elve en de *Wezer*, en waren afstammelingen der *Cheruskers*. De laatsten bevonden zich tuschen de *Wezer* en de *Eems*. De *Westphalen* of *Westfassen*, tot welke onze voorvaders behoorden, hadden hun verblijf tuschen de *Eems* en den *Rijn*.

Wegens gebrek aan bijzondere narigten, moeten wij den staat en de lotgevallen van het Graffschap *Bentheim*, in de 7de en 8de eeuw, naar den algemeen toestand van het oude *Saksen*, waarvan *Westphalen* een gedeelte uitmaakte, beoordeelen; gelijk wij de zeden en de lotgevallen der vroegste bewoners, naar de algemeene berigten, van *TACITUS* beschreven hebben. (†)

In het jaar 769, na den dood van *PIPIN*, koning der *Franken*, kwam *KAREL DE GROOTE* op den troon, en zocht, onder het voorwendsel, de *Saksen* tot het Christendom te willen bekeeren, zijn gebied tot aan de *Elve* uit te breiden. (**)

C 4

D 3

(*) *MÖRER*, *Om. Gesch.* I Theil bladz. 183.

(†) Dat wij hierin niet misgetast hebben, blijkt uit de gevondenne begraaftplaatsen te *Wilsun*. Daar die jules met de berigten van *TACITUS*, nopens de lijkplegtigheden der oude *Germanen* overeenstemmen; zoo mogen wij, met zigt tege- ook de overige berigten van dien geschiedschrijver, aangaande de zeden der oude *Duitschers*, op ons vaderland toepassen.

(**) Of het *KAREL* meer om de voortplanting van het Chris-

De *Saksen* en *Franken* hadden voorheen vaak tegen elkander krijg gevoerd, waarin de eersten, schoon dikwijls gellagen, altijd hunne vrijheid behouden hadden. (*)

In het jaar

772 overviel KAREL DE GROOTE de *Saksen*, die door WEDEKIND, ALBIN en BRUNO aangevoerd werden, onverwacht. De eerste had het bevel over de *Westphalen*, de tweede over de *Oostphalen*, en de laatste over de *Engers*. KAREL veroverde de *Eresburg*, en verwoestte de *Irmenzuil*, welke van de *Saksen* godsdienstig vereerd werd. (†) Nauwelijks echter had hij zich naar Italië gewend,

773

tendom, dan om de uitbreiding van zijne eigene heerschappij te doen was, wil ik niet onderzoeken. Heerschzuchtige vorsten hebben zich menigmaal van den Godsdienst, als eenen dekmantel hunner heerschzuchtige oogmerken, bediend. De middelen, welke KAREL, ter uitbreiding van den Christelijken Godsdienst gebruikte, waren, hoe zuiver ook zijn doel moge geweest zijn, niet Christelijk. De Godsdienst wil door overreding, en niet met geweld, voortgeplant worden. Hoe ver wijkt KAREL DE GROOTE hier van het voorbeeld der Apostelen af!

(*) De oude *Saksen* hadden geen koning. Zij waren een vrije natie, die de landvoogden en regters, zoo wel als de legerhoofden, uit haar midden verkoos.

(†) De Heer RUMP M. S. S. plaatst deze zuil in het *Saerland*, aan de Paderbornsche grenzen, of aan de rivier *Dijmel*, bladz. 38.

- 773 of de *Saksen* roerden zich weer, heroverden *Eresburg* en *Sigisburg*, en verwoestten *Hessen*, doch tot hun ongeluk; want
- 774 kwam KAREL terug, verwoestte hun land, en noodzaakte eerst
- 775 de *Oostphalen*, daarna de *Engers*, en eindelijk de *Westphalen*; welke ondertuschen zijn leger aan de *Wezer* overvallen en veroverd hadden, hem gijzelaars te geven en vrede te beloven. KAREL was echter het *Alpisch* gebergte nog niet weer overgetrokken, of de *Saksen* roerden zich op nieuw. Zij verwoestten
- 776 *Eresburg*, belegerden *Sigisburg*, en onderwierpen zich andermaal, toen KAREL op het snelst, met eene groote magt, tegen hen aantrok, *Eresburg* herstelde, eene nieuwe vesting aan de *Lippe* bouwde, en met ernst daaraan dacht, zijn begonnen werk op eenen beteren voet in te rigten. Daartoe riep hij zijne *Franken*, en ook de *Saksen*, naar *Paderborn*, en rigtte
- 777 alles zoo wel in, dat hij, in het volgende jaar, gerust en onbezorgd, over het *Pyrineesch* gebergte, naar *Spanje* trekken konde. De *Saksen* beloofden eenen eeuwigdurenden vrede, en lieten zich in menigte doopen.
- 778 Werd KAREL, op zijnen terugtocht uit *Spanje*, geslagen, en de vrede van de *Saksen* weder gebroken. Zij trokken met magt naar den *Rijn*,

verwoessten alles, wat onder hun bereik viel, en verschoonden zelfs de altaren niet. KAREL zich van zijne nederlaag hersteld hebbende, ging 779 over den Nederrijn, en bragt de *Saksen* ook ditmaal tot onderwerping. Hoe weinig hij in-
tusfchen daarop staat konde maken, bleek

782, toen de *Saksen* bij eenen inval der *Slaven* in Turingen, in plaats van hem bij te staan, zich met deze vijanden zijns rijks vereemigden, en een aanzienlijk gedeelte van zijn leger versloegen. Dit verbitterde hem zoo zeer, dat hij zelf, met zijne geheele magt, in het land der *Saksen* viel, en vier duizend vijf honderd gewapende in-
woners, bij *Verden*, aan de Aller liet onthoofden. De *Saksen* geraakten over deze onmens-
schelijkheid in woede. De geheele heerbar-
trok, onder WEDEKIND, bij Detmold, te zamen, en de beide volken leverden elkander

783 eenen der bloedigste veldslagen, zonder iets te beslifen, terwijl KAREL, met oogmerk, om nieuwe benden aan zich te trekken, naar Paderborn, WEDEKIND naar de Hafe, terugtrok, waar het tot eenen nieuwen slag kwam, in welken de *Saksen* het veld moesten ruimen. KAREL behield echter toen nog geenen vasten voet in het land. Hij trok alzoo op nieuw

784 met vuur en zwaard door *Westphalen* over de Wezer, tot aan de Elve, doch zonder den vrede te veroveren, want de *Saksen* onderwierpen zich

785 zich niet. Hij hield den gebeelen winter van de *Saksen* in gestadige onrust. Tegen de lente gelukte het hem, *WEDERKIND*, met wien hij onderhandelde, te bewegen, hem naar *Estnack* te volgen, en zich door den doop, met God en met hem te verzoenen. Op zoo vele verwoestingen, volgde nu eene diepe stilte.

793 Begonnen de *Saksen* nieuwe vijandelijkheden tegen *KAREL* te plegen. Hij viel hen, met twee legers te gelijk, aan, en diegenen, welke hem op het *Sinveld*, slag hadden willen leveren, moesten zich

794 op nieuw onderwerpen. *KAREL* strafte hen voor hunne ongehoorzaamheid,

795 door hunne landen te verwoesten, en

797 liet hij zijn leger de winterkwartieren aan de *Wezer* betrekken, om de oproerige *Saksen* de ongemakken van den oorlog des te meer te doen gevoelen.

Dan, *KAREL* mogt hun land verwoesten, en zoo ongelukkig maken als hij wilde; hij mogt hun zoo vele eeden afpersen, als hem de overmagt zijner wapenen toeliet, hunne harten konde hij niet veroveren. Hij begon derhalve, op eene edele en vrije vereeniging der beide volken, te denken, waartoe hij de volgende hoofdpunten in voorslag bragt:

1. De *Saksen* zouden den Christelijken Godsdienst aannemen.
2. *KAREL DEN GROOTEN* voor hun opperhoofd erkennen.

3. Dengenen, welke hij in zijne plaats onder hen zoude zenden, met achting bejegenen; in het bijzonder, den bisschoppen en graven, als hunne geestelijke en wereldlijke Overheid; gehoorzaam zijn, en hun dat betalen, wat hun van de *Franken* gegeven werd.

Onder deze voorwaarden zouden zij dezelfde regten met de *Franken* genieten, van alle schatting bevrijd zijn, en gelijk deze laatsten, ook niet anders dan in hun eigen land, van hunn gelijken, en naar hunne eigene wetten, geoordeeld worden.

De *Saksen* opperden tegen deze voorstellen verscheidene gewigtige bedenkingen. Behalve, dat het Christendom, hunne geliefkoosde van de voorvaderen overgeërfd begrippen, veroordeelde, en hunnen godsdienst voor bijgeloof en afgoderij verklaarde, hadden zij als Christenen, buitengewone lasten op te nemen, de betaling van de *vienden* namelijk aan de bisschoppen, en het bijzonder onderhoud van de overige priesters. Als rijksgenooten zouden zij niet alleen den keizer als hun opperhoofd, en diegenen, welke hij in zijne plaats, het opzigt aanvertrouwen zoude, als stedehouders en regters erkennen; maar ook bovendien, aan alle rijksoorlogen, moeten deel nemen.

De keizer vond deze bedenkingen niet van allen grond ontbloot, en gaf zich derhalve alle moeite, om de *Saksen* deswege gerust te stellen; zoodat, na eenen *drie en dertig jarigen oorlog*, de vrede op volgende voorwaarden tot stand kwam: De

De *Saksen* lieten zich de bovengemelde hoofdpunten, na de van KAREL gegevene nadere verklaring, welgevallen, en KAREL erkende voor het overige de natie voor een vrij volk, hetwelk, naar deszelfs oude gewoonten, onder zijnen schepter, leven en aan niemand schatplichtig of cijsbaar zijn, zoode. Zoop werden de beide volken, dan eindelijk, onder het nieuwe Westersch keizerrijk vereenigd, en KAREL was de magtigste vorst der Aarde. (*)

Dat onze voorvaders, onder deze oorlogen des *Franken* tegen de *Saksen*, veel moeten geleden hebben, is ligt te begrijpen, want, behalve dat zij, als *Westphalers*, hunne manschappen, tot den oorlog tegen de *Franken* moesten leveren, stonden zij, als grensbewoners, ook aan de eerste aanvallen der vijanden bloot.

Uit het verhandelde blijkt alzoo, dat de eigenlijke invoering des Christendoms, van het jaar 800 of 804 af, moet gerekend worden. Het is waar, onze vobrouders werden reeds vroeger daarmede bekend, maar door de onderwerping der *Saksen* aan KAREL DEN GROOTEN, werd het Christendom gewettigd en de Godsdienst van den Staat.

Het zal voor den lezer niet onaangenaam zijn, hier het een en ander, over de eerste predikers van den Christelijken Godsdienst, te vernemen. Ps-

(*) Dit geheele verhaal is een kort uittreksel uit MÖNCHS voortreffelijke *Osmabüchische Geschichte*, I Theil. III Absch. § 32 enz. waar de weetbegierige lezer dit uitvoeriger vinden

PICARDT (*) meldt daarvan het volgende: „ Om-
 „ trent het jaar 690 is uit Engeland in deze landen
 „ gearriveerd S. WILLIBORDUS, met elf andere zij-
 „ ner collegen of medebroeders, zijnde alle te-
 „ men in Engeland geboren, van ouders, die uit
 „ deze landen hunnen oorsprong hadden, en derhab-
 „ ve, onze taal konden spreken en verstaan, die men
 „ te dier tijd noemde, de Engelsche Vriezen of
 „ Engelsche Saksen. (†) Deze ijverige mannen
 „ hebben zich, met gevaar huns levens, verspreid
 „ door al deze landen, en hebben gearheid, de
 „ harten dezer landzaten af te trekken van den dienst
 „ der duivelen, en te brengen tot de kennis des e-
 „ nigen waren Gods en zijns Zoons Christi.

„ WILLIBORDUS is geworden de eerste bisschop
 „ van Utrecht. ALBERTUS, een konings zoon van
 „ Northumberland, heeft in Holland, en voorna-
 „ melijk te Egmond gepredikt. SWIBERTUS heeft
 „ zich begeven naar het Stift Munster, en aldaar de
 „ hei-

„ telen kan. De Heer MÖSTZ, heeft de bronnen, waaruit hij
 „ zijne berigten geput heeft, in de noten aangewezen.

(*) Drentsche Oudheden, bladz. 112.

Het jaar 690, wordt ook door ALSTEDIUS, bij RUMP 112
 „ gehaald Chron. pag. 340, genoemd.

(†) PICARDT verhaalt, dat in het jaar 455 eene groote
 „ menigte menschen uit Vriesland, Drenthe, Westphalen en
 „ Engeren, onder twee broeders, ENGISTUS en MORSUS, zich
 „ met eene groote vloot naar Engeland begeven, en een ge-
 „ deelte van dat eiland vermeersterd heeft. Waaruit men de
 „ groote gelijkheid tusshen de Engelsche en Vriesche taal
 „ wil afleiden.

3 heidenen bekeerd. MARCELLINUS en LIBVINUS in
 „ Salland en Twente, te Kampen, Deventer, Zwolle
 „ en Oldenzaal. LEVINUS is te Oldenzaal gestorven
 „ en begraven. Twee EWALDI, genaamd de witte
 „ en de zwarte, hebben gepredikt in het landschap
 „ Drenthe, en hebben zich begeven naar Koevor-
 „ den, zaaijende daar het zaad van Gods woord,
 „ en zijn van daar gegaan in het Graafschap Bent-
 „ heim, tot dat zij eindelijk van de inwoners van
 „ Laar jammerlijk zijn gemartelzeerd. (*)

De geleerde BEDA verhaalt hiervan het volgende:
 de: (†)

„ De beide broeders EWALDEN tot het landschap
 „ der oude Saksen (Westphalen) gekomen, en als
 „ vreemdelingen van zekeren inwoner gastvrij opge-
 „ nomen zijnde, begeerden van denzelfden, dat hij
 „ hen tot den landvoogd brengen wilde, aan wien
 „ zij, met eene belangrijke boodschap, gezonden wa-
 „ ren. Dat de inwoners intuschen, het oogmerk
 „ dezer zending gisfende, hen vermoord en hunne
 „ lichamen in den Rijn geworpen hebben. Dat de
 „ landvoogd van deze gruweldaad onderrigt zijnde,
 „ niet alléén al de dorpelingen gedood; maar ook
 „ hunne woningen verbrand hebbe.

Daar

(*) PICARDT schijnt in dit verhaal *Hamconius in Frisa*
 pag. 64 gevolgd te zijn. Ik heb de spelling van PICARDT
 hier veranderd.

(†) Hist. Eccles. Lib. V. cap. 11 pag. 70. Men zie ju-
 gius Hist. antq. rom. Dent. Lib. I. cap. 7. pag. 40.

Daar deze schrijver de plaats, waar dit gebeurd is, niet bepaalt en uitdrukkelijk zegt, dat de lichamen der verflagene EWALDEN in den Rijn geworpen zijn: zoo hebben velen het verhaal van PICARDT en HAMCONIUS in twijfel getrokken, en aan eenen oord gedacht, die meer in de nabijheid van den Rijn gelegen is. Met zekerheid laat zich intusſchen hier niets van zeggen.

Zoo veel blijkt uit de overeenstemming der geschiedſchrijvers, dat het Christendom, aan het einde der zevende eeuw, in onze gewesten gepredikt, doch eerst honderd jaren daarna, op hoog gezag ingevoerd is. KAREL DE GROOTE, kondigde al diegenen de straf des doods aan, welke, na den gesloten vrede, weigeren zouden zich te laten doopen. Gelijke straf werd zoodanigen gedreigd, welke in de vasten vleesch eten, of zich onderſtaan zouden, de lichamen hunner overledene bloedverwanten, volgens de heidensche gewoonte, te verbranden. (*)

Daar echter, in weerwil dezer zoo strenge bevelen, onze voorvaders aan de heidensche Godsdienstplegheden gehecht bleven: zoo stelde KAREL DE GROOTE de heimelijke gerechtshoven, of de zoogenaamde *Vehm gerigten*, aan. Deze bestonden uit den graaf of zijnen plaatsvervanger, als voorzitter, en uit verscheidene schepens, (†) welke uit het

mid-

(*) KINDLINGER *Münſterſche Beiträge* enz. II Band. § 17 in de noot a.

(†) In het hoogduitsch *Schöppen*, in het latijn *Scabini*.

midden des volks verkozen werden, en alle verborgene misdaden, bij voorb. den afval van het Christelijk geloof, kerkroof, verachting der vasten, der Christelijke begravenissen, doodslag aan priesters gepleegd, enz. uitvorschen en aan den voorzitter melden moesten. De beschuldigde werd hierop gedaagd en ter verantwoording getrokken. Konde hij zijne onschuld bewijzen, dan werd hij vrij gesproken; zoo niet, dan werd hij ter dood veroordeeld en aan den eersten boom opgehangen. Verscheen hij niet voor het gerigt, gelijk dikwijls gebeurde, dan werd hij voor eerloos verklaard. (*) Dit vonnis werd aan de naburige graven of regters bekend gemaakt, opdat niemand zulk eenen kwaaddoener mogt opnemen. †) Dit heimelijk geregt had, bij de *Westphalen*, zoo als de Heer RUMP, uit oude schrijvers betoogt, eene krachtige werking, en was een der sterkste middelen, om hen bij het Christelijk geloof te bewaren; want zij vonden dikwijls hunne bekenden, onder welke niet zelden mannen van aanzien waren, aan eenen boom opgehangen, en naar de redenen daarvan vragende, kregen zij ten antwoord, dat die hun geloof verloochend hadden. Zulk eene verborgene en vreesfelijke regtspleging, schrikte de anderen af, en bewoog hen, om, ten minste uiterlijk, aan het Christendom getrouw te blijven.

III.

(*) *Verschnitt.*

(†) KINDLINGER *Geschichte der älteren Grafen*, 2te Abtheilung § 25.

D

III. *Onder de Franken.*

Zoodra KAREL DE GROOTE de *Saksen* met zijn rijk vereenigd had, stelde hij *graven* over hen aan. Dit ambt was, oorspronkelijk, geene erfelijke waardigheid, maar eene bediening, welke aan de aanzienlijkste en bekwaamste mannen opgedragen werd. (*)

Deze *graven* hadden eene dubbele bediening. Zij waren de krijgsoversten van hun distrikt, en te gelijk de regters van hetzelfde. De *Saksen* moesten, na hunne vereeniging met het Westersch keizer-rijk, aan alle Rijks oorlogen deel nemen. Deze deelneming

(*) Waren deze *graven* uit het midden der *Saksen* of der *Franken* genomen?

Het vredesverdrag pleit voor de eersten, maar de *staatkunde* voor de laatsten. De *Saksen* hadden, na eenen drië en dertig jarigen oorlog, meer uit dwang dan uit genegenheid, KAREL DEN GROOTEN gehuldigd. Hij konde zich op hante trouw niet verlaten, daar zij uit aangeborene zucht tot vrijheid, de heiligste eeden, bij elke gelegenheid schonden. De *Franken* daarentegen waren aan den keizer en zijne belangen gehecht. De *staatkunde* zal den magtigen overweldiger dan wel een of ander voorwendfel hebben doen vinden, om dit artikel van het vredeverbond te ontduiken, en aanzienlijke *Franken*, op welker trouw hij zich verlaten konde, tot oversten en regters aan te stellen. Wie denkt hierbij niet, aan de *staatkunde* der oude Romeinsche keizers, die Romeinsche edelen, uit de voornaamste geslachten, tot stedehouders in de overwonnene landen benoorden? Wie herinnert zich niet aan eenen SATURNINUS, PONTIUS PILATUS, FESTUS en andere Romeinsche grooten, tot bewindhebbers van het overwonnen Joodsche Land aangesteld? Wie brengt zich de *Fransche prefekten*, door BONAPARTE, naar Duitschland en de Nederlanden gezonden, en derzelve teedere zorg voor de belangen van hunnen ketzer, niet voor den geest?

De oudheidkundige PICARDT is er niet vreemd van, dat de *graven* van Bentheim, uit het bloed der *Frankische koningen* gesproten zijn. Drentsche Oudheden bladz. 97.

ming was intusschen bepaald. Zij waren in de eerste plaats verbonden, hunne eigene grenzen te verdedigen. Tot de Rijks oorlogen, of ter verdediging van andere gewesten des Rijks, leverden zij slechts een bepaald getal manschappen. Ging de togt over de Alpen, dan stelden zij den zesden man; marscheerde men naar de Boheemische grenzen, dan rusteden zij den derden man uit; werd echter hun eigen land aangevallen, dan trad de geheele heerban, dat is alle bezitters van volle erven of boeren hoven, in de wapenen, en was de nood groot, gelijk in het jaar 810, dan moesten ook die boeren, welke slechts een half erf, of een derde en vierde gedeelte daarvan, bezaten, mede uit trekken. Ieder boerscholte of hoofdman riep de erfbezitters zijner boerschap of een gedeelte derzelve, naar vereisch van omstandigheden, ten strijde op; hij zorgde voor het uitrusten der heerwagens, en leidde zijnen troep, die van al het noodige voorzien was, tot den graaf. De graaf hield de wapenschouw over de, uit zijn distrikt verzamelde, boeren, en, alles in behoorlijke orde gevonden hebbende, voerde hij de, dus te zamen getredene, boeren gemeenten, of onmiddelbaar den keizer, of den van den keizer benoemden generaal toe. Wanneer nu deze magt, onder aanvoering van den generaal, in het veld rukte, dan werd de generaal *hertog*, de te zamen getredene boeren *heermanden*, en het geheele leger *heerban* genoemd.

De graaf was alzoo in de eerste plaats de krijgs-

overste van zijn distrikt. Hij voerde de manlijst van alle boerschappen, in zijn graafschap, waarover hij tweemaal in het jaar de wapenschouw hield. (*)

De graven waren intusfchen niet alleen de krijgsoversten van hun distrikt; maar ook te gelijk de regters van hetzelfde. Onder de vredesartikelen, tusfchen KAREL DEN GROOTEN en de *Saksen*, na eenen drie en dertig jarigen oorlog beraamd, komt ook de volgende voor: „ dat de *Saksen*, onder het opzigt der „ koninklijke regters, bij het gebruik hunner land- „ regten blijven zouden.”

De keizer benoemde volgens dit artikel, de graven tot landregters, aan welke hij de hoogere regtpleging opdroeg, en de noodige magt daartoe verleende. Werd de graaf tot den heerban geroepen, dan konde hij het regterambt, door eenen plaatsvervanger, laten waarnemen.

Daar de zonen dezer graven hunne vaders, in de waardigheid van krijgsoversten en regters, veelal opvolgden, en van tijd tot tijd gelegenheid vonden, hunne magt te bevestigen en uit te breiden; zoo werd de grafelijke waardigheid eindelijk erfelijk, en de graven werden landsheeren van hun distrikt. (†)

DER.

(*) KINDLINGER Geschichte des älteren Grafen ste Abtheilung § 1 en 2.

(†) Lezenswaardig is vooral, het geen de geleerde MÖSER in zijne uitmuntende Osnabrückische Geschichte, daarvan schrijft II Theil S. 376. De Heer von Raet von Bögelscamp, heeft dezen merkwaardigen paragraaf voor in zijne Bentheimische Geschichte laten afdrukken.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN DE GRAVEN VAN BENTHEIM.

De geschiedenis der eerste graven van Bentheim, is vrij onzeker. Ik zal mij hier in geenen doolhof van gisfingen wagen; maar eenvoudig, de namen derzelve, zoo als zij, door den Heer RUMP, (in navolging van den heer A. G. PAGENSTECHER) opgegeven worden, aanyoeren.

I. RICFRIDUS,

een kleinzoon van keizer ARNULPHUS; wordt voor den eersten graaf van Bentheim gehouden. (*)

II. WOLFGANG,

dien men voor eenen broeder van den Utrechtschen bischop BALDERICUS houdt, zal zijn opvolger geweest zijn. Men verhaalt van hem, dat hij, onder keizer HENDERIK den I, tegen de *Hunnen* gestreden en dezelve, uit *Wenden* en *Meklenburg*, naar Hungarijen heeft helpen verdrijven; ook dat hij, in het jaar 935, de turnierspelen te Maagdeburg, bijgewoond heeft.

D 3

III.

(*) Volgens ALVINUS, eenen ouden Vrietschen schrijver, zoude MAGNUS FORTEMAN de eerste graaf van Bentheim geweest zijn, en onder KAREL DEN GROOTEN, de stad *Rome* ingenomen hebben. Voor welke dapperheid hij van den keizer en den paus, de vrijheid voor de Vriezen, zoude verkregen hebben. Zie het *Letterkundig Magazijn van wetenschap, kunst en smaak*, voor het jaar 1819 N°. 16, in het Mengelwerk, onder de rubriek: *Leis over den tempel van TANFANA*.

III.

O T T O I.

Op WOLFGANG laat men OTTO den I volgen, die het ambt van Burggraaf, aan het hof van den bisschop van Utrecht, zoude bekleed, en dezen bijgestaan hebben in den oorlog tegen THEODORICUS den IV, graaf van Holland.

IV.

J O H A N N E S I.

Na OTTO noemt men JOHANNES I, als graaf van Bentheim, die in het jaar 1119 de ridderspelen, onder keizer HENDERIK V in Göttingen, zoude bijgewoond hebben.

V.

O T T O II.

Met dezen graaf wordt de geschiedenis van het Graaffchap Bentheim helderder. Hij was een geboren Paltsgraaf van Rheineck, die met de gravin GERTRUID, eene geborene prinses, uit het *Guelfische* of *Brunswijksche* Huis, het Graaffchap Bentheim verkreeg.

Deze OTTO wordt, als de stamvader der graven van Bentheim, beschouwd. Zijn zoon

VI.

O T T O III

volgde hem in de regering op. Deze verklaarde in het jaar 1144, aan HERIBERTUS, bisschop van Urecht, den oorlog. Hij viel in Twente en rigde daar groote verwoestingen aan. Bij *Oosmarsum*, kwam het tot eenen bloedigen slag; waarin de Bentheimers, schoon zij als leeuwen vochten, voor de overmagt moesten bukken. Vele edelen stierven met den heldendood, onder welken OTTO, graaf van Be-

he,

ke, (andere geschiedschrijvers noemen hem graaf van *Biele* of *Baije*) geteld moet worden. De graaf van Benheim werd op zijne vlugt gevangen genomen en naar Utrecht gebragt.

THEODORICUS, graaf van Holland, een schoonbroeder van OTTO, verzamelde intuschen, zoodra hij berigt ontvangen had van deze gebeurtenis, zijne geheele magt, en rukte aan het hoofd derzelve, met allen spoed, bij nacht voor Utrecht; dreigende de stad te bestormen, en in eenen puinhoop te zullen veranderen, wanneer zijn zwager niet oogenblikkelijk op vrije voeten gesteld werd. Daar men te Utrecht dien aanval niet verwacht had, zoo geraakte alles in verwarring. De burgers namen hunne toevlugt tot de kerken, en smeekten den Hemel om redding. De bisschop en de geheele geestelijkheid, allen in hante amtskleederen, gingen den vertoornden vijand buiten de stad te gemoet, en poogden, door de bewegelijkste woorden, hem van zijn voornemen af te brengen. THEODORICUS liet zich, onder voorwaarde, dat de gevangene graaf van Benheim aan hem zoude uitgeleverd worden, over halen, om de vijandelijkheden te staken. De listige bisschop wist intuschen, uit de godsdienstige stemming, waarin hij den graaf van Holland, door zijne roerende aanspraak gebragt had, voordeel voor de toekomst te trekken. Hij bedong bij de uitlevering van OTTO, dat deze hem zijn kasteel te Benheim overgeven, en hetzelfde dan weer als een leen van hem terug ontvangen zoude; terwijl

de bisschop zich tevens het regt voorbehield, van daar vrij in en uit te mogen gaan, en zijne keuken en kapel daar te mogen hebben.

De graaf van Bentheim konde evenwel den geleeden smaad zoo spoedig niet vergeten. Nauwelijks was hij op vrije voeten gesteld, of hij zocht zich op den bisschop te wreken, waartoe hij spoedig een nieuw leger verzamelde. Doch, eer de nieuwe vijandelijkheden begonnen waren, werd hij heimelijk, door den paltsgraaf, HERMAN VAN SCALIKE OF STAELEWYK, vermoord. Om welke redenen, weet men niet.

VII. O T T O IV.

Een zusters zoon van den voorgaanden volgt nu, in de rei der Bentheimfche graven. Deze maakte zich niet minder in den oorlog beroemd, dan zijn voorganger. Zijn oudste broeder was graaf van Holland, en zijn ander broeder, BALDWIN II, bisschop van Utrecht. Door dezen, die heers van Overijssel en Drenthe was, werd onze OTTO, tot burggraaf van Koevorden, aangesteld; waartoe de ongehoorzaamheid der vorige burggraven de aanleidende oorzaak was. De historiefchrijvers melden hiervan het volgende: De Munsterfche en Bentheimfche ingezetenen dreyen in dien tijd eenen sterken handel met Groningen. Zij voerden Bentheimer steenen, hout, granen, wolle, honig, hammen, enz. derwaarts, en ontfingen kaas, boter, stakvisch, traan, enz. van daar terug. Met Holland werd in die dagen nog geen handel gedreven. Dagelijks passeerden vele beladene wagens

en

en karren, door Koevorden, van welke tot nog toe slechts een matige tol betaald was; die echter nu, door FLORENTIUS, den bisschoppelijken erftadhouder van Drenthe en burggraaf van Koevorden, tot zijn bijzonder voordeel, zoo zeer verhoogd werd, dat elk daarover de bitterste klagen voerde. Graaf OTTO bragt deze klagen zijner onderdanen, bij herhaling, aan den bisschop van Utrecht, zijnen broeder, als landsheer van Drenthe. De burggraaf FLORENTIUS, hoe zwaar ook door den bisschop bedreigd, stoorde zich inruschen zoo weinig daaraan, dat hij in plaats van zijne verdrukkingen te verminderen, dezelve nog vermeerderde, en niet alleen de wagens en karren in de stad; maar ook de schuiken op de vecht, met impost bezwaarde, en in geval van weigering, plunderde of geheel wegnam. De bisschop zocht de geringachting zijner bevelen aan den burggraaf te wreken, en belegerde, met zijne broeders, de graven van Holland en Bentheim, de vesting Koevorden, die ook spoedig vermeesterd werd; waarop het Gouvernement van dezelve en van de omliggende landen, aan graaf OTTO, opgedragen werd. De zoon van den gevlugten en afgezetten burggraaf, *Velker van Koevorden*, verzamelde onderruschen eene aanzienlijke magt, drong met dezelve tot Koevorden door, heroverde de vesting en stak de stad in brand; nemende de gravin van Bentheim, bij afwezigheid van haren gemaal, gevangen. Nu ontstond er een nieuwe en bloedige oorlog. De bisschop van Utrecht en de

D 5

graaf

graaf van Bentheim verzamelden, met den meesten spoed, hunne troepen, en vereenigden dezelve bij Steenwijk. De Drenthërs, met hunnen dapperen burggraaf aan het hoofd, gaven hunnen vijanden niets toe. Plunderden en roofden de eersten in Drenthë; de laatsten deden het, op hunne beurt, in Salland en Bentheim. Van beide zijden werden groote verwoesingen aangerigt. Bij Koevorden kwam het tot een gevecht, dat voor den bisschop en den graaf van Bentheim zoo ongelukkig uitviel, dat beiden, ter nauwernood, vrijheid en leven er af bragten. De verjaagde stadhouder werd (daar de bisschop niet lang hierna overleed) in zijne waardigheid hersteld.

In die dagen hadden de zoogenaamde kruistogten of heilige oorlogen plaats, door welke men het Heilig Land den Sarracenen zocht te ontrukken — Oorlogen, die, aan honderd duizenden van Europeërs en aan vele koningen, vorsten en edelen, het leven gekost hebben, zonder dat er, op het einde, een voet breed, van den veroverden grond, in hunne macht gebleven is.

De Christenen uit Europa hadden reeds Jeruzalem en het grootste gedeelte van Palestina veroverd. In het jaar 1187 werd hun echter dit alles, door den Egyptischen sultan SALADIN, weer ontnomen. Weshalve op den rijksdag te Mentz besloten werd, eene nieuwe armee naar het Heilig Land te zenden. Uit Duitschland alleen, trokken honderd vijftig duizend menschen derwaarts, onder welke ook graaf OTTO

van Bentheim was. Dit magtig leger kwam, in het jaar 1189 in Azië, aan, en was in het begin zeer gelukkig, daar niet alleen vier hoofdslagen gewonnen, maar ook vele provincien heroverd werden. Toen echter, in de maand Junij des volgenden jaars, de keizer verdronk, en de armee gebrek aan levensmiddelen kreeg; de koningen van Engeland en Frankrijk het met elkander oneens werden, keerde het overschot des legers naar Europa terug. FLORENTIUS III, graaf van Holland, een broeder van OTTO, zag zijn land niet weer. Hij overleed te Antiochië in Syrië. OTTO kwam behouden terug en leefde nog verscheidene jaren daarna. Op hem volgde

VIII. BALDUIN,

de *dappers* genaamd. Deze trok met verscheidene vorsten en graven, onder aanvoering van ANDREAS, koning van Hongarijen, LEOPOLD, hertog van Oostenrijk, en de koningen van Engeland en Frankrijk, in het jaar 1217 naar Egypte, om de stad *Acon*, die door den sultan belegerd was, te ontzetten, en de daarin wonende Christenen te bevrijden. Het oogmerk van dezen togt werd volkomen bereikt, daar niet alleen de stad *Acon* van de belegering bevrijd; maar ook *Damiata* of *Damiette*, een beroemde stad, veroverd werd, die de Christenen eenige jaren behielden. De uitslag van dezen nieuwen togt, was inusfchen bijna gelijk aan dien van den vorigen.

Graaf

Graaf BALDUIN bracht zijn leven er af, en genoot rust in zijn land, tot in het jaar 1226, toen, door RUDOLF, burggraaf van Koevorden, en stadhouder van Drenthe, die rust andermaal gestoord werd. Ofsehoop de Drenthers zich van den jongsten krijg nauwelijks hersteld hadden, lieten zij zich evenwel, door hunnen oorlogzuchtigen stadhouder, over halen, om nog eens, goed en bloed, in den strijd tegen hunnen bisschop en landsheer, te wagen. Tot meerdere zekerheid der vesting Koevorden, nam RUDOLF, het toenmaals bevestigde huis *Laar*, in bezit. De bisschop van Utrecht, rukte met zijne bondgenooten, onder welke ook BALDUIN, graaf van Bentheim was, door Twente, op Koevorden aan, om deze vesting te veroveren. Zijn leger was talrijk, en werd door dappere bevelhebbers aangevoerd. RUDOLF, zocht door krijgslist te vergoeden, wat hem aan magt, tegen zijne talrijke vijanden, ontbrak: hij trok met zijne Drenthers, de aanrukkende scharen, tegen de vesting te ontmoet, en lokte hen in het moeras. Hier konden de soldaten geen vasten voet zetten. De paarden der ruitery zonken tot aan den buik in den modder. De Drenthers, hante vijanden in de val ziende, vielen op dezelve, moedig aan, en versloegen den eenen hoop na den anderen; zoodat de nederlaag, binnen weinige uren, volkomen was. Wat niet door het zwaard viel of door pijlen neergeschoten werd, dat werd met knodsen dood geslagen. Binnen weinige tijds zag men, *vijsfhonderd man*
 van

van des bischops volk, dood ter aarde liggen. De hertog van Geldern, de graaf BALDUIN van Bentheim, de heer van Amstel, de heeren JOHAN en HERBERT VAN ARKEL, DIDERIK VAN DER LIPPE en anderen meer, werden gevangen genomen. De bischop zelf werd jammerlijk vermoord. Met zijn paard in het moeras blijvende zitten, sleden de verbitterde Drenthensers hem de geschorren kruin, met vel en vleesch, tot op het bekkeneel af, bragten hem, onder duizend lasteringen, ontelbare wonden toe, sloegen hem eindelijk het hoofd af, traden het mismaakte ligchaam met voeten, en wierpen het in het slijk, waaruit het naderhand, door medelijdende menschen, weer opgetrokken en naar Utrecht gevoerd werd, waar het in de Domkerk begraven is. In dezen noodlottigen slag, kwam ook BERNHARD VAN HORSTMAR om, die zich, door zijne dapperheid in het oosten, zoo beroemd gemaakt had. (*)

Zulk eene onmenschelijke wreedheid, jegens eenen bischop, konde onmogelijk ongewroken blijven. Men verkoos te Utrecht spoedig eenen nieuwen bischop, WILLEBRANDUS genaamd, eenen geborenen graaf van Oldenburg. Deszelfs eerste werk was, RUDOLF van Koevorden in den ban te doen, en een nieuw leger tegen de Drenthensers te verzamelen. Die zich onder hunnen burggraaf, wel dapper weer verdedigden; doch eindelijk overwonnen en overal vervolgd werden, tot dat zij zich, op genade of ongenade, aan

(*) PICARDT Chronijk van Drenthe pag. 188.

aan den bischop overgaven. RUDOLF kreeg vergiffenis, onder deze harde voorwaarden:

„ Dat hij de vesting Koevorden zoo wel, als het
 „ bevestigde huis *Laar*, den bischop inruimen, al
 „ het beheer over het landschap Drenthe, aan
 „ den bischop terug geven, *drie duizend mark*
 „ *zilver*, voor de toegebragte schade betalen, hon-
 „ derd gewapende mannen naar Lijfland zenden, en
 „ eindelijk, een klooster der *Benedictijnen* stichten
 „ zoude, waarin 25 jonkvrouwen konden onderhou-
 „ den worden;” waarbij PICARDT nog voegt: „ dat
 „ hij op de plaats, waar de bischop vermoord was,
 „ tot verzoening van den doodslag, een geestelijk
 „ collegie van 25 canoniken, vestigen zoude.” (*)

Na dit verdrag, waaruit men het groot vermogen van dezen burggraaf kan opmaken, werd eene bischoppelijke bezetting in de stad gelegd, en het huis *Laar*, tot den grond toe, gesloopt.

Zulke harde voorwaarden berouwden intusschen den burggraaf spoedig, en daar de Drenthers hem getrouw bleven, maakte hij zich, in het volgend jaar, door list en verraad, weer meester van de vesting. De bischop dit vernemende, verzamelde te Hardenberg, waar destijds een bischoppelijk kasteel was, uit de naburige volken spoedig een leger, in de hoop, de stad van alle kanten te omsingelen, en dus te heroveren. De spoedig opkomende dooi verhinderde hem daaraan, en veroorzaakte, dat zijn leger,

(*) Chronijk van Drenthe pag. 191.

ger, met verlies van een groot gedeelte der bagagie, weer opbreken moest. Hij besloot derhalve, tot eene geregelde belegering, over te gaan. RUDOLF, het dreigend gevaar bemerkende, verzocht, om eenen wapenstilstand van 15 dagen, ten einde eene capitulatie te sluiten, en over eenen nieuwen vrede te onderhandelen; hetwelk hem toegestaan werd. Hij was echter zoo vermetel, dat hij, slechts verzeld van zijnen Adjutant, eenen Bentheimschen ridder, jonker HENDERIK *van Gravesdorp*, het waagde, persoonlijk voor den bisschop te verschijnen, die hem met een vergramd gelaat ontving, en tegen het regt der volken, na hem eerst onmenschelijk te hebben doen pijnigen, met voorgemelden HENDERIK *van Gravesdorp*, levende op het rad liet klinken. (*)

IX.

O T T O V.

Een zoon van BALDUIN, geraakte, in gemeenschap met zijne bloedverwanten, den graaf WILLEM *van Holland* en den heer van Amstel, in oorlog met HENDERIK, bisschop van Utrecht, en viel in deszelfs gevangenschap, waaruit hij, door een verdrag, onder bemiddeling van GUIDO *van Vlandern* en OTTO *van Geldern*, den 12 Junij 1257 gesloten, bevrijd werd. Volgens hetzelfde moest hij, den bisschop van Utrecht,

(*) Volgens PICARDT *Drentsche Chronijk*, pag. 194, ontving de bisschop hem met de volgende platduitsche woorden: „Hoe bistu so stout en vermeten, dat du dy niet en ontziehst, te komen onder de ogen, van dijnen Heer en bisschop, de du sulken schade, schande en spijt heest, angedaan?”

trecht, hulde en trouw beloven, en met vijf van zijne Vafallen, welke de biffchop zoude opgeven, zweren, dat noch hij, noch zijne erven, zich, wegens de hem door den biffchop toegebragte fchade, op denzelfven wreken zouden. (*)

Her fterfjaar van dezen graaf is onbekend. Hij leefde nog in het jaar 1277; maar de regering des lands nedergelegd hebbende, liet hij zich, in het huis van de Duitfche orde te Utrecht, opnemen, waar hij zijne dagen, als een klooster geestelijke, eindigde.

X.

E G B E R T,

de tweede zoon van OTTO was opvolger in de regering. Hij behoort onder die graven geteld te worden, welke zich, om hun land en onderdanen, verdienstelijk gemaakt hebben. Zijne regering was minder onrustig, dan die zijner voorgangers, en hij wist daarvan, voor het geluk zijner onderdanen, het beste gebruik te maken. Hij liet vele woeste gronden bearbeiden, en de ftad Schutturp bevestigen, aan welke hij, in het jaar 1294, vele uitmuntende privilegien fchonk. Hij was ook de eerste, die de Bentheimer en Gildehuizer fteenten, in grooten roem, bij de uitlanders bragt, waardoor de welvaart der beide plaatfen niet weinig vermeerderd werd. Zijn opvolger was

XI.

J O H A N N E S II.

Deze ftichtte het van ouds beroemde kasteel *Dinkelrode* te Nieuwenhuis. In het jaar 1312 floot hij

met

(*) JUNGIUS pag. 266.

met EILARD VAN THURN of TOREN (*) te Ulzen, een vergelijk, volgens hetwelk EILARD VAN TOREN zijn geregt in het kerspel Ulzen, voor zekere tienden aldaar, en voor zekere koornpachten in Hardinkhuizen, Hilten, Hardingera, Halle, Oostergette, Graasterop, enz. te trekken, aan graaf JOHANNES zoude overlaten. De tienden en pachten voorgemeld, zoude EILARD VAN TOREN en zijne erven, als een burgleen, genieten. Het boergeregt te Ulzen en Hilten, met de afgaven van bier, gelijk ook het hougeregt in Tinholt en alle overige goederen in het geregt Ulzen gelegen, zoude hij behouden, en deze goederen zoo wel, als de aan de familie van Laar verkochte bezittingen, in Gravestorp, Gorinchem, Hocklingen en Groninkhusen, zouden vrij zijn van het geregt te Ulzen. (†)

Onder zijne regering, in het jaar 1321, werd de hoofdkerk te Bentheim gebouwd, en de kerk van den H. WERENFRIED te Ulzen verkreeg, in het jaar 1327, eenen pauselijken aflaat. (**)

In het jaar 1324 verkocht hij de heerlijkheid Emlicheim, met verscheidene andere goederen, aan GODFRIED VAN BORKULO. (***)

Hij

(*) De naam stamt waarschijnlijk af van den burg of toren, welken die familie te Ulzen had. Zij voerde ook drie torens in haar wapen.

(†) JUNGIUS Codex diplom. Num. 51.

(**) Diploma 64.

(***) Diploma 62.

E

Hij overleed in het jaar 1332. Zijn zoon

XII.

S I M O N

volgde hem in de regering op. Deze voerde met zijne bondgenooten, onder welke de graaf van Holland was, oorlog, tegen den bischop van Utrecht, die de nederlaag kreeg en het leven daarbij inschoot. Niet lang hierna, werd hij, in eenen krijg tegen den bischop van Munster verwickeld, waarbij de nieuwe stad *Schuttorp* veel schijnt geleden te hebben, welke deze graaf, naderhand, met sterke muren heeft laten omringen. (*)

Bij deze gelegenheid schijnt de, een kwartier van Schuttorp gelegene, wachttoren, *Mansbrugge*, gebouwd te zijn, welke van de hier over eene sterke beek gellagene brug, waarbij de *manschap* de landstraat bewaken of verdedigen moest, den naam schijnt ontvangen te hebben.

Volgens PAGENSTECHEER overleed deze graaf 1347.

XIII.

O T T O VI,

een broeder van den voorgaanden, was domproost van Paderborn, en regeerde elf jaren lang, het graafschap Bentheim, wanneer hij de regering aan zijnen jongsten broeder

XIV.

B E R N H A R D I

opdroeg. Deze kwam 1365 aan de regering, en was

(*) JUNGIUS is van meening, dat graaf EGBERT de stad Schuttorp met muren voorzien, en dat SIMON dit werk verbeterd hebbe.

was in zijne jeugd een woest en oorlogzuchtig mensch. Hij voerde in het jaar 1374 krijg tegen den bischop van Munster. De geschiedschrijvers vergelijken hem in zijne jeugd met ISMAEL, en noemen het graaffchap Bentheim, gedurende de eerste jaren zijner regering, een leeuwenhol, omdat niemand hier veilig was. Men had tot een spreekwoord, dat bij Bentheim het *Onze Vader!* eindigde; waarmede men zeggen wilde, dat *daar* de Christelijke godsvrucht ophield. In meer gevorderde jaren werd hij, door den omgang met de geestelijken, zoodanig veranderd, dat hij, het grootste gedeelte van den dag, in godsdienstige oefeningen doorbragt, en meer naar de wijze der monniken, dan naar die der vorsten leefde. Hij liet in het jaar 1394 het klooster *Frenswegen* bouwen, begiftigde hetzelfde rijkelijk, verkeerde zeer gemeenzaam met de monniken, en kreeg daarvan, waarschijnlijk, den bijnaam: *Pater Berend*. Het gevoelen van sommigen, welke beweren, dat hij in zijnen ouderdom een kloostergeestelijke zude geworden zijn, wordt van anderen, en bijzonder van den heer JUNGIUS, met redenen betwist. (*) Hij overleed aan de pest 1421, in eenen hoogen ouderdom, en werd, op het koor der kerk te Frenswegen, begraven.

Op hem volgde

E 2

XV.

(*) Hist. Com. Bentb. pag. 314. & Codex Dipl. pag. 261-263.

XV. E V E R W I J N I. (*)

van Guterswijk, een neef van BERNHARD, die geene mannelijke afstammelingen naliet. Naauwelijks was deze EVERWIJN aan de regering gekomen, of hij werd, in eenen bloedigen oorlog, tegen den bisschop FREDERIK van Utrecht, verwickeld. De aanleidende oorzaak daartoe is met zekerheid niet bekend. De Bentheimers vielen den 30 November 1417 in Twente, en rigtten daar groote verwoestingen aan. De bisschop noodzaakte hen echter spoedig tot den aftogt, en vervolgde hen tot Nieuwenhuis. De Bentheimers sloten zich in het kasteel Dinkelrode op, dat, na eene belegering van 6 weken, bij capitulatie, aan den bisschop overging; waarop de vrede gesloten werd. De voorwaarden waren voor graaf EVERWIJN drukkend. Hij moest niet alleen eene aanzienlijke somme gelds (welke men op 8300 Rijnfche guldens begroot) betalen; maar ook Nieuwenhuis en het kerspel Ulzen, voor den tijd van vijf jaren, aan den bisschop inruimen. Na afloop van dien tijd, zoude de graaf dit gedeelte van zijn land wel weer terug ontvangen; maar onder dat beding, dat hij het kasteel en de heerlijkheid Nieuwenhuis, in het toekomstige, als een leen van den bisschop bezitten, en op deszelfs eisch, in voorkomende gevallen, met een toereikend aantal gewapende mannen, voor de poorten van

(*) HADEWIG, eene zuster van BERNHARD I, was de grootmoeder van EVERWIJN van Guterswijk en deze alzoo een achter neef van BERNHARD.

van Utrecht, verschijnen zoude. Op dezen grond heeft men in latere tijden het geheele Neder graafschap, als een leen van den bischop van Utrecht, willen beschouwen. WILLIAM III matigde zich het leenrecht over hetzelfde aan, en bediende zich daarvan, ten voordeele van graaf ERNEST, aan het einde der 17de eeuw, zoo als hierna zal aangewezen worden.

Naderhand hebben de graven van Bentheim, met de bischoppen van Utrecht, in bestendigen vrede geleefd.

Van dezen tijd, het jaar 1421, af hebben onze graven verscheidene naburige graaffschappen; als *Steinfurth*, *Teklenburg*, *Limburg*, enz. door huwelijken en erfenissen, aan het huis van Bentheim gebragt, welke vervolgens, langs denzelfden weg, daarvan weer afgezonderd zijn. Mijn bestek laat niet toe, dit hier omstandig te ontwikkelen. Op EVERWIJN I, overleden in het jaar 1454, volgt

XVI.

B E R N H A R D II,

een zoon van EVERWIJN en een dapper soldaat. Hij toonde zijnen heldenmoed in den krijg, die, 1451 tusschen WALRAM, graaf van Meurs, en ERICUS, graaf van Hoijsa, over de verkiezing van eenen bischop te Munster, plaats had. Daar EVERWIJN op de zijde van WALRAM getreden was, zoo streed BERNHARD voor dezen. Bij het klooster Varel kwam het tot eenen bloedigen slag, waarin BERNHARD, behalve vele voorname officieren, FREDRIK hertog van Brunswijk, gevangen nam, en aan THEODORICUS, aartsbis-

E 3

schop

schop van Keulen, overleverde. Ter belooning dezer heldendaad, werd hij, op het slagveld, tot ridder geslagen. Hij overleed te Zutphen in het jaar 1473.

Zijn opvolger was

XVII.   E V E R W I J N II,

die wegens zijne kunde en zijn groot vermogen den bijnaam: de *wijze* en de *rijke*, droeg. Hij woonde met zijnen neef, graaf EVERWIJN van Steinfurth, de meeste krijgstogten van zijnen tijd bij, en bekleedde den aanzienlijken post van gouverneur van West-Vriesland. Zijn naam wordt in de Vriesche Chronijken met achting genoemd. Met zijnen neef EVERWIJN van Steinfurth, sloot hij 1487 een erfelijk verbond, waarbij met toestemming der landstanden, en onder goedkeuring van den keizer, bepaald werd, dat voortaan alleen de mannelijke afstammelingen de graaffchappen Bentheim en Steinfurth bezitten zouden, en dat, in geval er geene mannelijke erfgenamen in het graaffchap Bentheim mogten wezen, de graaf van Steinfurth dan de erfgenaam van hetzelfde zijn zoude, hetwelk, omgekeerd, ten aanzien van Steinfurth zoude plaats hebben.

Onder de regering van EVERWIJN II was het een gezegende en goedkoope tijd. De voornaamste kerken en de aanzienlijke torens, te Schuttorp en te Noordhoorn, werden onder zijn bewind gebouwd. Hij herstelde ook het vervallen kasteel te Bentheim,

en

en bouwde den zoogenaamden kruiddoren van hetzelfde. (*)

-Hij overleed, in eenen hoogen ouderdom, den 13 December 1530. Zijn opvolger was de onverspreijde

XVIII.   A R N O L D I,

een zoon van EVERWIJN, graaf van Steinfurth, die, uit kracht van het tusschen de beide EVERWIJNEN gesloten erfelijk verbond, bij gebrek aan mannelijke erfgenamen, nu de regmatige landsheer van Bentheim en de eerste graaf was, die de beide graafschappen regeerde. In het begin zijner regering hadden de beruchte onlusten der wederdoopers plaats. Als derzelver magt en invloed hand over hand toenam, en de bisschop van Munster alle naburige vorsten en graven ter hulpe riep, trok ook graaf ARNOLD met de zijnen, ter belegering der stad Munster, op, welke na verloop van 18 maanden, in het jaar 1535, veroverd werd. Onder zijne regering werd het groote werk der kerkhervorming begonnen, waarvan ik, in een bijzonder hoofdstuk, uitvoeriger zal handelen.

- Hij overleed in het jaar 1553.

XIX.   E V E R W I J N III,

een zoon van ARNOLD I, volgde hem in de regering

E 4

(*) Voorheen de *Schorvode toren* genoemd. Het wapen van EVERWIJN en van zijne Meklenburgsche gemalin *Ingelburg*, is ook daarsam uitgehouwen en nog thans te zien.

ring op. Deze bragt, door zijn huwelijk met ANNA, (*) eene erfdochter van Teklenburg, dit graaffchap aan het huis van Bentheim. Hij overleed, in den bloeienden leeftijd van 26 jaren, in het jaar 1562.

XX.

A R N O L D II,

geboren op het kasteel Dinkelrode te Nieuwenhuis den 11 October 1554, een der uitmuntendste landsheeren, volgt nu. Hij verloor zijnen vader ZVERWIJN, toen hij nog niet volkomen acht jaren oud was. Zijne godvruchtige moeder ANNA zorgde intusfchen voor zijne opvoeding. In zijn zeventiende jaar vertrok hij naar de hooge school te Straasburg, waar hij, onder het opzigt van zijnen bekwamen hofmeester GERHARD FALKENBURG, zijne studien, een jaar lang, met onvermoelde vlijt voortzette, en door het bijwonen van leerredenen van verftandige en godvruchtige mannen, in de hervormde geloofsbegrippen, hem, door zijne brave moeder bijgebragt, meer en meer bevestigd werd. Van hier wilde hij de reis naar Parijs aannemen, om zijne kundigheden uit te breiden en zich verder te beschaven. Wat gebeurde echter? Terwijl alles tot die reis in gereedheid gebragt was, kwam de tijding, van de verschrikkelijke bloedbruiloft, of van den Bartholomeus nacht, waarin alle zoogenaamde Hugenotten omgebragt waren, te Straasburg aan. Deze ontzettende gebeurtenis, welke den 24 Aug. 1572 voorviel, bewoog niet alleen

(*) ANNA was de dochter van KOENRAAD, den laatften Graaf van Teklenburg, overleden den 16 Aug. 1556.

leen ARNOLD, van de voorgenomene reis af te zien, maar ook de bekommerde moeder, haren zoon, hoe eer hoe liever, uit dit gevaarlijk land, terug te roepen.

Wie merkt hierin niet de bijzondere leiding en bewaring der goddelijke Voorzienigheid op? Hoe ligt had ARNOLD, de eenigste telg der graven van Bentheim, aan wien wij zoo veel te danken hebben, als vreemdeling en als aanhanger der hervormde leer, het slagtoffer der onverdraagzaamheid, in Frankrijk kunnen worden?

Hij was de stichter van de eertijds zoo beroemde Steinfurtsche latijnsche school, die naar hem de *Arnoldijnsche* genaamd wordt. Zijn land leed verschrikkelijk, in den Nederlandschen vrijheids krijg, tegen de Spanjaarden, en het zoude nog veel meer geleden hebben, wanneer, een minder verstandig en menschlievend vorst, de teugels der regering gevoerd had. Ik zal in een bijzonder hoofdstuk dit nader aanwijzen.

ARNOLD stierf, zoo als hij geleefd had, in het geloof aan zijnen Verlosser, en in de zekere hoop, op een beter leven, op het kasteel te Teklenburg, den 11 Jan. 1606, in den ouderdom van 51 jaren en drie maanden. Het ontzielde ligchaam werd, na op eene kostbare wijze gebalzend te zijn, en 6 weken lang, te Teklenburg, op het paradebed gelegen te hebben, den 22 Feb. van dat jaar naar Bentheim gebragt, en den 26 dier maand, in eene ijzeren kist, in het nieuw gewelf, dat hij zelf in de

hervormde kerk te Bentheim had laten bouwen, plegstatig bijgezet. Alle naburige vorsten, gelijk ook de steden Osnabruk, Munster en Coesfeld, enz. hadden gezanten, tot het bijwonen der uitvaart van den waarlijk *grooten* ARNOLD, gezonden. Alle ridders en edelen, uit zijne graaffchappen, (want hij was werkelijk heer geweest van al de graaffchappen en heerlijkheden, welke de graven van Bentheim nu nog in hunnen titel voeren) gelijk ook de burgemeesters der steden, de ambtenaren en geestelijken, uit de drie graaffchappen, woonden de lijkstaie bij. Zacht ruste de asch van dien regtvaardigen, wiens naam, bij de laatste nakomelingschap, in zegening blijven zal!

XXI. ARNOLD JOOST

was zijn opvolger. In het eerst regeerden de drie zonen van ARNOLD II, ADOLF, ARNOLD JOOST en WILHELM HENDERIK, de drie graaffchappen, gemeenschappelijk. Vier jaren na den dood van hunnen vader werd echter, bij minnelijke schikking, het graafschap Bentheim aan ARNOLD JOOST overgelaten, die hetzelfde met veel lof, hoewel in de stormen van den dertigjarigen oorlog, waarin ons vaderland zoo veel geleden heeft, tot in het jaar 1643, regeerde. (*) Onder zijne regering, in het jaar 1636, werd het land met de pest bezocht, waaraan duizenden van menschen

(*) Zijn broeder ADOLF verkreeg Teklenburg en de heerlijkheid Rheda, en WILHELM HENDRIK het graaffschap Steinfurth.

schen stierven. Deze brave graaf zorgde, op het spoor van zijnen zaligen vader ARNOLD II, voor kerken en scholen. Hij stelde in het jaar 1613 den overkerkeraad, ter waarneming van alle kerkelijke zaken der hervormden, aan. Hij bezocht, in eigen persoon, de kerken, woonde de vergaderingen van de clasfis bij, liet eenige hoofdartikelen van den hervormden Godsdienst opstellen, welke de leeraars, bij het aanvaarden van hun ambt, moesten ondertekenen en verbeterde het schoolwezen ten platten lande, waarbij hij van de landlieden, die het nut van het lezen en schrijven nog weinig beseften, in het begin veel tegenstand ontmoette. Hij overleed te Bentheim, in den ouderdom van 62 jaren en tien maanden, den 10 Feb. 1643, en werd den 12 April dezes jaars in de kerk aldaar begraven. Zijn opvolger was zijn zoon

XXII. ERNST WILHELM, (*)

die, door verandering van Godsdienst, zijn land en familie, in vele onzalige twisten verwickeld heeft; waarvan ik vervolgens nader zal handelen. Hij overleed den 26 Aug. 1693 in het 70ste jaar zijns ouderdoms. De regering geraakte daarna in handen van

XXIII. ARNOLD MAURITZ WILHELM,

zoon van PHILIP KOENRAAD, graaf van Steinfurth, door zijnen oom, ERNST WILHELM, tot opvolger in de re-

(*) Onder de regering van dezen graaf werden vele gouden en zilveren munten geslagen, hetgeen noch voor hem, noch na hem geschied is.

regering van het graaffchap Bentheim, aangesteld. Hij nam, ten gevalle van dezen, den Roomsch-Catholijken Godsdienst aan; werd echter door de wettige erfgenamen van het graaffschap Bentheim, de zonen van graaf ERNST WILHELM, in vele onaangenaamheden verwickeld, welke eindelijk den 1 Nov. 1701 in den Haag afgedaan werden. Hij overleed den 15 Nov. 1701.

XXIV. HERMAN FREDERIK,

een zoon van den voorgaanden, kwam nu aan het bewind. Hij werd geboren in het jaar 1693 den 29 September, en was nog maar acht jaren oud toen zijn vader overleed. De graaf van Manderfcheid-Blankenheim, zijn oom van moeders zijde, regeerde het land gedurende zijne minderjarigheid. Deze had, onder guarantie der Staten Generaal van de vereenigde Nederlanden, een kapitaal van driemaal honderd en vijf en twintig duizend gulden, tegen 6 ten honderd, opgenomen, en daarvoor de domeinen verpand. De renten van dit kapitaal, en menigvuldige andere oude schulden, bragten den jongen graaf, bij het aantreden der regering, in groote verlegenheid. (*) De oneenigheid met de landsstanden, en de twisten over de grenzen van het graaffchap Bentheim, met Overijsfel, Drenthe en Munster, veroorzaakten hem vele onaangenaamheden, welke zoo nadeelig op zijn gemoed werkten, dat hij in eene zware droefgeestigheid verviel,

(*) Men zie den Raet von BIGELSRAMP Geschichte der Grafschaft Bentheim ater Th. bladz. 184 en 185.

viel, die hem tot de regering ongeschikt maakte. Op verzoek der standen werd dezelve, door den keizerlijken rijkshofraad, aan den keurvorst van Keulen, en bischop van Munster, CLEMENS AUGUST, opgedragen, die ze door twee zijner raden liet waarnemen.

Alle middelen, tot herstel van den graaf, waren vruchteloos. Hij overleed aan eene hevige koorts te Aken den 29 Nov. 1731. Zijn zoon

XXV. FREDERIK KAREL,

geboren te Nieuwenhuis, den 17 Maart 1725, was zijn opvolger. Deze verpandde zijn land, wegens de daarop rustende zware schulden, den 22 Mei 1752, aan Z. M. GEORG II, koning van Grootbritannien en keurvorst van Hannover, voor den tijd van dertig jaren, en tot zoo lang dat het aan hem gedaan voorfchot geheel weer zoude afgelost zijn. Door eene plechtige verklaring, gegeven te Parijs den 9 Mei 1753, stelde hij, voorgemelde Zijne Majesteit, in het bezit van het land, en ontsloeg al zijne onderdanen van den eed aan hem als landsheer gedaan. (*)

Hij overleed den 17 Februarij 1803 te Parijs, zonder mannelijke erfgenamen; waarop, volgens het verdrag, door de beide EVERWIJNS in 1487 gemaakt, en volgens het Bielefeldsche vergelijk, tuschen de graven ARNOLD MAURITZ WILHELM en ERNEST in 1691 getroffen, het regt van opvolging, op

XXVI.

(*) Men leze dezelve bij JUNGIUS pag. 4, 5 en 6.

XXVI. LODEWIJK WILHELM GELDRICH ERNST,
graaf van Bentheim - Steinfurth, overging, die den 20
Augustus 1817, na, in datzelfde jaar, met zijne fa-
milie, in den vorstenstand verheven te zijn, overleed.
Vorst

XXVII.

A L E X I S,

zijn oudste zoon, uit het huwelijk met JULIANE,
hertogin van Holstein-Glucksburg, is de opvolger
in de regering; terwijl drie andere zonen, onder
welke prins WILHELM den rang van generaal majoor
bekleed, zich in Oostenrijkschen krijgdsdienst, om de
vrijheid van Europa, met de helden van Rusland,
Grootbritannien en Duitschland, niet weinig verdien-
stelijk gemaakt hebben. Z. D. H. de regerende
vorst ALBIXIS, is gehuwd met H. D. H. WILHELMI-
NA CAROLINA MARIA FREDERIKA prinses van *Solms-
Braunfels*, uit welk huwelijk vijf zonen en eene
dochter voorhanden zijn.

VIER.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DEN CIMBERSCHEN VLOED, ALS DEN WAAR-
SCHIJNLIJKEN OORSPRONG DER VEENEN..
EN OVER DE LOTGEVALLEN DER CIMBREN-
EN TEUTONEN.

Moeijelijk is het, den oorsprong der veenen, met genoegzame zekerheid, aan te wijzen. Dezelve zijn van eene hooge oudheid. Ten tijde der *Romeinen*, in het begin onzer jaartelling, waren ze reeds aanwezig; want de Romeinsche schrijvers spreken van de woeste moerasen, over welke hunne veldheeren, bruggen of houten wegen, leggen moesten.

Her algemeen gevoelen is, dat de veenen hunnen oorsprong aan den Cimberschen vloed verschuldigd zijn, welke, volgens sommigen 150 jaren, volgens anderen 340 jaren, vóór onze tijdrekening, heeft plaats gehad.

Her is deze vloed, welke, zoo als velen het daarvoor houden, Engeland van Frankrijk; Vlandern van Zeeland gescheurd, en de eilanden langs de Vriesche kust en in de Oostzee, gevormd heeft. De Noordzee, toen landwaarts ingedrongen, heeft de grootste verwoestingen aangeregt, steden en dorpen verslonden, geheele bosschen van dennen en eiken boomen omvergeworpen en onder het moeras begraven; want de ligging dezer boomen, met de wortels, naar het

Noord-

Noordwesten, en met de toppen naar het Zuidoosten, toont duidelijk, dat zij niet van elders aangespoeld, maar op den bodem, waarop zij groeiden, omver gesmeten zijn.

De gising, dat de veenen uit deze Cimberfche overstroming ontstaan zijn, krijgt eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid, uit het berigt van den Romeinschen geschiedschrijver FLORUS, (*) die ons verhaalt: „ dat de *Cimbren*, *Teutonen* en *Tigurinen*, „ van de uiterste grenzen van Gallien vlugtende, „ daar de zee hunne landen overstroemd hadde, „ eene nieuwe woonplaats op den aardboden zochten, „ en dat zij, van Gallien en Hispanien uitgesloten „ zijnde, zich naar Italië wendden, gezanten aan den „ Romeinschen veldheer SILANUS en aan den Senaat „ te Rome zedende, met verzoek, dat het Romein- „ sche volk, hun eenig land, als eene krijgsbezolding, „ wilde inruimen, onder aanbieding, van hunne han- „ den en wapenen, ten dienst der *Romeinen*.”

Dit verzoek afgeslagen zijnde, zochten zij, door de kracht der wapenen, hun oogmerk te bereiken. (†) Hun leger in drie deelen verdeeld hebbende, vielen zij de *Romeinen* aan. In meer dan eenen slag bleven zij overwinnaars. Eindelijk werden eerst de *Teutonen*, en daarna de *Cimbren*, door MARIUS, den veldheer der

(*) Lib. III. cap. 3.

(†) De krijg tuschen de *Cimbren* en *Romeinen* begon in het jaar 640, na de stichting van Rome, ten naaste bij 110 jaren voor de geboorte van CHRISTUS. TAC. de vitu morib. & pop. Germ. cap. 37.

der *Romeinen*, verflagen. Van de *Teutonen* bleven 150 duizend dood. Hun koning THEUTOBACHUS werd gevangen genomen, en in triomf te Rome rond gevoerd. Dit gevecht had plaats bij *Aqua Sactis*, het tegenwoordig Aix in Provence, in Frankrijk. De *Cimbren* kregen de nederlaag bij Vercelles of Vercelleë in Italië. Van hen bleven 140 duizend dood, terwijl meer dan 60 duizend, met hunne veldheeren CLODIC en SESORIX, gevangen genomen werden. Men verkocht ze aan de meestbiedenden. De opperhoofden BAJORIX en LUICH sneuvelde, niet ongewroken, in den slag; de anderen bragten zich zelve om het leven. Zoodra de *Romeinen* de mannen verflagen hadden, zochten zij de legerplaatsen op, waar de vrouwen en kinderen zich tusfchen wagens en karren verschanst hadden. Uit dezen wagenburg weerden zij, met spiefen, ftrijdbijlen en andere wapenen, vriend en vijand, hardnekkig af. Maar eindelijk ziende, dat alle tegenftand vruchteloos was, deden zij aan MARIUS het voorftel, dat zij zich overgeven zouden, mits hare vrijheid en eer behoudende. De trotfche MARIUS, wees dit voorftel van de hand. Nu werden deze vrouwen wanhopig. Zij fmoorden hare kinderen onder hare armen, of maakten ze door andere middelen van kant, en bragten daarna zich zelve om het leven. Sommige maakten ftrikken van hare haren, en hingen zich daarmede, aan de hoornen en ftaarten der osfen, of aan de boomen en de wagens, op. Onder anderen, vond men eene moe-

der aan eenen disfelboom hangen, met twee kinderen aan hare voeten. De *Romeinen* zelve waren ontroerd over dit ijsfelijke schouwspel, waarvan de menschheid gruwet.

De *Tigurinen* vlugten na deze nederlaag, en verstrooiden zich. — De lezer verschoone dezen uitstap. (*)

De *Cimbren* waren de bewoners van die landen, welke nu Sleeswijk, Holstein en Jutland heeten, en tusschen de Noord- en Oostzee gelegen zijn. De *Teutonen* schijnen naburen der *Cimbren* geweest te zijn, en door dezelfde overstroming der zee hunne landen verloren te hebben. De *Tigurinen* zijn Zwitsers, welke zich vrijwillig, mischien bekoord door den buit, dien zij te gemoet zagen, bij de *Cimbren* en *Teutonen* voegden.

De *Cimbersche vloed* is dan eene overstroming der Noordzee, aan welker kusten die volken woonden, die, door deze overstroming, gedwongen werden elders een verblijf te zoeken.

De vloed schijnt met een ontzettend geweld, de gewesten aan de Oost- en Noordzee gelegen, overstroomd te hebben.

Bij het afloopen van het water verzamelde zich het ligt en drijvend goed; b. v. wier, riet, gras, bladeren, hout, enz. in de lagere landen. Waar voorheen
schoo-

(*) Die hiervan meer begeert te weten, leze E. M. ENGLER'S *Aloude Staat der Nederlanden* I Deel bl. 205—264.

schoone bosschen en weidelanden waren, daar zag men nu modderpoelen, welke boven met eenige waterplanten hier en daar begroeid waren. Van tijd tot tijd droogden deze meren uit, en uit de overblijfselen van dezelve, uit slijk, wier, gras en hout, ontstond eene vaste masse, welke wij *veen* noemen. In de eerste jaren, na de opdrooging, was dit veen een bevend of schuddend land, gelijk sommige veenen nog zijn; maar door langheid van tijd, en vooral, door het graven van slooten en greppels, heeft het eene vastigheid verkregen, welke het bouwland zeer nabij komt. (*)

Opmerkelijk is het, dat onder het veen, op verscheidene plaatsen, houtskolen gevonden worden, en dat sommige opgedolvene boomen rondom verbrand zijn; waaruit men met genoegzame zekerheid kan opmaken, dat water en vuur zich vereenigd hebben, om deze landen te verdelgen. Hetgeen echter voor ruim twee duizend jaren een oordeel was, is thans een zegen. De overstroming, die den *Cimbren* en *Teutonen* van alle middelen van bestaan beroofde, en hen noodzaakte naar Italië de wijk te nemen, waar zij onder het zwaard der *Romeinen* vielen, verschaft nu aan duizenden brood en brandstof. Hoe vele geringe menschen, vinden in het bearbeiden der veenen hun bestaan, en waarmede zouden wij, bij gebrek aan hout en steenkolen, ons in den

F 2

win-

(*) PICARDT. Antiquiteiten, bladz. 34-40.

winter verwarmen, wanneer onze veenen geen' turf opleverden? Wie erkent dan hier, met mij, den vinger eener Voorzienigheid niet, die den ramp der vroegere eeuwen, in eenen zegen der volgende veranderd heeft? (*)

(*) Het gebruik van den turf als brandstof, schijnt eerst in de middeleeuwen opgekomen en, bij de van tijd tot tijd afnemende boschen, algemeen geworden te zijn. Men leest in *de chronique of historische geschiedenis van Vrieland*, door WINSZMIUS, op het jaar 1215:

„ De Woldluiden die nu nieuwe manieren van goed te
 „ ghewinnen, in het graven van den *torff* gevonden hebben
 „ in voortiiden onbekend ofte ten minste so seer gemeet
 „ niet, hebben oock uit' goeden yver ten tyden van den
 „ abt SCARDUS, die seer godsdienstich en nederich was, het
 „ klooster *Mariengaerd* veele veenen, in ende omrent Bec-
 „ casien geschoncken.”

De oudste vermelding van deze brandstof in de middeleeuwen, die BECKMAN heeft kunnen opsporen, komt voor in eenen giftbrief van den Stichtschen abt LUDOLF, waarbij deze abt in het jaar 1113 aan zekere kloostervrouwen het vrij gebruik van turf, uit zijne veenlanden, toestaat. Men zie *het Letterkundig Magazijn van wetenschap, kunst en smaak*, voor het jaar 1820 N° 1, in het Mengelwerk, bl. 16

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DEN OORSPRONG EN DE LOTGEVALLEN
DER BOERSCHAPPEN, EDELE HOVEN, STE-
DEN, VLEKKEN, DORPEN EN KLOOSTERS.

I. *Boerschappen.*

Ik begin met de boerschappen, omdat die veel
ouder zijn, dan de steden en dorpen. (*)

Westphalen bestond oudtijds uit enkele hier en
daar verstrooid liggende hoven, van welke de be-
zitter de vrije en volkomene eigenaar was; want van
pacht, leen en lijfeigendom wist men in de vroegste
tijden niets. Een zeker aantal van zulke hoven
maakte eene boerschap uit, die doorgaans den naam
van den oudsten en voornaamsten hof voerde. De
kinderen, kleinkinderen en verdere huisgenooten van
den bezitter en eigenaar van dien eersten hof, schij-
nen de aanleggers van de overige hoven geweest te
zijn. De oudste hof bleef altoos de eerste en voor-
naamste in rang. De bezitters der andere hoven
verzamelden zich daar tweemaal in het jaar, tot het
houden van een vreugdefeest, en bragten een gedeel-
te van hunne vruchten, of ook wel een stuk jong
F 3 vee,

(*) Hoe oud mogen sommige boerschappen wel zijn? De
menigte der bij dezelve opgedolvene urnen toont duidelijk,
dat zij voor duizend jaren reeds aanmerkelijk bevolkt waren.

vee, tot den maaltijd mede. Een groot vreugdevuur werd bij deze gelegenheid, gedurende eenige dagen onderhouden. Men handelde dan over de gemeenschappelijke belangen der boerschap; men beraamde huwelijken, en maakte de plaats gehad hebbende sterfgevallen bekend. Ontstonden er op die vreugde dagen oneenigheden, hetwelk bijna onvermijdelijk was, dan trad het hoofd van den oudsten hof in het midden en vereenigde de twistende partijen. Hadden de bezitters der hoven op eenen anderen tijd verschil gehad, dan bragten zij hunne klagten nu voor de algemeene vergadering, en beide partijen berustten in het vonnis, hetwelk hunne medebroeders velden. Was de tot het feest medegebragte voorraad ten einde, en de tot het vuur bestemde houthoop verbrand, dan ging de vergadering uit een. Elk keerde naar zijne woning terug, en verhaalde aan zijne huisgenooten, wat op het feest voorgevallen was.

Dergelijke zamenkomsten werden *boerspraken* genaamd, dewijl alle bezitters der hoven te zamen kwamen, om over het algemeen belang te spreken. Ook droegen zij den naam van *boergeregten*, omdat alle gerezene verschillen hier bijgelegd, of door een vonnis der gemeente afgedaan, werden. Daar deze *boerspraken* of *boergeregten*, bij den oudsten of woornaamsten hof gehouden werden; zoo werd deze hof ook de geregthof, en de boergeregten of boerspraken, ook wel hofgeregten of hofspraken, genaamd.

De bezitter van den oudsten hof, was dan de
hoofd-

hoofdman der boerschap en de markenregter derzelve. (*)

Van tijd tot tijd werd de boerschap vergroot. De zonen en dochters, knechten en dienstmaagden der oude hoven bouwden, met toestemming en bewilliging van den hoofdman en de overige boeren, op eene welgelegene plaats, eene woning, en verkregen zoo veel grond als zij bewerken konden. (†)

Daar echter zulk eene nieuw aangelegde boerenplaats eerst, na vele jaren, in eenen goeden staat geraakte, zoo konden de nieuwe hoven onmogelijk gelijke lasten met de ouden dragen; maar daarentegen hadden zij ook geene aanspraak, op alle voorregten der ouden. Deze laatste hadden eene volle *waar*, eene *echte stem* bij de hofspraak, een *echt woord* bij de markenspraak. De nieuw aangekomenen hadden geene *echte* volle stem, gelijk ze ook geene volle *waar* hadden. Hunne erven waren veel kleiner en werden daarom *korten* genoemd. (**)

F 4

Het

(*) De erfboerscholten, welke die hoven thans bewonen, zijn nog in onzen tijd, de voornaamste ingezetenen der boerschap; zij zijn, als ware het, de burgemeesters derzelve en genieten dikwijls eenige voorregten boven de anderen.

(†) KINDLINGER meent, dat voor deze vergunning, somtijds eene ton bier gegeven, somtijds eene geringe jaarlijkse afgave bedongen werd, welke in een of meer ponden was bestond en naderhand aan de kerken geschonken is.

(**) KINDLINGER. Munsterische Beiträge zur Geschichte Westphalens, II Band § 1—4.

Mā.

Het Lijfeigendom.

Men kende in de vroegste tijden geen lijfeigendom of geene dienstbaarheid.

Na de vereeniging der Saksen, met het rijk der Franken waren, de eersten zoo wel als de laatsten, verplicht, aan de rijksoorlogen deel te nemen. Ieder boer moest, op bevel van den graaf, ten strijde uitrekken. De bischoppen en abten wisten intusschen, voor de op hunne goederen wonende meijers, vrijheid van den krijgdiensd te verwerven. Dit bewoog vele vrije en onafhankelijke bezitters, hunne erven aan een klooster of geestelijk gesticht op te dragen, om in de bescherming van den bischop of kloostervoogd, gelijk anderen, te deelen, en, door zijne tusschenkomst, van den krijgdiensd bevrijd te worden. Het vermogen der geestelijken, en derzelve invloed op de belangen van het gemeen, groeiden daardoor van dag tot dag aan, en de graven moesten derhalve op middelen denken, hunne magt op gelijke wijze,

te

MÖSER, in zijne Osnabruckische Geschichte, I Theil § 2, zegt hiervan: Erven, geheele en halve, schijnen de eerste plantingen te zijn. *Markkotten* daarentegen, van welke 6 of 8, of ook wel 16, op een erf gaan, schijnen later aangekomen te zijn, en hebben, noch *echtwoord*, noch *waar*, noch *stem* in de gemeente, bijgevolg den regel tegen zich en niet meer regt, dan hun kennelijk toegestaan is. Zij zijn, als geringe en arme lieden, niet tot de gemeene lasten en voordeelen getrokken. Tot dat men hun eindelijk iets vergund en opgelegd, bijgevolg, eenige gemeenschap toegestaan, heeft.

te bevestigen en uit te breiden. Zij bewilligden dan, gelijke bescherming en bevrijding van den krijgsdienst, aan diegenen, welke hunne goederen, op de eene of andere wijs, aan hen opdragen zouden. Vele grondbezitters gaven aan de bescherming van den graaf de voorkeur, boven die der geestelijken, en droegen hunne erven in eigendom aan dezelve op, om maar van den lastigen heerban verschoond te blijven.

Hierin schijnt men den oorsprong van het lijfeigendom te moeten zoeken. (*)

Tienden.

De tienden werden, door keizer KAREL DEN GROOTEN, ter verzorging der geestelijkheid, ingevoerd. De Saksen hadden daar veel tegen; maar KAREL verklaarde, dat *edelen, weeren en luiden*, de tiende van alles, wat zij hadden, op *Gods bevel*, geven moesten. (†) Men weet zeker, dat KAREL die wet

F 5

ge-

(*) KINDLINGER. Geschichte der älteren Grafen, IIte Abtheilung § 5-8.

Velen geloofden ook in die dagen, dat men God, een aangenaam offer bragt, wanneer men zijne goederen of zich zelven, aan den dienst der kerk wijdde, en dat men daardoor zijne misdaden verzoenen en den hemel verwerven konde.

KINDLINGER. Munsterische Beiträge zur Geschichte Deutschland. I Band, bladz. 25.

MÖSERS. Osnabruckische Geschichte, II Theil Dor. 21 & 22.

(†) Caroli M. capitulatio de partibus Saxonie Art. XVI bij FÜRSTENBERG MONUM. Paterborn. pag. 301-304.

gegeven heeft, maar het is niet volkomen zeker, of dezelve ten uitvoer gekomen is. Het kan zijn, dat KAREL, naar den verstandigen raad van zijnen leermeester, deze wet niet strengelijk gehandhaafd heeft; (*) of dat de eerste bisschoppen begrepen heb-

(*) De naam van dezen waardigen leermeester, wiens denkwijls verre boven den geest zijner eeuw verheven was, verdient der vergetens ontrukkt te worden. Hij heette **ALCUINUS**, en stamde uit een Angel-Sakfisch geslacht af. Hij ried niet alleen den bisschoppen, maar ook zijnen *grooten* leerling, de tot het Christelijk geloof bekeerde Sakfen, van den last der tienden te versoonen. Merkwaardig zijn de woorden, waarvan hij zich, in zijnen brief aan eenen bisschop, die tot uitbreiding der Christelijke leer onder de Westphalen gezonden was, bediende: „ Keer met blijdschap „ tot ons weder (schreef hij) en wees een prediker der „ waarheid, *geen eischer der tienden*: omdat de nieuwbe- „ keerde ziel, met de Apostolische godsvrucht behoort „ gevoed te worden, tot dat zij groeije, gezond en „ vatbaar worde voor vaste spijsen. Zouden wij een juk „ op den hals van onkundige menschen leggen, *hetgeen „ noch wij, noch onze broeders* hebben kunnen torfchen? „ Derhalve vertrouwen wij, dat de zielen der geloovigen „ in het geloof aan Christus zalig worden.”

Even zoo nadrukkelijk waren de woorden, met welke bij den keizer, het vorderen der tienden van de bekeerde Sakfen, ontried. „ Men behoort in overweging te nemen (zel- „ de hij) of de Apostelen, die van Christus zelve onder- „ wezen en tot verkondiging van het Evangelie, in de we- „ reld gezonden waren, het invorderen der tienden ook „ zonden verlangd, of het geven van dezelve ergens zonden „ geboden, hebben.”

De

hebben, dat de Westphalen, als bewoners van veen en heidegronden, niet in staat waren, de tienden op te brengen. Ten minste, het meeste land in ons graaffchap is van de tiende vrij. Hier en daar vindt men, in plaats daarvan, een zoogenaamde *slop*, *zak* of bedongene tiende, welke, in eene afspraak of een vergelijk met de geestelijkheid, haren oorsprong schijnt te hebben. (*)

Diensten.

Daar de bezitter van den oudsten en voornaamsten hof vele lasten had; daar hij dikwijls, ter bezorging der algemeene belangen, van huis moest zijn: zoo boden hem de bezitters der andere hoven, tot een blijk van erkentenis voor zijne moeite, hunne *diensten* aan. Zij hielpen hem zijn land ploegen, zijn gras maaijen, zijne vruchten oogsten. Dit waren vrijwillige *diensten*, welke *beden* genaamd werden, omdat zij op verzoek of op de *bede* van den hoofdman geschieden. Door de steeds voortdurende gewoonte werdert, deze *beden*, eindelijk gedwongene *diensten*. (†) II.

De lezer, die het latijn verstaat, kan de nitteklfels uit deze merkwaardige brieven, welke eenen zoo Christelijken geest ademen, dat men zich grootelijks daarover verwonderen moet, wanneer men de verbastering des Christendoms en de heerschende denkwijz van dien tijd in aanmerking neemt, bij JUNGIIUS, Hist. Ant. Com. Benth. pag. 45, lezen.

(*) MÖSERS Osn. Gesch. I Theil 4ter Abt.

(†) KINDLINGER, Münst. Beiträge § 10. zegt: Van den vrijen Saks, konde men door een verzoek veel; maar door een bevel weinig verkrijgen.

II. *Edele Hoven.*

Alle hof- en erfbezitters waren oudtijds *edel* en *vrij*. Het konde intusfchen niet misfen, of de bezitter van den oudften en voornaamften hof, de hoofdman, moest, bij tijd vervolg, *edeler* fchijnen, dan de overigen. Onze tegenwoordige en voormalige edelen zijn meest alle uit die hoofdmannen ontftaan. Alle tegenwoordige Scholtenhoven, zouden *edele* hoven zijn, wanneer niet de geestelijkheid vele derzelve aan zich gebragt en de overigen, door tijd en toeval, eene andere beftemming verkregen hadden.

Toen de graven van tijd tot tijd in magt en aanzien ftegen, en eindelijk landsheeren werden, was het voor hun van groot belang, zich van de hulp en medewerking der hoofdmannen te verzekeren. Waren de graven leenmannen van den keizer, dat is: hadden zij zich verpligt, den keizer, bij de verdediging of uitbreiding des rijks, te dienen, en genoten zij daarvoor vele uitftekende voorregten; de vrije hoofdmannen gingen een foortgelijk verdrag met den graaf in. Zij verpligften zich hem, in alle zijne ondernemingen, getrouw, doch zonder loon, bij te ftaan en overgaven hem, tot een zeker onderpand hunner trouw, het regt van eigendom aan een of meer van hunne vaste goederen. De graven verpligften zich, tot gelijke trouw, jegens de hoofdmannen. Zij gaven de hun aangeboden goederen, waarbij zij dikwijls nog andere voegden, aan hen terug, om dezelve te hunnen nutte te gebruiken. De graaf werd nu
leene.

leenheer, het goed een *leengoed* en de inhebber daarvan *vazal* of *leenman* genoemd.

Voorheen had men vele edelen in het graafschap Bentheim. Men vindt hunne namen nog in de oorkonden der twaalfde en dertiende eeuw. HERBERT VAN BIMOLTEN, met zijne zonen, ODO en HERMAN VAN FRENSTORP, gaven in het jaar 1152 hunne toestemming tot het stichten van het klooster Wietmarschen.

Onder verscheidene oorkonden, welke de geleerde JUNGIIUS levert, staan de namen: BERNHARD VAN DRIVORDEN, EVERHARD VAN BAKELO, EVERHARD VAN QUENDORP, FREDERIK VAN ENGDEN, HERMAN VAN BRANDTELGET, LUDOLF EN MATTHEUS VAN SCHONEVELD, (*) HERMAN VAN GÖDELINGEN of GOLENKAMP, enz.

Deze edele hoven kwamen, van tijd tot tijd, door schenking, koop, (†) of door het leenregt, bij het uit-

(*) Thans een boerenhof te Wilsum, met eenen watermolen, die de sporen der oude gracht en voormalige grootheid nog duidelijk vertoont.

(†) Zoo verkochten de broeders GERHARD, FREDERIK en JOHAN VAN QUENDORP, (eene boerschap in het geregt Schutserop) in 1380 aan BERNHARD, graaf van Bentheim, den hof te *Quendorf* met andere goederen en regten, waaronder het hougeregte over Isterlo. JUNGIIUS Codex Diplom. pag. 373.

De meesten onzer voormalige edelen zijn, waarschijnlijk in de kruistogten van de 11de, 12de en 13de eeuw, welke zoo veel adellijke familiën in Duitschland geheel uitgedelgd hebben, gebleven, vide J. H. REGRNBOGEN commentajo de fructibus belli sacri, pag. 138 & 139.

De

uitsterven van den mannelijken stam, aan de geestelijkheid, of aan het Huis Bentheim, en werden met erfpachters bezet.

III. Steden, vlekken en dorpen.

Oorsprong.

KAREL DE GROOTE vond, bij zijne komst in Saksen, geene steden. De woningen der Saksen lagen hier en daar verstrooid. De heerschappij der *Romeinen*, over deze gewesten, was te kort van duur en daarbij te onzeker, dan dat, onder hunne bescherming, steden en dorpen zouden hebben kunnen ontstaan. De oorsprong van steden en dorpen moet alzoo niet hooger, dan uit de tijden van KAREL, opgehaald worden.

Een klooster, een burg, of eene kerk, gaf de aanleiding daartoe. De geestelijken, zoo wel als de graven, hadden een talrijk gevolg, voor hetwelk, in de nabijheid van het klooster of van den burg, woningen gebouwd moesten worden. Bij de kerken, die hier en daar gesticht werden, en in welke de ingezetenen van onderscheidene boerschappen hunnen godsdienst verrigten, moest de priester met zijne helpers

wo-

De adellijke familie van SCHONEVELD, genaamd GRAAKTORP, bestond nog in 1487. MATHEUS VAN SCHONEVELD ondacekende, als burgman, het erfelijk verbond, tusfchen de graven EVERWIJN VAN BENTHEIM en EVERWIJN VAN STEINFURT in 1487. Hij bezat verscheidene goederen als burgleenen en in *diensmanns flatt*. Men zie het Revers bij JUNGIUS, Dipl. 71.

wonen. Op zón- en feestdagen was daar een drukverkeer. Dit bewoog verscheidene menschen, zich hier neder te zetten, om handel te drijven. Lag de kerk of het klooster aan eene rivier, aan eene landstraat of op eene andere, voor den handel geschikt, plaats, dan groeide het getal der huizen, in de nabijheid derzelve, des te sneller aan. Eenige dier dorpen werden, ter bevestiging van de kerk of het klooster, met muren omringd, en zoo ontstonden de steden, welke bevolking, door de bescherming, die men, achter de muren en wallen, tegen vijandelijke strooperijen, genoot, dagelijks toenam. Van tijd tot tijd, werden deze steden met bijzondere privilegiën begunstigd, gelijk wij hierna zullen aanwijzen.

Lotgevallen.

Het graaffschap Bentheim wordt verdeeld in het *Bovengraaffschap* en *Nedergraaffschap*.

Tot het *Bovengraaffschap* behooren:

I. Het vlek *Bentheim*, van ouds her de residentie der graven.

II. De steden *Schutterp* of *Schutterop* en *Noordhorn*.

III. De dorpen *Gildehuis*, *Ohne* en *Brandleg*.

Tot het *Nedergraaffschap* worden gerekend:

I. De stad en het voormalig kasteel *Nienhuis* of *Nieuwenhuis*.

II. De dorpen *Ulaen*, *Veldhuizen*, *Emmelkamp* of *Emlicheim*, *Laar* en *Wilsum*.

BENT.

BENTHEIM.

Dit vlek heeft ter oorzaak van het kasteel, hierwelk in vroegere jaren, toen de krijgskunst dien hoogen trap van volkomenheid nog niet bereikt had, eene sterke vesting was, dikwijls veel geleden. In den zevenjarigen oorlog, was het, dan eens in de handen der bondgenooten, dan in de magt der Franschen. In het jaar 1795 den 13 Maart werd het, door den beruchten Franschen generaal VAN DAMME, van twee zijden te gelijk beschooten. Des avonds van dien dag ging het, bij kapitulatie aan de Franschen, over. Den volgenden dag moest de burgerij zich een half uur ver van het vlek verwijderen, daar men het kasteel, op bevel van VAN DAMME, in de lucht wilde doen springen. Gelukkiger wijs gingen de lonten, welke het kruid in de voornaamste mijnsouden aansteken, uit, waardoor het schoonste gebouw gered en het vlek bewaard werd. De oudste en merkwaardigste gebouwen van dit beroemd kasteel werden intusschen vernield. De generaal VAN DAMME stichtte zich, door deze daad, eene gedachtenis, die hem weinig tot eer verstrekt, (*) daar het doen springen van het kasteel, hetwelk, bij de vorderingen in de kunst van oorlogen, geenen tegenstand van eenig belang bieden kan, geheel onnoodig was.

Overigens moet ik, bij het vlek *Bentheim*, dit nog aanmerken: dat de schoone hervormde kerk, met

(*) Hij heeft zich in twintig jaren niet verbeterd!

met den toren, van grond op, nieuw gebouwd is; waartoe de graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM, den 9 Maart 1694, den eersten steen legde; wordende de tweede, door ARNOLD JOOST, vrijheer van Eisbach, in den naam der landstanden, en de derde, door de burgemeesters JURJEN HOOGKLIMMER en HERMAN PALTHE, gelegd. (*) Een kwartier uur gaans van Bentheim ligt, in het Bentheimer woud, de beroemde zwavelbron, over wier voortreffelijkheid de heeren COHAUSEN en SCHUTTE wijdloopig geschreven hebben. De eerste gaf in het jaar 1713 het volgende werk daarover in het licht:

Benthemocrene, das ist, kurtze Abhandlung von dem in der Graffschaft Bentheim herfürquillenden Gesundheitsbrunnen in 2 Theile abgetheilt u. s. w. ausgefertigt von JOHANN HENRICH COHAUSEN Hildesio Saxone M. D. gedruckt zu Coesfeldt bey BERTHOLD HAUSTÄTT. 1713. 8. 168 pag.

De laatste schreef in het jaar 1755 eene verhandeling over deze bron, onder den titel: *Physicalisch-chymische Versuche oder Beschreibung des Bentheimer Gesundbrunnens, nebst einigen Erzählungen von dem Nutzen desselben in verscheidenen Krankheiten von A. E. SCHUTTE, Med. Doct. und der Graffschaft Bentheim Landphysico. Hannover 1755.*

Op den raad van COHAUSEN en andere geneesheeren, liet de graaf SALENTIN, ERNST VAN MANDER-

G

SCHEID

(*) De bouw der Róomsch Catholijke aan den H. Johannes gewijde kerk, werd in 1670 begonnen en in 1676 voltooid.

SCHIED BLANKENHEIM, voogd van den toen nog minderjarigen graaf **HERMAN FREDERIK** van Bentheim, in het jaar 1711, bij deze bron, eenige huisjes bouwen, en het woud met nieuwe wandelpaden en piramiden, tot vermaak der badgasten, versieren. Na verloop van eenigen tijd, liet hij echter, deze gebouwen weer afbreken. De heer **RUMP** meent, dat hij dit gedaan hebbe, uit verdriet, over zijne te leur gestelde verwachting, daar het getal der vreemdelingen, welke de bron kwamen bezoeken, zoo groot niet was, als hij zich voorgesteld had. De heer **COHAUSEN** zegt intusschen, dat zulks geschied zij, opdat de herten, door het dagelijksch verkeer der menschen bij de bron, van hunne gewone drinkplaats niet mogten verjaagd worden. (*)

De eer van den graaf van **MANDERSCHIED BLANKENHEIM** verbiedt ons, dit laatste te gelooven.

De uitmuntende getuigenissen, door den beroemden **HUFELAND**, en de Groninger Hoogleeraren **THUESINK** en **STRATINGH**, voor eenigen tijd van deze bron afgelegd, en de wensch, door deze laatsten in de **Nederlandsche Letteroefeningen** geuit, dat het **Hoog Bestuur des Lands**, zijne opmerkzaamheid op eene bron vestigen mogt, welke voor die van *Nenndorf* in kracht niet behoefde onder te doen, en welke gewis door de **Nederlanders**, daar zij onmiddellijk aan huane grenzen ligt, vlijtig zoude bezocht worden,

heb-

(*) *Vide* Jodoci Hermanni Nunningii et Joh. Henr. Cohausen commercium litterarium tom. I. pag. 140, bij Jungius pag. 2 in de noot aangehaald.

hebben Z. D. H., den regerenden vorst ALEXIS van Bentheim-Steinfurth, bewogen de bron te herstellen. Z. K. H., de Prins Regent van Grootbrittanje en Hannover, heeft deze onderneming, welke voor de lijden-
dende menschheid zoo weldadig, en voor het vlek Bentheim zoo nuttig is, niet alleen volkomen goed-
gekeurd, maar ook de noodige bevelen gegeven, om dezelve zoo veel mogelijk te bevorderen.

Het eerste badhuis, hetwelk twee verdiepingen heeft, is bijna gereed, en er zullen vervolgens nog meer gebouwen gesticht worden.

De gezonde en aangename ligging van Bentheim, zoo wel als van de bron zelve, in een uitgestrekt woud; de kracht van het water in verscheidene ziekten; de bekoorlijke gezigten, welke men van de grijze rotsen en het oud eerwaardig kasteel heeft, en de nabijheid van het slechts vier uren van hier gelegen Steinfurth, met deszelfs vorsteliijken, nog onlangs merkelyk verfraaiden, *Bagno*, doen ons, met redenen verwachten, dat de bron van vele vreemde-lingen, bijzonder uit de naburige Nederlanden, zal bezocht worden; en wij vleijen ons, op den grond der voordeelige getuigenissen, door de beroemdste geneesheeren van onzen tijd, nopens dit zwavelwater afgelegd, met het streelend vooruitzigt, dat vorst ALEXIS, wiens naam door deze stichting bij de nakomelingen vereeuwigd wordt, den dank van vele genezenen inoogsten, en daardoor voor de moeite en kosten, aan dit werk besteed, rijkelyk beloond zal worden.

G 2

SCHUT-

SCHUTTEROP. (*)

Eene zeer oude en voorheen sterk bevestigde stad, waarvan de nu vervallene muren nog getuigen zijn. Behalve deze muren had zij in vroegere eeuwen, ook wallen, met dubbele grachten. In den Spaanschen en dertigjarigen oorlog heeft zij veel geleden. In het jaar 1634 namen de Hessen en in 1637 de Zweden, onder den overste RANTZAU, haar in.

Den 19 Julij 1637 rukten de keizerlijken, onder kommando van den generaal majoor van VEHLEN, des avonds om tien uren, in de stad Schutterop, welke sedert den 15den dier maand, met 12 kompagnien Franschen te voet en 4 te paard bezet was. Deze

troe-

(*) De hoogduitsche naam dezer stad, *Schuttorf*, is juist, dan de Nederlandsche *Schutterop*, omdat men in de oudste oorkonden, b. v. in de stichtingsoorkonde van het klooster Wietmarschen van 1154, en in eene andere van 1246, *Schuttorpe* leest. Sommigen willen dezen naam, van den ouden eertijds sterk bevestigden burg *Altena* afleiden, onder wiens bescherming het voormalige dorp, naderhand de stad *Schuttorp* stond, in diervoegen, dat *Schuttorp*, zoo veel zal willen zeggen, als *schut* of *bescherm* het dorp.

Anderen leiden den naam af van de *schutting* of *sluis*, welke oudtijds bij deze stad in de vecht-angelegd was, en die, om den watermolen in beweging te brengen, hier nog bestaat. Wij laten het aan den lezer over, te beoordeelen, in hoe ver deze gissingen eenigen grond van waarschijnlijkheid hebben. Zoo veel is zeker, dat *Schuttorp* de rechte en *Schutterop* een verbasterde naam is, gelijk de namen der boerschappen, *Hesdorp*, *Haddorp*, *Graasdorp* en *Hesterop*, *Hadderop* en *Graasterop* verbasterd zijn.

troepen werden deels verstrooid, deels gevangen genomen, en bij die gelegenheid werden de kerk, de burg, de raadkamer, kettelers hof, en alle burgerhuizen, zoodanig uitgeplunderd, dat er weinig overbleef. Om de stad, in den Munsterschen oorlog, onder BERNHARD VAN GALEN, niet aan nieuwe rampen bloot te stellen, werden de wallen geslecht en de grachten gedempt, waarvan men vervolgens tuinen maakte. De eerste stads geregtigheden ontving zij, van graaf EGBERT, in het jaar 1295. (*) Intus-

G 3.

schen

(*) Onder deze privilegien verdienen de volgende opgemerkt te worden:

1. Dat de inwoners van alle belastingen bevrijd zouden zijn.
2. Dat aan de stad twee derde gedeelten der inkomsten van het grafelijk geregt aldaar, zouden gegeven worden, met uitzondering nogtaus van de voordeelen der regtsgedingen, die door het zwaard zouden afgedaan worden, welke voordeelen de graaf zich alleen toeëigende.
3. Dat de burgers der stad, van welken rang zij ook mogten zijn, over het *Wichelde gut*, waardoor de Heer JUNGIUS het *Stadsgoed* verstaat, ten voordeele hunner erfgenamen, vrij zouden kunnen beschikken.
4. Dat de vreemdelingen, welke onverhinderd een jaar en zes weken in de stad gewoond hadden, wanneer de graaf en zijne burghmannen of ministerialen, geen regt op dezelve hadden, als vrije burgers zouden beschouwd worden, enz.

Behalve deze en meer andere bijzondere voorregten, gaf graaf EGBERT aan de stad *Schustorp* dezelve regten en vrijheden, welke de stad Munster had, doch voorbehoudens de regten van den graaf en zijne opvolgers. JUNGIUS, *Codex Diplom.* N° 47. Graaf

sehen schijnt zij, in dien tijd nog weinig bevestigd geweest te zijn, daar graaf SIMON, een kleinzoon van EGBERT, haar met muren heeft doen omringen, om zijn land des te beter, tegen de aanvallen van magtige naburen, te beschermen. Graaf BERNHARD II. bevestigde hare privilegien in 1465. Binnen de stad was voorheen een nonnenklooster, waarvan nog de kerk voorhanden is, dat voor de kerkhervorming, den naam van *Augustijnen* of *Zusternklooster* droeg. Graaf BERNHARD I. stichtte hetzelfde in de 14de eeuw. Een aanzienlijk burger uit Schutterop, HERMAN MUNDICH genaamd, was hem hierin behulpzaam. Het geraakte, binnen korten tijd, tot eenen zeer hoogen trap van aanzien. ARNOLD de I. hief het, bij de kerkhervorming, op, en liet de gebouwen tot een akademisch gymnasie inrigten. Men was hiermede reeds merkelyk gevorderd, toen de Spaansche oorlog, waarin het graaffchap zoo veel geleden heeft, graaf ARNOLD bewoog, de hooge school naar Steinfurth, als eene meer afgelegene en veilige plaats, te verleggen. Dit geschiedde in het jaar 1591. In het jaar 1608 den 3 Aug. ontstond hier een zware brand, waardoor omtrent honderd huizen vernield werden. De inkomsten van het klooster werden, na dat de nonnen uitgestorven waren, tot onderhoud der hervormde geestelijken, en bijzonder der hier en daar

Graaf BERNHARD gaf, in het jaar 1387, aan de smeden te Schutterop eenen gildebrieff en verscheidene andere voorrechten. JUNGIUS, Dipl. 122.

aangestelde tweede predikanten besteed. De groote stads kerk was oudtijds aan den H. LAURENTIUS gewijd. Haar bouw werd in 1477 voltooid. De aanzienlijke en hooge toren echter, werd, in het jaar 1502, onder EVERWIJN *den wijzen en rijken*, opgevoerd. Voor de reformatie was de pastoor van Schutterop in groot aanzien, daar hij aartspriester en vicarius van den bischop van Munster, in het *Boven Graafschap*, was; eene waardigheid, welke de pastoor van Ootmarfum, namens den bischop van Utrecht, in het *Neder Graafschap*, bekleedde. Het klooster *Wietmarschen* had, in het begin, het regt den pastoor te mogen benoemen, hetwelk intusschen reeds, ten tijde van EVERWIJN I, door een bijzonder verdrag, schijnt afgeschafte te zijn.

Voorheen had de stad, in haar distrikt, de lijfstraffelijke regtspleging, welke zij in latere tijden den landsheer weer overgegeven heeft. Digt bij de stad ziet men de overblijffelen der voormalige beroemde burg *Altena*, welke, in vroegere eeuwen, de zetel der weduwen van de graven van Bentheim was. De beroemde gravin ANNA, eene dochter van KOENRAAD, graaf van *Teklenburg*, liet dit kasteel, in het jaar 1565, merkelyk verbeteren, en tot eene geschikte woning voor haar zelve inrigten. In vroegere eeuwen had deze burg, het regt van toevlugt, voor doedslagers en andere groote misdadigers, die daar een jaar en dag tegen alle vervolging bevestigd waren; en wanneer zij binnen dien tijd niet ontvlugten konden of

wilden, en na afloop daarvan zich, slechts op eenen zekeren afstand van de burgpoort, ongehinderd op de straat konden vertoonen; zoo verkregen zij daardoor het regt, van nog weer een jaar en dag in dat kasteel te mogen blijven. Dit regt van toevlugt, dat slechts de misdaden begunstigde, en den burg tot een roovershol maakte, is echter reeds voor eeuwen verniedgd.

NOORDHOORN.

De overlevering zegt, dat hier oudtijds een wachttoren gestaan hebbe, van welken in tijd van oorlog, of van eenen anderen spoedig opkomenden *nood*, door vuur te ontfteken, of door op een *hoorn* te blazen, aan de naburen een teeken gegeven werd, en dat de naam *Nodehorn* of *Nolthorn*, bij vervolg van tijd in *Noordhoorn* veranderd, daarvan afstamme. Deze uitlegging wordt daardoor begunstigd, dat de stad in eene oude oorkonde van graaf SIMON, van 1341, *Nodehorne* genaamd wordt, en dat zij een *hoorn* in haar wapen voert. Anderen leiden den naam van de ligging dër stad in eenen hoek der vecht, welke hier twee armen of hoornen heeft, af, omdat het woord *Horn* oudtijds eenen *hoek* of zijdwaards gelegene plaats aanduidde. (*) De afleiding van de namen der plaatsen, blijft intusschen altijd onzeker, en is ook van weinig belang. Graaf BERNHARD schonk haar stads geregtigheden, welke de volgende graven;

b. v.

(*) Juncius, hist. antiq. com. Benth. pag. 292.

B. v. EVERWIJN II, 1478; ARNOLD I, 1531; de broeders ADOLF en ARNOLD JOOST, 1606; ERNST WILHELM, 1643 en ARNOLD MAURITZ WILHELM, 1696, bevestigd hebben. Ten tijde van FLORENTIUS, bisschop te Munster, met wien graaf BERNHARD krijg voerde in de jaren 1370—1380, schijnt de stad meer bevestigd geworden te zijn, door wallen en kanalen, waartoe de nabijheid der vecht bijzonder te stade kwam. De kerk, welke buiten de stad, in het zoo genaamd oude dorp ligt, werd onder graaf EVERWIJN *den rijken* gebouwd, en daarmede een begin gemaakt in het jaar 1489. Zij droeg voorheen den naam van den *H. Ludgerus*, wiens beeldtenis zij ook in haar zegel gevoerd heeft. De toren had oorspronkelijk eene schoone spits, en gaf in hoogte den toren te Schutterop weinig toe. Deze spits is echter door den zwaren storm van den 12 December 1747 geheel nedergeworpen, en in derzelve plaats eene andere, welke minder hoog, doch sierlijker is, weder opgerigt. De oude burg was voorheen een graaflijk jagslot. In den dertigjarigen oorlog werd de stad tweemaal ingenomen. In het jaar 1634 werd zij van de keizerlijken overrompeld en bezet. In het jaar 1637 maakte zich de Zweedsche generaal RANTZAU, weer van dezelve meester, bij welke gelegenheid 120 huizen in de asch gelegd werden. (*)

G 5

het

(*) Uit een latijnsch vers van JOHANNES SUTORIS, geboren te Noordhoorn, en predikant te Cappeln, op dese on-

het jaar 1636 heerschte hier de pest, waaraan meer dan duizend menschen stierven. In het jaar 1664 ontstond er op eenen zondag, in de maand Mei, als de menschen nauwelijks in de kerk waren, brand, waardoor 64 huizen vernield werden, zonder dat men iets uit dezelve konde redden.

In den Munsterschen oorlog 1674 werd deze stad 24 uren lang, met kanonnen, bommen en granaten beschoten, waarvan zij echter, door éene bijzondere schikking der goddelijke Voorzienigheid, geen nadeel leed, daar de bommen op de straten nedervielen, en door den moed der burgers en soldaten gedempt werden. (*) Het graafschap Bentheim had ei-

ongelukkige gebeurtenis, vervaardigd, schijnt men te moeten opmaken, dat RANTZAU, dien hij een *siran* noemt, de stad opzettelijk aan de vlammen prijs gegeven hebbe.

(*) Het bericht van den generaal RABENHAUPT aan de Heeren Staten van Groningen, over deze gebeurtenis, luidt dus:

Mijn Heeren!

„ In gevolg van dese newens gaende van den 25 deses,
 „ dewelke, vermits het aen naderen van den vyandt ontrent
 „ Noorthoorn, alhier is leggen gebleven, berichte
 „ U Ed. Mog. dat eerglsteren ontrent middag, den Oversten
 „ KINGMA door een expressen ruyter uit Noorthoorn my
 „ mondelings heeft laeten adviseren, dat den vyandt zyne
 „ voorwachten hadde ingejaegd, en deselve plaetse, als waer
 „ in de 16 Vriesse Compagnien te paerde en 6 Compagnien
 „ te voet waren, rontom hadde besettet, begerende secours,
 „ waer op aenstonts met 7 Compagnien te paerde en 4 Re-
 „ gimenten te voet en verdere behoeften des avondts ben
 „ ge-

eigenlijk met dezen oorlog niets te doen; maar, tus-
schen Drenthe en Munsterland gelegen zijnde, werd
het van beide partijen, die elkander op onzijdig grond-
ge-

„ gemarcheerd, den vijant des morgens daar aen volgende,
„ by donker en mistig weder aantastende, dewelke sich
„ voorts retireerden, de kerck en het kerckhof quiterende
„ en voorts mede Colonel Kingma passagie gaf, om mede
„ met de 16 Cornetten Paerden uit Noorthoorn uit te gaen,
„ om sich by my te voegen. Den vyandt, sterk 5 Regi-
„ menten te peerde, onder generaal majoor Nagel en Col-
„ lonellen Post, Hautyn, Mantenel, Offen en Lenert met
„ 3 Compagnien Dragonders en 300 man te voet, tot 3
„ teyfen sich tot de Bataille gepresenteert hebbende, is t'
„ elckens seer spoedig geweken, sulcks dat de Infanterye
„ niet in actie met den vyand heeft konnen komen, als al-
„ leenlyck den rechter vleugel Musquettiers van myn Re-
„ giment, het welke over de Heuser-brugge, die den
„ vyandt sich hadde afgeworpen, en by de onse aenstonds
„ hermaect wiert, marcherende op den vyandt heeft ge-
„ chargeerd: Den vyant heeft achter gelaten wel 50 Gevan-
„ gens en 60 Dooden, daar onder een luitenant, die geen
„ quartier van de Hollanders begeerde: aan deze zijde is
„ gebleven den Ritmeester Meljo Jacob Broersma, die sich
„ seer dapperlyck gequeten hebbende, op het Bedde van
„ Eere syn leven voor het Vaderlant strydend heeft ge ein-
„ digt: Den Vyand is geretireerd na Brandlicht en verders;
„ onze Ruitery is desselfen daegs gegaen na Ulsen, om te
„ logeren en 't voetvolk wederom herwaarts in 't Hooft-
„ quartier, om soo haest als immer mogelyck, met het
„ werck voor Nieuwenhuys aengevangen, een eynd te ma-
„ ken; den vyandt voor Noorthoorn staende, heeft deselve
„ Plaets den 25 deses, en dien nacht daer aen volgende
„ uit

gebied bestreden, hard medegenomen. De Groningers en Vriezen hadden Noordhoorn bezet. BERNHARD VAN GALEN wilde hen daaruit verdrijven. De aanzwellende vecht, en de aanrukkende versterking onder den generaal RABENHAUPT, noodzaakten intusfchen den bisfchop met allen fpoed af te trekken. (*)

GILDEHUIS. (†)

Een aanzienlijk dorp, met een uitgebreid kerfpel, wordt

„ uit de tooren, kerck en het kerckhof met Musquetten en
 „ ook met 4 Veltftukken en 2 Mortiers befchoten, met ver-
 „ lies van 1 a 2 van onfe Soldaten, als mede door welge-
 „ melte Collonel Kingma, daer tegens goede voorforge ge-
 „ daen: maar gedurende d' actie in 't veldt, foo omtrent
 „ 7 uren 's morgens aengegaen en 's middags ten 1 ure ge-
 „ eindigt.”

In 't Hooftquartier tot Velthuysen den 6 April 1674.

C. RABENHAUPT.

Baron tho Sucha.

(*) Van Noordhoorn naar Lingen wordt thans een fchoone ftraatweg aangelegd, welke met foortgelijke wegen, zoo wel in het Hannoverfche, als in de Nederlanden, gemeenfchap zal hebben.

(†) Daar het woord *gilde* een gezelfchsp van kooplieden, kunstenaars en handwerkers aanduidt, welke hunne beftuurders of gildemeesters hebben, en het *huis*, waarin de leden van dit gezelfchsp vergaderen, het *gildehuis* genaamd wordt, zoo is de geleerde JUNGTUS, Codex dipl. N° 66. pag. 119, er niet vteemd van, dat dit dorp, van zulk een huis, zijnen naam ontvangen hebbe.

Het blijkt intusfchen uit de gefchiedenis niet, dat de duitfche

wordt in twee deelen verdeeld; in het *dorp*, aan en op den berg gelegen, en in den *mersch*, welke de in de vlakte onder den berg gelegene huizen bevat. Deze mersch schijnt in vroegere dagen eene gemeene weide geweest te zijn, welke bij de vermeerdering der inwoners, van tijd tot tijd, bebouwd is.

De Gildehuizer steenen zijn wijd en zijd beroemd. Zij worden niet alleen tot het bouwen van kostbare paleizen, maar ook tot standbeelden en andere sieraaden gebruikt, daar zij in hardheid en schoonheid het marmer nabij komen. Het beroemde stadhuis, thans het koninklijk paleis, te Amsterdam, en de beurs te Rotterdam, die meest van Gildehuizer steenen opgetrokken zijn, strekken hiervan tot bewijzen. Ten tijde van graaf EGBERT, op het einde der 13de eeuw, begon men deze steengroeven eerst regt te bearbeiten, welke, bij den overvloed van hout, voorheen verwaarloosd waren. De uitvoer der steenen, was op het einde der 17de en in het begin der 18de eeuw, zoo sterk, dat alleen de tol van dezelve, den landsheer, de som van 4000 rijksdaalders, jaarlijks opbragt. Wegens de nieuwe kerk, ten tijde van graaf SIMON, in het midden der 14de eeuw gebouwd, werd Gildehuis, voorheen ook wel *Nijenkerken* genoemd.

In het begin der kerkhervorming in Duitschland,
toen

sche vlekken en dorpen, in de middeleeuwen, dergelijke *gilden* gehad hebben, en de oorsprong van den naam dezer plaats is dus onzeker.

toen dezelve nog niet tot dit graaffchap doorgedrongen was, en de verfoeijelijke sekte der wederdoopers zich te Munster gevestigd had, werd Gildehuis ook, met het vergif hunner verderfelijke leer besmet. De toenmalige pastoor te Gildehuis BERNHARD KRECHTING, een geleerd man, was de gevoelens van JAN VAN LEIDEN en zijne aanhangers toegedaan; waarom JAN VAN LEIDEN, als de magistraat van Munster, een openlijk twistgeding, tusfchen de wederdoopers en vele beroemde godgeleerden, liet houden; onder anderen dezen KRECHTING, tot bijstand van zijnen redenaar BERNHARD ROTMAN, naar Munster ontbood. Van dezen tijd af bleef hij daar, en werd van den zoogenaamden koning van het *Nieuw Jeruzalem*, nevens KNIPPERDOLLING, tot *geheimraad* aangesteld; voor welken gewigtigen dienst hij, na de verovering der stad, door den bisfchop, dan ook den verdienden loon ontvangen heeft: wordende, na eerst met gloeiende tangen genepen en dood gemarteld te zijn, zijn lijk, nevens dat van zijnen koning en ambtgenoot, in eene ijzeren kouw, aan den Sint Lamberts toren opgehangen. Dit gebeurde in het jaar 1535. (*) De drie kouwen hangen nog aan den toren, en de ijzeren tangen, aan het raadhuis te Munster.

In den Nederlandschen vrijheidskrijg leed Gildehuis, door de nabijheid van Oldenzaal en Denekamp, veel van de Spanjaarden, bijzonder in het jaar 1594,
 waer-

(*) HAMELMAN, Hist. Ecclef. Op. Westh pag. 1802—1239; en HERSENBROOK, Geschiedte der Wiedertäufer.

wanneer, het van Koevorden terug trekkend leger, den geheelen zomer bij Denekamp stond, en naderhand in het jaar 1605, wanneer de Spaansche generaal AMBROSIUS SPINOLA Oldenzaal belegerde en innam, waarbij Gildehuis van de stroopende benden veel te lijden had.

Mischien stamde de beroemde GERHARD GILDEHUSIUS, een zeer geleerd man, in 1540 te Borken overleden, uit Gildehuis af. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat eene aanzienlijke familie, welke sedert vele jaren te Osnabruk bloeide, uit deze plaats (*) afstamme.

O H N E.

De kerk van dit dorp wordt voor de oudste in het geheele graaffchap gehouden. De overlevering zegt, dat de ingezetenen van alle omliggende plaatsen, in de eerste tijden des Christendoms, ter verrijking van hunnen godsdienst herwaarts gekomen zijn; waarvan de oude naam *Gods ohne* nog afkomstig zoude wezen. Een oud opschrift boven de deur der kerk, waaruit men de hooge oudheid derzelve heeft willen bewijzen, behelst intusschen, naar de uitlegging van den oudheidkundigen, voor weinige jaren overledenen, Groninger hoogleeraar DE RHOER, niets belangrijks. Het zegt eenvoudig: *In het jaar des Heeren 1512*, terwijl de overige karakters, de eerste letters van den naam des metselaars, schijnen aan

10

(*) JUNGIUS, Codex Diplom. pag. 120.

te duiden. (*) In de kerk is nog een oude doopvont van Bentheimer steen, uit de eerste tijden des Christendoms, afkomstig, voorhanden. In het jaar 1754, op hemelvaartsdag, den 24 Mei, brandde dit kleine dorp geheel af. Een jongen, die een rupfenest aan eenen appelboom, in de nabijheid eener turfchuur, verbranden wilde, veroorzaakte door zijne onvoorzigtigheid dit ongeluk. Dertig huizen, benevens het dak der kerk en de toren werden eene prooi der vlammen. Daar een sterke wind, uit het westen, het vuur aanblied, konden de ingezetenen weinig van hunne bezittingen redden. In minder dan een half uur, lag het geheele dorp in kolen. Het is intusfchen spoedig uit de asch herrezen.

In den zevenjarigen oorlog leed dit dorp veel van de doortrekkende legerbenden.

In vroegere dagen lag hier geene brug voor wagens over de vecht, hetwelk bij het aanzwellen van den stroom, niet alleen aan de ingezetenen, maar ook aan de reizigers (want de postroete van Holland naar Duitschland gaat door dit dorp) veel ongemak veroorzaakte. Het is dan een groot gerijf, zoo wel voor de dorpingen als voor de vreemdelingen, dat hier thans eene stevige brug over de vecht gebouwd is. (†) Deze brug werd den 13 Maart 1795 door de

(*) Het muurwerk schijnt, in dat jaar, met eenige lagen steenen verhoogd te zijn.

(†) Aan de overzijde der brug is in het jaar 1819, een schoone straatweg gemaakt. Men kan thans, te allen tijde, ook bij het hoogste water, dit dorp, zonder ongemak passer-

de van Bentheln retirerende Brunswijkers en Hefsen, met eenige honderd schoven stroo, waardoor eene menigte zeer gegoten was, belegd, en vervolgens tot dekking van den terugtocht aangestoken. Gelukkigigerwijls dreef de wind de hoog oprijzende vlammen van het dorp af, hetwelk anders ten tweede maal, door het vuur, zoude vernield geworden zijn. Eenige huizen werden bij deze gelegenheid geplunderd.

Door een verdrag, tuschen den bisschop HENDERIK van Munster, en graaf RYBARIJN van Bentheim, van den 11 Nov. 1444, werd bepaald, dat het kerspel Ohne ter helft zoude behooren, onder het gezegte en geding te Sandwelle, en ter helft onder het gezegte en geding te Schutterop. Dit is de reden, dat de boerschap *Hadderop*, welke tot het kerspel Ohne behoort, thans *Munstersch* is. Deze boerschap bestaat deels uit hervormde, deels uit roomschgezinde inwoners. De laatsten waren, als tot het kerspel Ohne behorende, van oudsher verplicht, tot onderhoud van kerk, predikant en schoolmeester bij te dragen; waaraan zij zich echter, sedert eenen geruimen tijd, onttrokken hebben. Het kostbaar pleitgeding over deze zaak, die nog niet beslist is, berust in de archiven van het voormalig Rijkskamergerigt te Wetzlar.

B R A N D L E G T,

in oude oorkonden ook *Brandelget* genaamd; draagt zijnen naam van het oud adelijk kasteel, hier

gelegen, hetwelk voorheen tamelijk bevestigd schijnt geweest te zijn; maar door den 66sten bisschop van Munster, ADOLFUS, den geboren graaf van Mark, in het jaar 1360, in eenen oorlog met BERNHARD, graaf van Bentheim, geheel verwoest is. De bisschoppen, die door begunstiging van paus PASCHALIS II, in de 12de eeuw, de wereldlijke heerschappij, met het geestelijke bewind, vereenigd hadden, zochten hun gebied van tijd tot tijd verder uit te breiden, en de kleine vorsten aan hunnen staf te onderwerpen. Zoo heeft niet alleen de bisschop van Utrecht zijn bewind over de provinciën Overijsel en Groningen uitgebreid; maar ook de bisschop van Munster de meeste graafschappen en heerlijkheden in zijn bisdom gelegen, van tijd tot tijd, aan zijne heerschappij onderworpen.

Het kasteel Brandlegt herrees vervolgens uit het puin. De ridder HENDERIK VAN RHEDE bouwde het weer op. Thans behoort het aan den vrijheer van *Droste Vischering*, die bij afwisseling te Munster en te Darreveld woont; en zijne hier gelegene goederen, door eenen rentmeester, laat beheeren. In het jaar 1672, aan het einde van Mei, stond op de Brandlegter heide een geweldig leger van Munstersche en Keulsche troepen, die zich hier verzamelden, en den 1 Junij, door belegering van de stad Groll of Groenloo en eenen inval in het graafschap Lingen, een begin aan den vorderlijken oorlog maakten, waardoor, in den ongelooflijk korten tijd van twee

twee maanden, geheel Overijsel, met al de ver-
 ingen van die provincie, vertrouwd werd. In het jaar
 1610, onder de regering van graaf ARNOLD JOOR, en
 ond een boer, op dezelfde Brandlegter beide, eene
 penigte Rompische munt, welke op het kasteel
 te Bentheim, langen tijd, als eene groote zeldzaam-
 heid, zijn bewaard geworden. In het jaar 1644
 werden ook dergelijke munt, welke op eenen
 hoop bij elkander lagen, in de boerschap Rängen,
 in het kerspel Emmelkamp, gevonden. Geen van al-
 ten was na den tijd van keizer HONORIUS, die aan
 het einde der 4de eeuw leefde, geslagen.

De nu volgende plaatsen behooren tot het

Nedergraafschap Bentheim.

De hoofdplaats daarvan is de stad

NIENHUIS OF NIEUWENHUIS. (*)

Zij is haren oorsprong verschuldigd, aan het voor-
 maats beroemde kasteel, hetwelk graaf JOHANNES II,
 om zich tegen de vijandelijke invallen, uit Twente,
 te belet te verdedigen, in de jaren 1290 tot
 1300 heeft laten bouwen, en hetwelk toen *Dinkel-
 rode* genaamd werd. De schoone gelegenheid der

H 2

plaats

(*) Sedert eenige jaren heeft men *Nienhuis* in plaats van
Nieuwenhuis geschreven. Ik geef de voorkeur aan de be-
 noeming *Nieuwenhuis*, omdat de stad haren naam ontvange
 heeft van het huis *Dinkelrode*, hetwelk bij afwijking de
 tel der graven van Bentheim was en het *Nieuwe Huis*
 genaamd werd, in onderscheiding van het *oude*, het *Huis te*
Bentheim.

plaats veroorzaakte, dat in de nabijheid van dit kasteel, van tijd tot tijd, eenige huizen gebouwd werden. Verscheidene ridders en edelen legden hier ook bijzondere hoven aan, en zoo ontstond dan eindelijk de stad *Nieuwenhuis*. Hare eerste privilegien ontving zij van graaf BERNHARD I, in het jaar 1370, (*) welke van de volgende graven vernieuwd of bevestigd zijn; b. v. in het jaar 1416 van EVERWIJN I; 1452 van BERNHARD II; 1478 van EVERWIJN II; 1500 van ARNOLD I; 1560 van EVERWIJN III; in 1580 van ARNOLD II.

De grond, waarop de stad gebouwd is, behoort voorheen tot het kerspel *Veldhuizen*, en wel tot de

boek

(*) Graaf BERNHARD schonk de stad Nieuwenhuis, in een oorkonde van den 5 Junij 1370, den marsch, tuschen *Gravestorp* en *Nieuwenhuis*, en beval, dat haar het noodig hout, tot het onderhoud der bruggen, uit het kerspel *Ulzen* zonde geleverd worden. Voorts bewilligde hij, van doorgaande karren en wagens, van de met schulten aangevoerde levensmiddelen, en van het door de slaggers ten verkoop geslagt wordend vee, eenen zekeren tol te mogen heffen. Van elke eenspannige kar mogt men eenen penning van de tweespannige 2 penningen, en van iederen wagen 2 penningen eischen. Van elke ton haring, die in de stad of in het geregt van *Ulzen* ten verkoop gebragt werd, mogt men eenen helling, van ieder vat boter eenen penning, van ieder pond kaas en ieder loop zout eenen helling, van ieder rund, dat ten verkoop geslagt werd, eenen penning van ieder zwijn eenen helling en van ieder schap eenen vierling vorderen.

Men leze de oorkonde hierover bij JUNERUS, *Codex diplomat.* N° 98.

boerschap *Graasdorp*. De tegenwoordige kerk, aan de markt, werd in het jaar 1688, in plaats der oude vervallene gebouwd; welke laatste in de nabijheid van den burg of het huis *Dinkelrode* stond, aan het kerkhof; hetwelk thans een plein is, omdat, op bevel der Bergsche regering in 1809, de dooden buiten de steden moesten begraven worden. Het kasteel, waaraan de stad hare opkomst en bloei te danken heeft, is, in vroegere eeuwen, ook menigmaal eene oorzaak van haar ongeluk geweest. Naauwelijks had dit kasteel, onder zijnen stichter eenige jaren gestaan, of het moest de aanvallen van eenen magtigen vijand verduren. De bisschop *WILHELMUS* van Utrecht, met zijne vazallen en edelen, wegens de leenregten, in oorlog verwickeld zijnde, viel door Twente in het graafschap Bentheim, en rigtte daarin groote verwoestingen aan, waarbij het voornamelijk op *Nieuwenhuis* scheen gemunt te zijn. Maar graaf *Simon* van Bentheim en andere beleedigde vazallen stelden zich, met hulp van den graaf van Holland, dapper ter weer, en versloegen niet alleen de vijandelijke armee, maar ook den bisschop zelve. Nog erger ging het *Nieuwenhuis*, onder den 51sten bisschop, *FREDERIK van Utrecht*. Graaf *KVERWIJN* geraakte met denzelfden in oorlog, kreeg de nederlaag, en werd genoodzaakt het kasteel van *Nieuwenhuis* af te staan, hetwelk hem naderhand, als een leen van Utrecht, terug gegeven werd. Dit gebeurde in het jaar 1417.

In den dertigjarigen oorlog werden de wallen en muren van dit kasteel verwoest. Het jaar, waarin dit gebeurde, is mij met zekerheid niet bekend; waarschijnlijk was het in 1635; toen de stad door de keizerliken ingenomen werd. Sedert dien tijd is het huis *Dinkelrode* nooit weer bevestigd geworden, maar van jaar tot jaar meer in verval geraakt. Thans dient het tot eene kerk voor de Roomsch-Catholijke gemeente.

In het jaar 1583, den 12 Mei, ontstond hier een zware brand, door het onvoorzigtig loschieten van een geweer, waarvan de burgers, wegens de Spaansche krooperijen, moesten voorzien zijn, veroorzaakt. Op den zoogenaamden dijk werden daardoor 55 huizen in de asch gelegd. In den Munsterschen oorlog met Holland heeft de stad *Nieuwenhuis* ook haar deel gehad. De bisschop van Munster, had met geweld, eene bezetting in de stad gelegd. Daar de burgers hiervan niet konden ontslagen worden, zoo hielden zij heimelijk verstandhouding met den generaal *RABENHAUPT* te Koevorden, die kort voor het sluiten van den vrede, den 13 April 1674, de stad overrompelde en de Munsterschen verdreef; bij welke gelegenheid de stad van den moedwil der soldaten veel te lijden had. (*)

VELD.

(*) Men vindt op het stadhuis, te Nieuwenhuis, eene specifieke rekening van de onkosten, welke de Munstersche in-kwartiering, van den 17 Feb. 1671 tot den 8 Julij 1679, veroorzaakt heeft. Dezelve bedragen de verbazende som van: *negen en negentig duizend negen honderd zeven en twintig rijksdaalders, tien stuivers en eenen duit.*

Hes

VELDHUIZEN.

Dit dorp is zijnen naam verschuldigd, aan eenige op het *veld* (hetwelk in het graaffchap Bentheim een

H 4

on-

Het is waar, de heeren burgemeesters hebben de rekening voor de ongenoodigde gasten wat hoog gesteld. Maar wanneer men dezelve ook op het derde reduceert, dan blijft de som nog groot.

De schade, door de plundering veroorzaakt, is hier onder (gelijk aan den voet der rekening gezegd wordt) niet begrepen, en deze schade moet zeer aanmerkelijk geweest zijn, daar de stad stormenderhand veroverd werd, en bijna geen huis van de plundering bevrijd bleef.

Vete burgers hadden, volgens eene aantekening op bovengemelde rekening, in het jaar 1672 reeds hunne huizen verlaten. De tuinen en akkers lagen onbebouwd en waren met schralden bezwaard.

Aldus luidt het berigt van den generaal KAMENBURG over deze bestorming van Nieuwenhuys:

Myn Heeren!

Gisteren hebbe UED. Mog. ootmoedig bericht, hoe dat het ontfer van Noorthorn was afgelopen en dat ik van fins was, met Nieuwenhuysen een kort einde te maken, overmits niet en hebbe kunnen geraeden vinden, by dese tydt van 't jaer, de wateren soo hoogh op gelooopen zynde, hiervoor Ceremonien te gebruicken, en meede onderworpen te zyn dat door de Macht van des Vyandts Ruitery mochte komen gesurpreheert te werden; sulcks dat een resolutie genomen heb, dese Stadt aen 5 plaetsen, onder de 5 Colonnels te voet te forcieren en te bestormen, latende mede op 3 plaetsen een valsch Alarm maken, by desen storm hebbe 16 Biebruggen gebruickt: en op dat een ieder zyn debitoir

onbebouwd en met heide begroeid land beteekent) staande woningen, die de *veldhuizen* genaamd werden.

voir des te beter doen mochte, soo hebbe niet by der Nacht, maer met den kriecken van den dag den storm laten beginnen, zynde de Regimenten des nachts op haer Posten gemarcheert en aldaer blyven staen tot het kriecken van den dag: het teeken, als men aengaeu soude, waren twee schooten uit Mortiers met Granaten, maar de Locht mistig zynde was het sonder effect, maar den dag komende, gaf ik ordre, aen myn Regiment, siende, dat den Vyandt begoste haer Geweer te lossen, daer tegens d' onse al charge-rende aen de Graven avancerden: het lot was alsoo gevallen, dat myn Regiment en dat van Collonel Eybergen d' Attacque hebben gedaen, tuschen de Velthuifer watermoolen en Frensweger Poorten, Gackinga tuschen d' Ulferspoort, en de beide Vriesse Regimenten van de Collonels Swartsenburg en Bourmannia hebben de Princepoort tuschen haer beiden gehad: de scherpste Attacque en tegenstant is geweest op de Posten van de 3 Groeninger Regimenten, te weten het myne, Gockinga en Eybergen, want de Hoofwacht ging voort tegens myn en Eybergens Regiment staen, en tegens de Vriesse Regimenten was de Post van 's vyands Ruitery te voet: myn Regiment is geleit, by den Collonel Tamminga en myne Lyfcompagnie, by d' absentie van myn Capitein lutenant, door den Capitein Mettsaek en myn vendrich Dalwigh: overmits ik oock den Collonel Eybergen uit Coevorden, by het Regiment in 't veld getrocken, en in desselfs plaetse geduurende dese Expeditie den Lt. Collonel Deen wederom daer binnen gelegd, zynde alsoo deze Compagnie geleit door myn Cousyn Rabenhaupt: den vyandt is daer binnen aen Ruiters, Dragonders en Voetvolk sterck geweest, als UED. Mog. uit de nevensgaende lyste zult gelieven te sien: daer binnen zyn veroverd 3 Standerden en een

den. Bij deze huizen werd de kerk gebouwd, en zoo ontstond het dorp *Veldhuizen*. (*)

H 5

Waar

een Vaendel, d' overige 3 vaendels heeft den Grave van Benthem op zyn Huis tot Benthem; aan onse zyde is gebleven den Vendrig Claes Coenders van d' oversten lieutenant Cruys compagnie, den Edelman van 't Kanon Pieter van Kolenberg en 10 a 12 gemeene, daer onder den Gefryter van myn compagnie, als Vendrig Dalwig en noch een soldaet, den Capitein Writzers, item de beide Vendrigs Kohler en Marwe, en verscheidene gemeene van myn en 't Eybergfche Regiment; zyn gequetst: het gevecht heeft ontrent 3 quartier uurs geduurt, den Vyandt retireerde wel op 't casteel, zynde een huis, rondom met een wal voorzien; maar d' onse niet tegenstaende den vyandt, twee stukken kanon gebruikten, echter aendringende, ging alles op eenmaal over, roepende om quartier: Ik hebbe den Capitein Asterhuis met zyn en 2 andere compagnien te voet, daar binnen gelaten, en ben met de Regimenten te voet wederom herwaerts in 't Leger gekomen: achte verders tot myn Dessein voor goet, om daer tot Nieuwenhuis, vermits de goede gelegenheid van de Plaetse, een Magazyn op te rechen. Waarmede eindigende in 't Leger tot Veldhuizen den 28 Maart 1674.

C. RABENHAUPT Baron
tho Sucha.

De lijst der gevangenen was bij dit rapport gevoegd. Dezelve bestonden in 21 officieren en ruim 600 gemeenen, deels kavallerie, deels infanterie. Des middags, na de verovering der stad Nieuwenhuis, hield de generaal met al zyne officieren, aldaar eenen deftigen maaltijd. Des avonds keerde hy in zyn hoofdkwartier te Veldhuizen terug.

(*) De geleerde JUNGIVS meent, dat dit dorp zynen naam ontvaugen heeft van de opene en vruchtbare *velden* (ab aper-tis

Waar vele boerschappen eên kerspel uitmaken, heeft men, bij de invoering des Christendoms, de kerk zoo wat in het midden der boerschappen geplaatst, opdat de ingezetenen van alle boerschappen dezelve gevoegelijk bezoeken konden. Zoo heeft b. v. *Schutterop* de boerschappen *Samern* en *Suddendorp* aan de eene, en *Wengsel*, *Neerlage*, *Quendorp* aan de andere zijde. *Ulzen* ligt in het midden der menigvuldige, onder dit dorp behoorende boerschappen. Zoo ook *Emmelenkamp*. *Veldhuizen* heeft aan de eene zijde de groote boerschap *Esche*, en aan de andere *Graasdorp*, *het Woud* enz.

Boerschappen, die heel ver van de Parochiekerk liggen, zijn in lateren tijd, aangelegd. Zoo is b. v. de *Bihardij*, oorspronkelijk *Ernstdorp* genaamd, op bevel van graaf ERNST WILHELM eerst in 1663 begonnen. JOHAN PICARDT, predikant en med. doctor te Koevorden, schrijver van het belangrijk werk: *Drentsche oudheden*, had, benevens zijnen zoon, het bestuur over den aanleg dezer volkplanting. De bisschop van Utrecht, JOHANNES VAN VERNEBORCH, onder wiens geestelijk opzicht alle kerken in het Nedergraafschap stonden, liet met toestemming van graaf BERNHARD, in het jaar 1370, de kerk te *Veldhuizen* naar *Nieuwenhuis* verplaatsen. (*) De pastoor van *Veldhuizen*, STEPHANUS FABER, bewees intusschen aan den

tis et feracibus campis) waarmede het omringd is. Codex dipl. N° 55, pag. 111. Dit is echter eene dwaling.

(*) JUNGIVS, Codex Dipl. pag. 367.

den opvolger van voormelden bisschop, FRÉDERIK van *Blankenheim*, dat de plaats, waar de kerk vooreen gestaan had, veel gelegener voor de gemeente was, dan de tegenwoordige; daar men, wegens den verren afstand en de slechte wegen, vooral des winters bij hoog water, de stad *Nieuwenhuis*, niet zonder gevaar konde bezoeken; dat ook de verplaatsing der kerk, zonder wettige redenen en tegen den wil der gemeente, geschied was. Hij verzocht derhalve, in den naam der gemeente, dat de kerk weer op de vorige plaats mogt gezet worden. De bisschop, na zich hierover, door SWEDERUS HUBTING, kanonnik te Oldenzaal, berigt te hebben doen geven, stond dit verzoek toe, gelastende in het jaar 1410, dat de kerk weer naar *Veldhuizen* zoude verplaatst en in alle vorige regten hersteld worden; voorts, dat men alle kerkelijke gereedschappen, onder welke de *doopsteen* uitdrukkelijk genoemd wordt, aan haar zoude terug geven. Te *Nieuwenhuis* zoude slechts eene kapel blijven, waarin, met toestemming van de bestuurders der kerk te *Veldhuizen*, en voorbehoudens de regten derzelve, op eenen gelegenen tijd, de misse konde gevierd worden. (*)

Om de kerk te *Veldhuizen* weer op te helpen, bewilligde de bisschop in het jaar 1411, aan alle boetvaardigen, die deze kerk vlijtig bezoeken, of aan het herstel derzelve naarstig arbeiden, of ook, het zij bij testament, het zij door vrijwillige schenking

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. pag. 317.

king, de inkomsten derzelve vermeerderen zouden, eenen afsaat van *veertig dagen*. (*)

In het begin der hervorming was hier slechts een predikant. Naderhand stelde graaf ARNOLD hier, gelijk elders bij groote gemeenten, eenen tweeden leer-aar aan, die te *Nieuwenhuis* woonde, en als hulp-prediker de beide gemeenten bedienen moest.

In het kerspel ligt het van ouds beroemd adellijk huis *Esche*, waarvan de boerschap *Esche* haren naam draagt. Dit huis wordt ook wel *Oedinghof* genoemd. Nabij het dorp ligt het huis *Schulenburg*. Beide huizen werden in vroegere dagen, door ééne familie, die van *Munster*, naderhand door die van *Dedem*, vervolgens door die van *Grimmern* bezeten, van welke laatste het huis *Schulenburg*, op die van *Stampa*, een *Wriesch* geslacht, overgegaan is. Het huis *Esche* is aan de familie van *Ubbena* gekomen. In den Nederlandschen vrijheids oorlog, en wel in het jaar 1593, als de Spanjaarden de vesting *Koelvorden* vergeefs belegerden, hadden de ingezetenen der boerschap *Esche* zich op dit huis verschanst. Edoch, het duurde niet lang, of gebrek aan levensmiddelen en de al te sterke opeenhooping van menschen, in eene zoo kleine ruimte, veroorzaakten eene pestziekte, waaraan dagelijks velen stierven, en noodzaakten het overschor, het huis aan de Spanjaarden in te ruimen, die nu, de daar bij een ge-

(*) JUNGIVS, Codex dipl. pag. 319.

gebragte goederen roofden, en de arme boeren deerslijk mishandelden.

In dezelfde boerschap liggen nog twee voornamen hoven, namelijk de *Scholten* en *Theisinghof*, welke oondtijds bijzondere geregtigheden hadden, en van de provincie Overijsel, aan de graven van Bentheim, ook bijzonder ter leen gegeven werden. Nog is in dit kerspel het voormalig adelijk huis *Gemmenburg* gelegen, van zijnen eersten bezitter JOHAN VAN GEMMEN dus genaamd, die het, met zijne gemalin, eene natuurlijke dochter van Bentheim, verkreeg. Ook zijn de *Scholtenhof* van *Graasdorp* of *Graasterop* en het boerenerve *Olthuis*, in vroegere eeuwen, adelijke burgen geweest. In de nabijheid van Veldhuizen viel, den 21 April 1674, een ernstig gevecht, tuschen de Munsterschen en Hollanders, voor, waarvan de omstandigheden, door JOHAN VAN ALPEN, den geschiedschrijver van CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN, dus verhaald worden: De Hollandsche generaal RABENHAUPT rukte met 8000 man in het graaffschap Bentheim, en tastte de Munsterschen aan, die, om zich tegen de strooperijen uit Koevorden te beveiligen, in haast *Nieuwenhuis* bevestigd, en met eenige kompagnien ruitery en voetvolk bezet hadden, welke, niet bestand tegen de aandringende overmagt, weldra de stad overgaven en krijgsgevangen gemaakt werden. Van *Nieuwenhuis* rukte de generaal RABENHAUPT op Noordhoorn, waaruit de Munsterschen, na eene geringe tegenweer, terug trokken. Bij Gronouw en Losfer in Twente,

pos.

postcerden zij zich weer, en trokken, van alle zijden, versterking aan zich. **RABENHAUPT**, die hen op den voet gevolgd was, het gevaar bemerkende, waarin hij zich met zijn klein leger bevond, retireerde op Oldenzaal. De Munstersche generaal **NAGEL** zond den oversten **MASBACH** met 300 ruiters vooruit, om den vijand in het oog te houden, en hij zelf volgde met het hoofdkorps de Hollanders op den voet na. **RABENHAUPT** had, om den afrogt te bespoedigen, zijn leger verdeeld, en aan den lieutenant kollonel **EIBERGEN** bevel gegeven, met 1500 man op *Nieuwenhuis* te retireren; terwijl hij zelf, langs den naasten weg, Koeyorden zocht te bereiken. Zijne achterhoede werd intusschen door **MASBACH** geslagen, en met het overig gedeelte kwam hij, na de bruggen, welke hij overgetrokken was, afgebroken te hebben, gelukkig binnen de vesting.

EIBERGEN was zoo gelukkig niet; hij had zich niet bij Veldhuizen, op eene moerasige plaats, door middel van eene houten verschanfing, bevestigd; zijne veldstukken wel geplaatst hebbende, vreesde hij de Munstersche ruitery niet. Deze sloot hem intusschen op eenen zekeren afstand in, en wachtte het voetvolk af, hetwelk de verschanfing bestormde, in de eerste woede vele menschen doodde, en het overschor, met 10 vaandels gevangen nam. De daarop spoedig volgende vrede, den 22 April 1674 te Keulen gesloten, maakte aan de verdere vijandelijkheden een einde, en

ver-

verloste EIBERGEN en de zijnen uit de Munstersche gevangenschap. (*)

Den 30 Aug. 1816 ontstond in het dorp Veldhuizen, des achtermiddags om 2 ure, een verschrikkelijke brand, welken de onvoorzichtigheid eener vrouw, die vlas bij het vuur droogen wilde, veroorzaakte. In eenen korten tijd werden daardoor 54 gebouwen vernield. De menschenvriend merkte, bij deze droevige gebeurtenis, met genoeg de weldadigheid der ingezetenen van het graafschap op; daar elke stad, vlek, dorp en boerschap, zich als om strijd beijverde, om, door vrijwillige geschenken van koren, kleederen en geld, de ellende der ongelukkige inwoners van Veldhuizen te verzachten, en hen in staat te stellen, hunne afgebrande woningen weer op te bouwen.

U L Z E N,

een dorp of vlek met een uitgestrekt kerspel. Voorheen was dit kerspel het grootste in het geheele graafschap, daar niet alleen *Wilsum*, maar ook *Lage*, op wiens kasteel het geestelijk gezegte van den bis-

(*) VAN ALPEN, de vita est rebus gestis Christophori Bernardi. Pars II. pag. 295.

De plaats, waar dit gevecht voorviel, heet nog de *bischofspoel*, en in de nabijheid van dezelve vindt men eene plek, die het kerkhof der Hollanders genaamd wordt. Na den slag kwamen de Munsterschen met hunne gevangenen in Nieuwenhuis terug, waar zij drie dagen vertoefden. De stad had hiervan groote onkosten. In de rekening zijn ze op 1200 Rijksd. geslagen.

bischof van Utrecht gehouden werd, tot hetzelfde behoorde. De kerk van dit dorp is zeer oud. Men leest, in eene oorkonde van 1131, dat de bischof van Utrecht, zekere inkomsten van de kerk te *Ulzen in Twente*, aan het kapittel van *Sint Peter te Utrecht*, schonk. Onder Paus JOHANNES XXII, in het jaar 1327, ontving deze kerk eenen afaatbrief, door twaalf bischoppen te *Avignon* uitgevaardigd, en met derzelve zegels bekrachtigd. (*)

De toren van deze aan den *H. Werenfridus* gewijde kerk, was in oude tijden 280 voeten hoog. In het jaar 1682 werd de kerk door brand, welken een bliksemstraal veroorzaakte, van dit sieraad beroofd, en zelve sterk beschadigd. Onder de predikanten van Ulzen is JOHANNES HASENHARTH, met lof uit de geschiedenis der kerkhervorming, bekend. Hij was een der eersten, die de stralen van het, door den *groo- sen* LUTHER ontfoken licht, opving, en die benevens den hofprediker VAN LOEN, graaf ARNOLD I, en deszelfs gemalin, eene geborene gravin van BREBERODE, overhaalde, om de Augsburgsche geloofsbelijdenis aan te nemen, welke, zoo als in een bijzonder hoofdstuk nader zal aangewezen worden, in het jaar 1544, door het geheele graaffchap ingevoerd werd.

In vroegere dagen vond men in het kerspel Ulzen zulke ontzag verwekkende steenhoopen, als men thans nog in het landschap Drenthe aantreft, en die daar

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. No 64 pag. 133.

daar, onder den naam van *Hunnebedden* bekend zijn. De ingezetenen hebben dezelve van tijd tot tijd doen springen, en tot het bouwen van huizen en schuren gebruikt. (*)

In de nabijheid van dit dorp viel de ongelukkige slag, tusſchen graaf EVERWIJN en den bisſchop van Utrecht, voor, welke voor EVERWIJN zulke noodlottige gevolgen had, hoewel de overwinning den bisſchop ook duur te ſtaan kwam.

In het dorp hadden voorheen de heeren van **TORREN** hunnen adellijken zetel, die dikwijls in de oude oorkonden voorkomen. De beroemde **JOHAN NIEUHOFF**, die, in de 17de eeuw aan den Nederlandschen zeehandel, de gewigtigſte dienſten bewezen en de wetenschappen met twee onſchatbare werken verrijkt heeft, werd te **Ulzen**, waar zijn vader burgemeester was, geboren. Hij deed als koopman, in den dienſt der West- en Oost-indiſche Kompagnie, verſcheidene belangrijke reizen naar de afgelegenſte gewesten, en werd tot de gewigtigſte bezendingen gebruikt. Zijne Braziliaanſche zee- en landreis, in 1682 uitgegeven, en zijne gezantschapsreis naar den keizer van China, twee dikke boekdeelen in folio, met de keurigſte platen voorzien, naar de teekeningen van den

I

rei-

(*) **NUNNING** maakt, in zijne *Sepulchr. Westph.* pag. 23, van eenen gevondennen zegelring gewag en van eene aschkruik, bij **Ulzen** uitgegraven, met de letters **V. L. S.**, welke hij nitlegt door *Quintaſ legionis ſtatione*, ſtandplaats van het vijfde legioen, en waarvan hij den naam *Ulzen* afleiden wil.

reiziger gegraveerd, zijn blijvende gedenkteekenen van zijne uitgebreide kunde en zijnen moed.

Hij werd het slagtoffer van zijnen ijver voor de belangen van den Nederlandschen handel. Met twee schepen, de *pijl* en *de boog* genaamd, naar de kust van Mosamouque gezonden zijnde, en, in eene boot, de rivier landwaarts in opvarende, om met den koning der wilden in eenen ruilhandel te treden, kwam hij niet terug. De schepen, verscheidene dagen te vergeefs op hem gewacht hebbende, zeilden eindelijk weg. Alle nasporingen, op last der Kompagnie, vervolgens naar hem gedaan, waren vruchteloos. Waarschijnlijk is hij, gelijk de beroemde cook, van de wilden vermoord. (*)

WIL.

(*) De familie van dezen vermaarden man woonde naderhand te Lingen. De hoogleeraar B. NIEUHOF te Harderwijk en de heer NIEUHOF te Echtler, zijn er afstammelingen van. Bij den laatsten heb ik nog onlangs eenen originelen brief gezien, door den beroemden reiziger in het jaar 1659, van de rede van Batavia, aan zijne moeder te Ulzen geschreven, welke van zija verstand, kinderlijke liefde en zuivere godsvrucht, doorslaande bewijzen oplevert.

Deze JOHAN NIEUHOF is intuschen de eenigste man niet, op welken ons Vaderland roem dragen mag; het heeft meer andere gróote mannen voortgebracht. De BOECKELMANS, PÄTZONIUSSEN, PAGENSTECHEERS waren geboren in het graafschap Bentheim. De beroemde regtsgeleerde JOH. OORTWIJN WERTENDAE, als professor van het burgerlijk regt op de hooge school te Leijden den 5 Julij 1737 overleden; zag het eerste levenslicht te *Nieuwenhuis* den 28 Mei 1667. De geleerde RUCKER zegt van hem in de lijkrede, welke voor de

regt-

W I L S U M.

Men leest in de geschiedenis van keizer **KAREL den grooten**, dat hij een gedeelte der bewoners van de oevers der Elve, welke de *Wilsen of Wilsen* genaamd werden, verder nederwaarts, naar *Frankenland*, (*) gezonden heeft, omdat hij ze aan de Elve niet in toom houden konde; sommige schrijvers

I 2

mee-

geleerde werken van den heer **WESTENBERG**, te Hanover 1746 uitgegeven, geplaatst is: *De stad Nieuwenhuis zal, door de geboorte van dezen grooten man, altijd gedenkwaardig blijven.* (**)

Volgens het verhaal van eenen thans overledenen Nederlandschen hoogleeraar, zijn de **PERIZONIUSSEN** uit een boerenhuis, tusfchen Bentheim en Schuttorp, *Voorbroek* genaamd, oorspronkelijk. De stamvader der geleerde familie als student naar de hooge school vertrokken zijnde, en zijnen naam, bij den professor, ter inschrijving in de rol der studenten, opgegeven hebbende, was deze van meentug, dat die naam, voor eenen man, die onder de geleerden eenen rang bekleeden wilde, veel te nederig was, en dat dezelve, volgens de gewoonte der toenmalige tijden, in eenen griekfchen of latijnschen behoorde veranderd te worden. De professor, niet wetende, dat men in het graaffchap Bentheim, door het woord *broek*, eene gemeene weide verstaat, gaf aan hetzelfde de gewone Nederlandsche beteekenis, en maakte van de beide griekfche woorden: *peri* (voor) en *zome* (*grdel*) den naam **PERIZONIUS**. De hoogleeraar, uit wiens mond ik dit berigt heb, wees de bron, uit welke hij hetzelfde geput had, aan. De naam van dat werk is mij intusfchen ontgaan.

(*) *Francia*.(**) **JUNGIUS**, Codex dipl. pag. 198 in de noot.

meenen, dat dit volk zich gedeeltelijk in het graafschap Bentheim, en gedeeltelijk in de provincie Overijsel neder gezet hebben, en dat de namen *Ulzen*, *Wilsum* en *Wilsen* bij Kampen, daarvan afkomstig zijn. (*)

In vroegere jaren was hier geen predikant, en de gemeente moest den Godsdienst te Ulzen bijwonen. Hier was echter eene kapel, waarin, vóór de hervorming door den pastoor van Ulzen, nu en dan de Mis gelezen werd. Graaf EVERWIJN stelde, den 11 Julij 1511, bij deze kapel eenen eigenen kapellaan; welke aanstelling door den bisschop van Utrecht den 16 October 1515 bevestigd werd. De afschriften der oorspronkelijke oorkonden, berusten nog onder de kerkelijke papieren van Wilsum. De kapel moet intusschen veel vroeger gesticht zijn, want in de oorkonde van 1511 staat: *dat in verleden lange jaren, ter eere des almachtigen Gods en des Heiligen confesors Anthonius, eene kapel getimmerd was.*

(*) Dit is in het geheel niet waarschijnlijk, want het graafschap Bentheim behoorde niet tot *Francia* of het land der Franken, maar tot Westphalen. De Ijsfel was de grensscheiding. JUNGIUS, Hist. Com. Benth. pag. 43. *Wilsum* is ook veel ouder dan duizend jaren. Het bestond dus reeds voor KARELS tijd, welks regering, over de Saksen, met het jaar 800 haar begin nam.

In de negende eeuw wordt *Wilsum* tot de *Gau Twente* gerekend. Men zie VON RAET VON BÖGELSCAMP, Benth. Geschiede, bladz. 16.

Na de hervorming moesten de predikanten van Ulzen hier des donderdags eene leerrede houden. Door een besluit van graaf ERNST WILHELM, van den 19 Nov. 1662, werd hier een eigene leeraar aangesteld, wiens naam TÖLNERUS was; (*) en aan wien de graaf een sober inkomen in koren toelegde. Bij hetzelfde overgang tot den Roomsch-Catholijken Godsdienst, die kort daarna volgde, schijnt dit traktement, het welk maar provisieneel toegeestaan was, weer inetrokken, en de heer TÖLNERUS genoodzaakt geworden te zijn, de gemeente te verlaten en zijn forsin elders te zoeken.

In het jaar 1701 werd hier, gelijk te Veldhuizen, weer een predikant, met een vast traktement uit het geestelijk rentambt, aangesteld.

In het jaar 1725 werd hier eene nieuwe kerk gebouwd.

Den 2 Mei 1773 ontstond hier brand, waardoor 5 huizen, benevens de toren en het dak der kerk, vernield werden. In den Spaanschen krijg heeft *Willem*, gelijk alle naburige plaatsen, veel geleden. Twee boeren erven zijn geheel verwoest en nooit weer hersteld geworden. De meeste inwoners hadden hunne huizen verlaten, en zich naar Holland, of elders begeven.

I 3

EM-

(*) In mijne uitgegevene leerrede, op het Jubelfeest der hervorming den 31 Oct. 1817, gehouden, staat TUMERUS, het is eene drukfout, gelijk er, buiten mijne schuld, vele andere taal- en drukfouten ingeslopen zijn.

EMMELENKAMP, (*)

ook *Emblicheim*, en in oude oorkonden *Ennenheim* en *Emminkhem* genaamd, draagt zijnen naam van het voorheen hier gelegene, nu reeds lang verwoeste, huis of de heerlijkheid *Emblicheim*. Of intusfchen het geheele kerspel voormaals van dit huis afhankelijk geweest zij, is eene nog onbelliste vraag. Sommigen beantwoorden dezelve toestemmend, en hebben dit vóór zich, dat in de leenbrieven, welke de graven van Bentheim van den keizer ontvangen, de heerlijkheid *Emblicheim*, bijzonder genoemd wordt; waaruit men, met eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid, opmaakt, dat het geregt en kerspel *Emmelenkamp* oudtijds eene bijzondere Dynastie of heerlijkheid geweest zij.

Graaf JOHANNES II verkocht deze heerlijkheid, in het jaar 1324 aan GODFRIED *van Borkelo*, als een graaflijk leen. Van deze familie kwam zij, door koop of erfenis, aan die van *Gramsbergen*. Van deze bragt graaf EVERWIJN dezelve door koop weder aan het huis van Bentheim. Dit gebeurde in het jaar 1440. De kooppenningen bedroegen de som van *zweesdwizend oude gouden Fransche schilden*.

Aan het einde der 17de en in het begin der 18de

eeuw

(*) De namen van verscheidene plaatsen, welke oorspronkelijk in *heim* eindigden, hetwelk eene woning, een vast verblijf beteekent, zijn naderhand verbasterd in *kamp*. Zoo is uit *Emminkhem* (*Emmings* of *Emmons* huis), naderhand *Emmelenkamp* geworden.

setw heeft het dorp, binnen weinige jaren, veel na-
deel door brand geleden, die, zoo als men vervol-
gens ontdekte, door eenige inwoners van hetzelfde,
uit moedwil en boosheid gesticht was, en die des-
wegens den verdienden loon ook ontvangen hebben;
zijde vier personen, onder welke man en vrouw,
op drie onderscheidene plaatsen, in het jaar 1703,
verbrand en de vijfde gegesfeld, gebrandmerkt en
gebahnen geworden, waardoor de overige verbor-
gene medeplichtigen, die volgens geruchten nog meer
onheil hadden willen aanregten, van hun gruwelijk
voornemen afschrikt werden.

Tusschen *Emmalenkamp* en *Laerwold* ligt het huis
Echtler, hetwelk, eenen geruimen tijd, aan de ad-
ellijke familie van *Laar* behoorde, van deze aan de
familie *Geslen* te Nieuwenhuis verkocht werd, en
thans de eigendom van den heer *NIEUHOFF* is.

In de boerschap *Arhel* (*) is eene kapel, waarin
de predikanten van *Emmalenkamp*, op bepaalde tij-
den, den Goddiensc moeten verzigten. In deze boer-
schap was in vroegere eeuwen eene ridderburg, wel-

I 4

ke

(*) Het koninklijk Ministerie te Hanover, heeft aan deze
en aan andere, in de nabijheid der kapel gelegene, boerschap-
pen, wegens den verren afstand van de Parochiekerk en de
moeijelijkheden, welke het bezoeken derzelve, voornamst des
winters bij het aanzwellen der vecht, veroorzaakt, in het
jaar 1819 toegeestaan, eenen eigenen leenaar te mogen houden.
Het getal der predikantsplaatsen in het graafschap Bentheim,
is derhalve, met *Arhela*, waar, in de maand September van
dat jaar, een beroep geschied is, vermeerderd geworden.

ke door de heeren van *Arkel* bezeten werd, en waarvan men in latere tijden nog overblijffels gevonden heeft.

L A A R

heeft van het hier gelegen overoud adelijk huis en heerlijkheid zijnen naam. De bezitters van dat huis hadden oudtijds, over een zeker distrikt, ten naaste bij uit 15 huizen bestaande, hunne eigene jurisdictie, terwijl het overige kerspel aan het gewone geregt van den landsheer onderworpen was. Het voorheen bevestigd kasteel te *Laar*, zoo wel als de nabijheid der vesting *Koëvorden*, is, voor het plaatsjen, dikwijls noodlottig geweest.

In het jaar 1227 werd het beroemde huis *Laar*, door den bisschop *WILLEBRANDUS* van *Utrecht* overd en geheel verwoest. Naderhand werd het wel weer opgebouwd, maar niet weer bevestigd. In het jaar 1228 werd het aan *BILARD van Bentheim*, die vermoedelijk de broeder van den regerenden graaf *BALDUIN* was, door den bisschop, ter belooning, voor de aan hem in dezen oorlog bewezene diensten, opgedragen. De mannelijke afstammelingen der familie van *Laar*, in het begin der vorige eeuw, uitgestorven zijnde, werd het, als een leen van den landsheer, door denzelven in bezit genomen, en met zijne domeinen vereenigd. In den Spaanschen krijg, in de jaren 1592 en 1594, heeft het dorp *Laar* veel geleden, bijzonder van den Spaanschen generaal

FRAN.

FRANÇOIS VERDUGO. In den Munsterfchen oorlog van 1672 moest ook het *Laar*, bij de belegering en verovering van Koevorden, vele rampen verduren.

Digt bij dit dorp ligt het adelijk huis *Wolda*, hetwelk eerst aan de familie van PESTELS, naderhand aan die van SCHERFF, vervolgens aan het geslacht van WALRICH, behoorde, en eindelijk door de heeren van BENTINK gekocht werd. In het jaar 1819 is deze ridderburg, door de schuldeischers van den overledenen laatsten bezitter, voor de som van achttien, duizend gulden verkocht.

IV. Kloosters.

Men vindt in het graaffschap Bentheim twee kloosters *Wietmerschen* en *Frenswegen*. (*)

Wietmerschen was eerst een klooster der monniken van de orde der *Benedictijnen*. Het ontstond in de 12de eeuw op volgende wijs:

Een edel ridder, HUGO VAN BUREN genaamd, die zich aan het gewoel der wereld onttrokken en met vrouw en dochters, knechten en dienstmaagden, twee jaren lang, op eene eenzame plaats, genaamd *Abtenrode*, in Thuringen, opgehouden had, keerde van daar terug, en verzocht zijnen bloedverwant HUGO DIJNAST VAN GOOR, om eene plaats, waar hij met de zijnen God dienen konde. Deze ruimde hem een klein kerksken te Weerfelo in, waartoe de bisschop van

I 5

U 3

(*) *Wietmerschen* wordt in de oorkonden van de 12de en 14de eeuw ook *Marienrode* genoemd.

Utrecht zijne toestemming gaf. Hier leefde hij met verscheidene monniken 10 jaren lang. Daar echter die plaats voor hem en de zijnen te beperkt was, zoo wendde hij zich tot de gravin GEERTRUID van *Bensheim*, en bad, met gebogene knieën, dat het haar behagen mogt; hem eenen zekeren mersch, (*) (onbebouwde streek) tusfchen de boerschappen *Bakelo* en *Lone* gelegen, *Wietmersch* genaamd, tot vereering van God in te ruimen; hetwelk de gravin, die over den dood van haren gemaal, den paltsgraaf otto, nog zeer bedroefd was, hem, tot troost van deszelfs ziel, gaarne bewilligde. De grafelijke vazallen en ministerialen, onder welke HERBERT VAN BILMOLTE, ODO EN HERMAN VAN FRENSTRUP waren, gaven hunne leenen en al de regten, welke zij op voorgemelden mersch hadden, aan de gravin terug. Deze gaf nu den mersch aan den Munsterschen bischop FREDERIK over, met verzoek, denzelven aan den abt en zijne geestelijke kudde in te ruimen. Dit gebeurde in het jaar 1152. (†)

De bischop schonk aan het klooster verscheidene privilegien, en stelde den bezitter van den burg

Ab

(*) Het woord *Mersch* beteekent, in het graaffchap *Bensheim*, eene gemeene weide, of eene groene vliete. *Wiet* of *Wietmersch* schijnt eenen uitgestreken of afgelegen mersch aan te duiden. In de oorkonde staat quondam incultam terram et solitariam, omnibus hominibus hactenus inutilem.

(†) De oorspronkelijke oorkonde der stichting van dit klooster is nog voorhanden.

Altena te Schutterop tot beschermvoogd van hetzelfde aan. *Wetmerschen* bleef intusschen niet lang, wat het oorspronkelijk was. In de 13de eeuw kwam het reeds in vrouwelijke handen, daar de *Benedicijnen* zich naar Utrecht begeven hadden.

In latere tijden was het een wereldlijk sticht voor adellijke freules. (*)

In het jaar 1806 werd het opgeheven.

Frenswegen. Dit klooster werd, in het jaar 1394, aangelegd. De geschiedschrijvers (†) melden van deszelfs stichting de volgende bijzonderheden: EVERHARDUS VAN EZA, pastoor en geneesheer te Almelo, HENDERIK KRULL, pastoor te Schutterop, JOHAN MONNICK, burger te Schutterop en REMBERT VAN GOER, burger te Zwolle, kochten van graaf BERNHARD, voor eene zekere som geld, het huis en erf *Enolding*, in het kerspel Noordhoorn, aan den weg, die door de mark *Frensdorp* of *Frensterop* gaat, gelegen, om op dit erf, tot eer van God en van de H. maagd Maria, een klooster te bouwen, waarin de *Canonici regulares*, van de orde van den H. Augustijn en andere, die zich den geestelijken stand wijden wilden, God dienen zouden. Vier geestelijke broe-

(*) In het jaar 1638 gaf de Zweedsche rijkskanselier OXENSTIERN, in den naam der koningin CHRISTINA, dit klooster aan den oversten VAVASOR, ter belooning zijner bewezene diensten, ten geschenke. Deze verkocht intusschen de, op den daer onzekere, donatie aan het sticht voor 1000 rijksd.

(†) NICOL. SCHATEN, *Annal. Paterborn.*, Tom. II. pag. 446.
JOH. LINDEBORN, *Hist. Episc. Davent.* cap. 8. § 2.

broeders, met naam HENDERIK KINDESHOF van Deventer, HERPO VAN LIPPE, HERMAN PLETTENBERRICH en JOHAN VAN JULICH, die tot hier toe in het huis van EVERHARDUS VAN EZA te Almelo gewoond hadden, begonnen, den 2 Februarij 1394, het bovengemelde van graaf BERNHARD gekochte boeren erf *Enolding*, tot een klooster in te rigten. Zij verkregen den 1 Mei d. j. de goedkeuring van den Munsterschen bischop OTTO VAN HOJA, van het Domkapittel en den aartsdiaken. Den 21 December van dat jaar werd hun kleine bedehuis, door den Munsterschen wijbischop en generaal vikaris WENOMAR, van de orde der Minoriten, ingewijd, en de vier voorgesemde broeders in hunne geestelijke bediening ingezegend, wordende HERMAN PLETTENBERRICH, van de drie anderen, eenstemmig tot prior verkozen.

Graaf BERNHARD was een groot vriend en begunstiger van dit geestelijke gesticht, hetwelk eerst den naam van *Marienwoud* droeg. Hij bevrijdde, door eene oorkonde van den 10 November 1395, het klooster *Marienwoud* van schatting, dienst en koeslag, (*) en gaf aan hetzelfde 1404 eene geitendrift in het ooster woud, benevens de markgeregtigheid in dat woud; (†) ook schonk hij aan het klooster verscheidene yaste goederen en kleynooden tot den H. dienst: onder anderen eene kostbare monstrantie,

twee

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. Num. 127. Hij verstaat door *koeslag*: *census vaccarum*, schatting van koesjen.

(†) Dipl. 142.

twee schoone beelden van de H. maagd Maria en een van den H. Augustijn, met vele sieraden; zoodat het klooster zijne opkomst en zijnen bloei voornamelijk aan hem te danken had. Hij bezocht het ook dikwijls in eigen persoon, en verkeerde dan op eenen gemeenzamen voet met de geestelijken, waarvan hij waarschijnlijk den bijnaam: *pater Berend*, gekregen heeft. Het gevoelen van sommigen, dat hij, in zijnen gevorderden leeftijd, een kloostergeestelijke geworden zij, en zijne dagen te Frenswegen geëindigd hebbe, wordt van anderen met regt in twijfel getrokken. Graaf BERNHARD leidde een zeer godsdienstig leven. Hij stond des morgens vroeg op, om zijne gebeden tot God en de Heiligen te verrigten. Hij hoorde elken morgen de mis, hield zeer strengelijk de vasten, noodigde de geestelijken dikwijls te gast en plaatste dezelve boven zich aan de tafel, spijzigde dagelijks twaalf armen, gaf jaarlijks meer dan honderd marken tot den aankoop van was, kleederen en andere godsdienstige behoeften. Wegens deze strenge en kloosterlijke leefwijze heeft hij mischien den bijnaam: *pater Berend*, ontvangen. Volgens zijne begeerte werd hij ook, zoo als voorheen reeds gemeld is, in dit klooster begraven.

Zijn opvolger, EVERWIJN van *Guterswijk* de I, (*) zorgde met denzelfden ijver voor de belangen van het klooster. In zijnen tijd en onder zijne krachtige me-

(*) Eene voormalige Dynastie in het hertogdom Kleef, een uur van Wezel.

medewerking werd de schoone kerk gebouwd. Hij schonk niet alleen de Benteimer en Gildehuizer steenen daartoe, maar zorgde ook, dat het aan geene tigchelsteenen ontbrak. Hij was een ijverig verdediger van de regten des kloosters. Toen MATHEUS van *Gravestorp* dezelve aanrandde verklaarde EVERWIJN, dat hij de zaak des kloosters als zijne eigene beschouwde.

Aan EVERWIJN den II en deszelfs gemalin INGEBURGA, eene dochter van ULRICH, den laatsten hertog van *Meklenburg Stargard*, had het klooster groote weldoeners. De laatste schonk aan hetzelfde de van haren gemaal, tot eenen bruidschat, ontvangene kostbaarheden, bestaande in eenen ring met twee groote diamanten en een uitmuntend halsieraad, met paarden en juweelen bezet, om daarmede eene *monstrantie* (*) te versieren, en bij dezelve harer bestendig te gedenken. Zij schonk ook aan het klooster eene met goud gestikten rok. De waarde van al deze geschenken werd op 300 rijsche goudguldens geschat. Zij vervaardigde tevens, geholpen door hare kamerjuffers, met eigene handen, het linnen kleed, hetwelk in den vasten tijd voor het koor gespannen werd. Zij overleed den 8 April 1509, en werd naar haren wensch in de kloosterkerk begraven.

Gelijk deze prinses eene weldoenster des kloosters was,

(*) Het kasje van goud, zilver, of ander metaal, waarin, bij de Roomsche-Catholijken, de gewijde hostie bewaard, vertoond en rondgedragen wordt.

was, zoo was zij het ook der armen: van ieder geregt, dat op de grafelijke tafel kwam, werd, volgens hare begeerte, eer men daarvan gebruik maakte, een gedeelte, door den graaf zelven, op eene bijzondere schotel voor de armen gelegd. (*)

Ten tijde der hervorming onder ARNOLD II, toen, wegens de menigvuldige strooperijen der Spanjaarden, niets veilig was, stond het klooster op zwakke voeten. Men verhaalt, dat het op eenen enkelen geestelijken na, uitgestorven was. Het bleef ook eenen geruimen tijd daarna in eenen slechten toestand, en liep gevaar, door den hervormden landsheer opgeheven te worden. Edoch! daar het den 1 Jan. 1624 niet ledig geweest was, moest het volgens den Westphaalschen vrede, bij zijne voorregten gehandhaafd worden. Bij den overgang van graaf ERNST WILHELM tot den Roomsch-Catholijken Godsdienst, geraakte het klooster spoedig weer tot zijnen vorigen luister. In het jaar 1806 werd het klooster, met bewilliging van den prior en de verdere geestelijken, opgeheven. (†)

Heerlijkheid L A G E.

Daar deze Heerlijkheid thans met het graaffchap
Bent-

(*) Volgens eene geschrevene kronijk van eenen onge-
noemden, naar gissing eenen geestelijken des kloosters Frens-
wegen.

(†) De omstandige berigten aangaande den oorsprong van
het klooster, kan de lezer, die het latijn verstaat, bij JUN-
CIUS Codex Dipl. pag. 255-274 vinden.

Bentheim vereenigd is, zoo zal het den lezer niet onaangenaam zijn, nopens dezelve, eenige berigten te ontvangen.

HERMAN van *Lage* en ELISABETH van *Diest* verkochten, in het jaar 1346, deze Heerlijkheid aan JOHAN van *Arkel*, bisschop te Utrecht. Van de bisschoppen van Utrecht kwam dezelve aan het huis van Burgondien of aan de koningen van Spanje. PHILIPPUS de II. verpandde deze heerlijkheid, met alle daartoe behoorende geregtigheden en vaste goederen, voor eene som van *veertien duizend twee honderd acht en zeventig gulden*, aan DIDERIK van *Ketteler*, heer te Assen, die hier in het jaar 1591 een kasteel bouwde, hetwelk 35 jaren na deszelfs stichting (1626), door de troepen van prins FREDERIK HENDERIK van *Oranje*, vernield werd. Vervolgens geraakte deze heerlijkheid in het bezit van eenen graaf van *Croix en Reux*, die dezelve met zijne gemalin, eene dochter van WILHELM van *Ketteler*, zoon van DIDERIK van *Ketteler*, verkreeg. Deze verkochte ze 1642 aan JOHAN VAN RAESVELD, heer van Twikkelo en drost van Twente. Door het huwelijk van den graaf van *Wassenaar* OB DAM met ADRIANA SOPHIA, eene dochter van ADOLPH HENDERIK VAN RAESVELD, heer van Twikkelo en AMALIA VAN FLODORP, werd deze heerlijkheid de eigendom der graven van *Wassenaar*. Voorheen was hier geene kerk. De ingezetenen moesten hunnen openlijken Godsdienst te Ulzen verrigten, waar ook hunne dooden begraven wer-

werden. De gravin van FLODONT, douairière van RAESVELD, heeft hier echter in 1689 eene kerk laten bouwen, en dezelve uit hare eigene middelen begiftigd. De eerste leeraar bij dezelve was JOHANNES VAN LEEWEN, naderhand tot profesfor in de H. Godgeleerdheid en predikant te Lingen beroepen.

K

ZES.

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER DE KERKHERVORMING.

Het werk der kerkhervorming werd door ARNOLD I. begonnen, en door deszelfs kleinzoon, ARNOLD II., voltooid. De heer RUMP verhaalt hiervan de volgende omstandigheden: (*)

ARNOLD I., graaf van Bentheim en Steinfurth en Heer van Wevelinghoven, was een ijverig voorstander van den vaderlijken Godsdienst, waarin hij opgevoed was. Hij bezat een helder verstand, en eene meer dan gemeene kunde. Hij was intusfchen niet vrij van vooroordeelen, en meer dan andere vorsten afkeerig van alle nieuwigheden in den Godsdienst; waarvan hem de Munstersche onlusten, welke nog zoo versch in het geheugen waren, ook wel zullen afgeschrikt hebben. Zijn hofprediker, JOHAN VAN LOEN, een braaf en geleerd man, was, door het lezen der schriften van LUTHER, van de waarheid der stellingen van dien grooten man overtuigd geworden, en breidde dezelve in de jaren 1542 en 1543 deels heimelijk, deels openlijk uit, zich ten betooge daarvan op de H. Schrift beroepende. De graaf verhinderde hem hierin wel niet; intusfchen was hij toch niet volkomen daarmede te vreden, en zoude mis-

(*) Dit verhaal heeft de heer RUMP ontleend, uit *Hamel's* geschiedenis van de hervorming in Westphalen.

misschien lier gezien hebben, dat hij het bij het
 oude gelaten had. De gemalin van ARNOEL, de
 gravin WALPURGIS, eene geboren gravin van *Bredt-*
rada, hoorde de leerredenen van VAN LOEN met ge-
 noegen, en onthield zich dikwijls met hem over
 de strijdige geloofspunten. Van de waarheid der leer
 van LUTHER, in gemoede, overtuigd zijnde, verzocht
 zij harep gemaal dringend, de zaak ten minste in
 ernstige overweging te nemen, en de H. Schrift zelf
 daaraan te raadplegen, waartoe hij zich dan ook
 eindelijk lier overhalen; hetwelk van dat gevolg
 was, dat hij aan de waarheid van menige stelling,
 welke hij tot nog toe geloofd en beleden had, begon
 te twijfelen. Daar hij intuschen in eene zaak van
 zoo veel aanbelang, niet met overijling te werk wil-
 de gaan, en ongaarne in de geloofspunten eenige ver-
 andering wilde maken; voor dat hij van de waarheid
 der nieuwe leer ten volle overtuigd was geworden,
 zoo hoorde hij de leerredenen van zijnen hofprediker
 met de uiterste opmerkzaamheid aan, en toetste alle
 aangevoerde bewijzen, met de grootste zorgvuldigheid,
 aan de H. Schrift. Eindelijk lier hij den hofpredi-
 ker in stike tot zich roepen, en vroeg hem op zijn
 gaweten, wat hij van de leer van LUTHER en des-
 zelfs aanhangers geloofde, en of de gronden, waar-
 mede hij sommige geloofspunten der oude kerk, tot
 nog toe bestreden had, waarlijk steek konden hou-
 den. De geleerde en welsprekende VAN LOEN nam
 deze gelegenheid waat, om zijnen meester over de

strijdige leerstukken wijdoopig te onderhouden, en alle gemaakte tegenwerpingen bondig op te losfen. De graaf verlangde nu de fchriften van LUTHER zelve te lezen; waarop VAN LOEN hem eenige van LUTHERS gezangen en een werk van PHILIP MELANCTHON overhandigde. Hoe zeer zijne overtuiging van de waarheid der stellingen van LUTHER daardoor aangroeide, zoo waagde hij het intuscheren niet, in eene zoo gewigtige zaak iets te beslifen, voor dat hij den raad van andere kundige en godvruchtige mannen ingehaald had. Te Ulzen was in die dagen een paftoor, die wegens zijne geleerdheid en godsvrucht in hooge achting stond. Zijn naam verdient der vergetelheid ontrukkt en aan het nageslacht bekend gemaakt te worden. Hij heette JOHAN HASENHART. Deze werd door ARNOLD ontboden en op het nauwkeurigst ondervraagd, of de leer van LUTHER, naar zijne gedachten, meer met den bijbel overeenkwam, dan die leer, welke men tot nog toe beleden had; en of het raadzaam zijn zoude, de oude godsdienstvormen af te fchaffen. De brave HASENHART, die zoo als van LOEN, voor zich zelve, het ten volle met LUTHER en MELANCTHON eens was, beantwoordde niet alleen deze vragen met ja; maar moedigde den graaf ook ten sterkfte aan, om toch de hervorming in zijn land, hoe eer hoe beter, te beginnen; en om den nog steeds aarzelenden ARNOLD moed in te boezemen, gaf hij hem den catechismus van LUTHER, de Smalkaldifche artikelen en de Augsburgfche

sche geloofsbelijdenis te lezen. Als nu ARNOLD de namen van zoo vele vorsten, graven en edelen onder dezelve zag staan, en tevens vernam, dat nog dagelijks vele steden en landen, de nieuwe leer ombelieden, liet hij in het jaar 1544 al zijne geestelijken bijeen roepen, en gaf hun, door zijne raadsheeren en de beide voorgemelde pastoren, te kennen, dat zij voortaan, met weglating van de misfen, vigillen, procesfen, enz. de Augsburgsche geloofsbelijdenis prediken, verdedigen, en, naar het voorschrift derzelve, de bediening der sakramenten en alle overige kerkplegtigheden inrigten zouden. (*) ARNOLD beflout deze vergadering, in eigen persoon, met eene uitnuntende redevoering van dezen inhoud: „ Dat hij die leer, welke hij hun had laten voorstellen, als zijne geloofsleer erkende en beled, Dat hij, van hare waarheid, in zijn hart volkomen overtuigd en bereid was, door de genade van Jezus Christus, tot aan het einde zijns levens bij dezelve te blijven, dat geene verdrukking of vervolging, hem ooit in zijne keus zouden doen wankelen. Hij ver-

K 3

wacht

(*) KOENRAAD, de laatste graaf van Tektlenburg, was de eerste van de Westphaalsche graven, die de leer van LUTHUS omhelste. Op den raad van zijnen schoonvader, RALPH den grootmoedigen, landgraaf van Hessen, die in de geschiedenis der kerkhervorming met zoo veel roem bekend is, voerde hij, reeds in het jaar 1527, den hervormden Godsdienst, in zijn graaffchap in. GERHARD ARNOLD RUMF, *Hist. Beschreibung der Graaffsch. Tektlenburg*. Gedrukt te Bremen 1672. bladz. 74.

„ wachte van alle verzamelde lecraren, dat die zijn
 „ voetspoor volgen, en gedenken zouden, hoe zij al-
 „ len eens, aan den oppersten herder J. C., van hun
 „ gehouden gedrag, rekenschap zouden moeten ge-
 „ ven; dat zij niet twijfelmoedig noch verlaagd be-
 „ hoorden te worden, wanneer smaad en verdruk-
 „ king, hun in hunne nieuwe loopbaan mogt ont-
 „ moeten; dat het elken dienaar van Jezus betaam-
 „ de, zijn kruis op te nemen en hem te volgen; en
 „ daar de bijbel uitdrukkelijk leerde, dat de godza-
 „ ligen zich, hier op aarde, de verdrukkingen moe-
 „ ten laten welgevallen, enz.* Na dat deze Christe-
 „ lijke redevoering goelndigd was, gingen de vergader-
 „ de geestelijken uit een, en gedroegen zich in alles
 „ naar het hun, van den braven landheer, gegeve-
 „ n voorbeeld. De leeraars, die zich in deze vergade-
 „ ring bijzonder onderscheidde, waren, behalve de
 „ voorgemelde JOHAN VAN LOEN te *Bentheim* en JO-
 „ HANNES HASENHART te *Ulzen*, RUDOLFUS KAMPFER-
 „ BECK te *Veldhuizen*, JODOCUS CRULLIUS en ALEXAN-
 „ DER JUNGIUS te *Nieuwenhuis*, HENDERIKUS WULLIUS
 „ te *Schutterop*, JOHANNES BATENBURG te *Steinfurth*,
 „ ANTON van *Zwolle*, GERHARDUS DEESTEN en andere
 „ meer.

De kerkelijke inrigting, door ARNOLD gemaakt,
 bleef op dezen voet 25 of 30 jaren staan; wanneer
 de gravin ANNA en haar zoon, ARNOLD II, het door
 ARNOLD I begonnen werk nog meer verbeterden.

ARNOLD II had van zijne brave moeder (want
 zijn

zijn vader, ZVERWIJN III, was vroeg gestorven) een godvruchtige opvoeding ontvingen. Hij bemindde de rechte Evangelieleer, van welke waarheid hij door de verstandige leerredenen, die hij te Straasburg geleerd had, nog meer overtuigd geworden was. Gelijk hij, voor zich zelden, God in geest en waarheid vereerde, zoo wenschte hij ook, dat dit door zijne onderdanen mocht geschieden. Aan de regering gekomen zijnde, was het derhalve zijne eerste en voornaamste zorg, het door zijnen zegen grootvader begonnen werk te voltooien. Om intusschen geene nieuwe opschudding te maken, ging hij daarmede langzaam en ongemerkt voort. Vele uitwendige godsdienstplegtigheden waren, om den zwakken geenen aanstoot te geven, tot nog toe, aan de hand gehouden. De altaren, beelden, kruizen, enz. waren niet weggenomen. ARNOLD begreep, dat men, de leer hervormd hebbende, ook den uiterlijken Godsdienst hervormen moest. Hij liet derhalve de altaren afbreken, en de beelden uit de kerken wegnemen, waarmede hij aan zijn hof te Benthaim een begin maakte. Vele zijner hofbedienden hadden nog weinig kennis van de hervormde leerbegrippen, en volgden meer uit wellevendheid, dan uit overtuiging, het voorbeeld van hunnen meester. Offchoon nu te Benthaim wel een hervormd predikant was, zoo schijnt het toch, dat het dien aan de noodige bekwaamheid ter voortzetting en voltooijng, van het door zijnen voorganger VAN LOEN begonnen werk, ontbroken

hebbe. Althans ARNOLD II. liet eenen geleerden en godvruchtigen man, met naam. JOHAN KEMMENER, die zich des tijds, op het adelijk huis *Merfeld*, bij Dulmen, in het Munsterland, ophield, te Bentheim komen, om, door leer en ommeegang, de hofbedienden met de hervormde godsdienstbegrippen en bijzonder met het H. Avondmaal, nader bekend te maken; waarop den 5 Dec. 1575 het H. Avondmaal, volgens de instelling van Christus en zijne Apostelen, plechtig gevierd werd. Hierna werd deze KEMMENER weer ontslagen. Als echter den 14 Jan. 1576 een jonge graaf geboren was, die den 29 die maand zoude gadoopt worden; werd die man andermaal naar Bentheim geroepen, en vervolgens tot gewoon hofprediker aangesteld. Om nu zijne toehoorders door overtuiging te gewinnen, behandelde hij, in zijne leerredenen, voornamelijk de geschiedenis van Jezus en zijne Apostelen; de waarheid der nieuwe leer, daaruit niet alleen betoogende; maar tevens aanwijzende, dat ook de uiterlijke vorm van den Godsdienst, zoo als die nu van velen aangenomen was, daarmede overeenstemde. Daar echter de graaf nog jong was, en in zijne loopbaan verscheidene beletselen ontmoette, zoo duurde het nog vele jaren, eer het hervormingswerk, in de overige gemeenten zijner graaffschappen, geheel tot stand kwam. Eindelijk werd dit groote werk, in het jaar 1587, eerste Teklenburg volbragt. De gravin ANNA had reeds in het jaar 1574 hervormde leeraars aangesteld; maar

in

in het uiterlijke van den eeredienst was nog niets veranderd. **ARNOLD** liet derhalve zijnen hofprediker **KEMMENER**, de predikanten van Teklenburg, Schutterop en Noordhoorn, met zijne voornaamste hofbedienden, onder welke **JOHAN VAN MUNSTER** te *Voortlage* bijzonder uitmuntte, te Teklenburg bijeen komen, om over de zaken van den Godsdienst te raadplegen, en daaromtrent de noodige bepalingen te maken; tot welk einde graaf **ARNOLD**, na aanroeping van den naam des Heeren, eene nieuwe kerkenorde, welke zijn zwager graaf **ADOLF van Neuenar, Meurs en Limburg**, door zijne predikanten had laten opstellen en door den kerkenraad te Heidelberg doen goedkeuren, liet voorlezen en de stemmen daarover opnemen. Daar nu geen der aanwezenden iets op dezelve had aan te merken, zoo werd aan de predikanten bevolen, zich, zoo wel in de leer als in de uiterlijke godsdienstverrigting, naar dezelve te schikken. In gevolge daarvan werd het hooge altaar te Teklenburg den 23 Dec. 1587 afgebroken, en den 26 dier maand, zijnde de tweede kersdag, vierde de graaf met zijne gemalin en hofbedienden in de stads kerk, voor de geheele gemeente, het H. Avondmaal, naar de wijze der hervormden. In het graaffchap Bentheim geschiedde nu hetzelfde. Men kan ligt denken, dat de minder verlichte onderdanen in het begin hierover ontevreden waren. Velen voorspelden uit deze hervorming den ondergang des lands. De wijsheid en bedaardheid van den regent echter, het voorbeeld

van andere landen, en de zegen, welke men, in weerwil der verandering van Godsdienst, bespeurde, bediarden eindelijk de gemoederen, en men gewende zich langzamerhand aan de nieuwe vormen.

Opdat intusschen het predikambt ook voor de toekomst mogt onderhouden en de zuivere leer bewaard worden, zoo liet graaf ARNOLD eerst te Schutterop eene provinciale school stichten, gelijk bij de beschrijving dezer stad aangetoond is, welke in het jaar 1591 naar Steinfurth verlegd en in een Akademisch Gymnaste veranderd werd. Om den bloei daarvan te bevorderen werden, de meest beroemde hoogleeraren, van elders geroepen, namelijk in de godgeleerdheid KOENRAAD VORSTIUS van Geneve; in de regsgeleerdheid JOHAN ALTHUSIUS of ALTSTEDIUS van Herborn, en in de wijsbegeerte CLEMENS TIMPLERUS van Heidelberg.

In het jaar 1588 den 10 Nov. werd, zoo als te Teklenburg geschied was, het hooge altaar te Gronau afgebroken.

Den 30 Maart 1591 werd hetzelfde uit de groote kerk te Steinfurth weggeruimd, gelijk ook het prachtige kruis, dat op het kerkhof stond. Bijna tot zelfder tijd geschiedde zulks te Nieuwenhuis.

Overigens ging het hervormingswerk, in het graafschap Bentheim, veel langzamer voort, dan in het graafschap Teklenburg. Te Schutterop en te Noordhoorn was het reeds tot stand gebragt in het jaar 1588. In de kerk te Bentheim werd het altaar eerst.

eerst afgebroken, en het kruis, dat onder een bijzonder prachtig gewelf, aan de noordzijde opgerigt was, weggenomen, (*) den 15 April 1592, gelijk ook de steenen tafelen, die rondom het kerkhof stonden, en op welke het lijden van Christus afgebeeld was. De overige kerken in het graaffchap Bentheim werden eerst tot de hervormde godsdienstoefening volledig ingerigt, in het jaar 1597, toen de gezamenlijke leeraars het formulier van een kerkelijk reglement opstelden, hetwelk zij, in de maand Maart, den landsheer ter goedkeuring aanboden. Deze verkregen hebbende, schikten zij zich vervolgens naar hetzelfde, en het hervormingswerk kreeg dus zijn vol beslag.

Eindelijk als de vrome ARNOLD, bij het afnemen zijner ligchaamskrachten, den dood zag naderen, en in-

(*) In een oud handschrift, van eenen ongenoemden, wordt de volgende anekdote nopens dit kruis verhaald, welke zoo ze echt is, den geest van dien tijd kenmerkt, en een sprekend bewijs van de verregaande onkunde der menschen, in die dagen oplevert: „Als Arnold das grosze Crucifixwerk, welches auf dem Bentheimischen Kirchhofe, nach der strassen zu, unter einem besonders dazu gebauten Hause stand, abbrechen Hess, wurde dabey erzähler, dasz als unter der Regierung Grafen Arnold von Bentheim und Steinfurth des alten, dies Crucifixwerk sollte gemacht werden und das alte abgebrochen werden, damals der Bauerschulte Koltzhof, zum Landdrosten *Schotten de Bever* sol gesagt haben: Lieber Herr Drost, es ist uns der alte Gott gut genug, können wir damit wol behelffen, also, dasz wir einen neuen nicht, mit so grosze Unkosten nöthig haben, machen zu lassen; doch des gemeinen Kerfpels bedencken war, dasz der neue Gott der beste wäre.“

intusfchen de reine Evangelieleer op zijne nakomelingen wenschte voort te planten, beriep hij, in de maand December des jaars 1604, al zijne predikanten uit de drie graaffchappen, tot eene algemeene fynode te Schutterop. Na eenen voorafgaanden hoeren bededag werd deze fynode, den 12 December, geopend en den 19 gesloten. In die vergadering werd alles behandeld, wat ter bewaring en voortplanting van den reinen Evangelifchen Godsdienst strekken konde, en onder andere gewigtige zaken ook befloten, dat bij elke gemeente een kerkeraad zoude aangefield worden, om, voor de goede orde in dezelve, behoorlijk zorg te dragen. Verder werd bepaald, dat zulk eene algemeene vergadering, in het volgend jaar te Steinfurth en dan te Teklenburg zoude gehouden worden.

Bij alle zittingen van de fynode was de graaf met zijne zonen: ADOLF, ARNOLD JOOST, KOENRAAD GUMPRECHT en FREDERIK LUDOLF, met zijne raadsheeren en andere wereldlijke ambtenaren, tegenwoordig. In de laatste zitting, toen de fynodale akten voorgelezen waren, hield de brave en onvergetelijke man, eene bewegelijke redevoering over het hoofddoel der vergadering, om namelijk, de reine Evangelieleer, tot de laatste nakomelingfchap voort te planten, waaraan alle, zoo geestelijke als wereldlijke ambtenaren, de hand behoorden te houden, zullende hij, zoo lang hem God leven en regering vergunde, er zich met ernst op toeleggen, om hun hierin tot een voorbeeld te strek-

strekken. Waarop eerst door de jonge graven, dan door de wereldlijke ambtenaren, en eindelijk door de predikanten, met mond en hand, de edelijke belofte, van trouw en gehoorzaamheid, aan de hervormde leer werd afgelegd. Hierna stond ADOLF, de oudste der jonge graven op, en beantwoordde de redevoering van zijnen vader op eene treffende wijze. Hij dankte God en zijnen vader voor de gelukkige voltooiing van dit groote werk, beloofde plechtig, dat hij, gedurende zijn gansche leven, zich daaraan houden en hetzelfde bevestigen zoude, en hij verzocht de predikanten, vlijtig voor hem te bidden, dat zijn hart in het geloof aan de reine Evangelieleer onbewegelijk mogt volharden. Eindelijk werden de synodale akten eerst van den heer graaf en toen van den praeses HERMAN STRUVE, predikant te Nieuwenhuis, uit naam der geheele vergadering, geteekend. Waarop dezelve met gebed en dankzegging besloten werd. (*)

ZE-

(*) Het blijkt hieruit, dat de kerkhervorming grootendeels het werk van den landheer was. In de heerlijkheid, naderhand het graaffchap Lingen, had destijds geene kerkhervorming plaats, omdat de keizer, die den graaf KOENIG van Teklenburg en Lingen, wegens zijne deelneming aan het Smalkaldisch verbond, in het jaar 1546, in den ban gedaan en hem de heerlijkheid Lingen afgenomen had, toen de landheer van dezelve was. WILHELM de II. prins van Oranje, die door den Westphaalschen vrede van 1648 deze Heerlijkheid verkreeg, voerde hier eerst de reformatie in. Zie J. F. WEDDINGER, Westph. National-Kalender auf das Jahr 1806 bladz. 5-11. HOLSCHER Beschreibung der Graff. Teklenburg, bl. 136.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

OVER DE RAMPEN, WELKE HET GRAAFSCHAP
BENTHEIM, IN DEN SPAANSCHEN KRIJG VAN
1580 TOT 1605 GETROFFEN HEBBEN.

Het is den lezer bekend, dat de Nederlanden weleer eene Spaansche bezitting waren, en dat de ingezetenen, door de ijsfelijfste verdrukkingen geargd, besloten dit jak af te werpen, het geen hun ook, na eenen 80-jarigen oorlog gelukte. Offchoon nu het graaffchap Bentheim, als een onzijdig land, met dezen oorlog niets te doen had, zoo werden evenwel de Bentheimfche onderdanen, door de Spaansche en Burgundifche foldaten, niet verschoond. Hun ongeluk zoude intusfchen nog grooter geweest zijn, wanneer niet de brave landheer ARNOLD II, door zijne wijsheid, voorzigtigheid en aanzien, hetzelfde menigmaal verzocht, of wel geheel afgewend had. Hij gaf, aan de generaals en bevelhebbers der Spanjaarden en aan de kommandanten der naast bijgelegene Nederlandfche fteden, dikwijls de prachtigste maaltijden, op het kasteel te Bentheim; voerde den foldaten levensmiddelen toe, en ondersteunde de verdrukte ingezetenen met geld en koren. Offchoon nu, door deze verftandige maatregelen, het gevaar dikwijls afgewend werd, zoo konde ARNOLD, met al

zij-

zijne wijsheid en vaderzorg het toch niet beletten, dat zijne onderdanen, aan de Overijsfelfche grenzen, door kroopende benden, van hunne goederen beroofd en deerlijk mishandeld werden.

Er is nog een handfchrift van eenen ongenoemden fchrijver uit dien tijd voor handen, waarin de voornaamfte gruwelen, door de Spanjaarden gepleegd, aangeteekend zijn. Ik geloof, dat ik mijnen lezeren geenen onaangenamen dienst bewijzen zal, door hetzelfde der vergetelheid te ontrukken, en er hier eene Nederlandfche vertaling van te leveren. Dit dagboek luid dus:

Anno 1580, in de maand November, nam de Spaanfche kapitein SAMSON FESSEL, met 400 paarden, zijn kwartier te Nieuwenhuis, en leefde daar eenige weken op kosten der burgers.

1583 verfcenen twee regimenten voetvolk en vier kornetten ruiters van de Spanjaarden te Gildehuis, en bleven daar drie dagen, de ingezetenen op allerlei wijze plagende. Zij kwamen van Epe in het Munfterfche, waar zij 80 huizen verbrand hadden.

1584 den 7 April, kwamen andermaal vier kornetten Spaanfche ruiters te Gildehuis, en hielden zich, tot groot nadeel der inwoners, drie dagen in het kerfpel op. Het rooven, plunderen en moorden, zelfs in onzijdige landen, werd nu zoo gemeen, dat niet alleen de kleine fteden en vlekken, zorgvuldig wacht houden, maar ook de dorpen en boerfchap-

pen zich tegen veeroof en plundering verschansen moesten. (*)

Den 24 April viel de bloeddorstige MENDOZA, die zijn kwartier te Ootmarfum had, in de boerschap Halle, welke zich ook verschansd en hem eenige keeren afgeslagen had. Dertien boeren werden in de eerste woede nedergesabeld, anderen doodelijk gewond en allen werden van hunne goederen beroofd.

Den 8 Mei verschenen deze ongenoodigde gasten andermaal, en plunderden Halle en Getelo geheel uit.

1585, den 21 Julij, vielen twee vaandels Spaansche ruitery in Gildehuis, en bleven daar op kosten der inwoners tot den vierden dag.

Den 25 Sept. legerde zich de prins van Parma, van des rijn afkomende, met 4000 man te voet en 2000 te paard, eenen nacht, om Noordhoorn. Daar het een dure tijd en voor geld weinig te krijgen was, beval graaf ARNOLD, dat ieder boer, met den mogelijksten spoed, een schepel rogge, en de burgers, naar evenredigheid van hunne bezittingen, wat minder opbrengen zouden, hetwelk ter verligting van de stad en het kerspel Noordhoorn, in het leger van den prins gebragt werd.

1587, den 14 Feb. namen 5 vaandels ruitery a da-

(*) In Wilsun is de gracht, welke, naar de zijde van Twente, om de boerschap gegraven werd, nog te zien. De uitgeworpene aarde maakte den wal uit, en de overlevering zegt, dat op het eerste sein, van de sannadering des vijands, de ingezetenen zich gewapend achter dezen wal plaatsten.

dagen lang, hun kwartier in het kerspel Gildebuis, en leefden daar zoo kostbaar, dat alleen aan wijn, voor 241 rijksdaalders, uit een wijnhuis te Bentheim, gehaald werd; waartoe echter de landheer en de steden Bentheim en Schutterop 124 rijksdaalders betaalden.

1589. Den 16 Maart werd de Spaansche generaal en stadhouder der landen aan deze zijde van den Rijn, FRANÇOIS DE VERDUGO, op het kasteel te Bentheim vorstelijk onthaald; des niettegenstaande werden in de maand October dezes jaars de burgers van Gronau vreeselijk mishandeld, daar een kapitein, uit het naburig stedecken Enschede, onder den schijn het vee te willen wegdrijven, de ingezetenen naar buiten lokte, zes van dezelve doodde, en zes andere doodelijk wondde. Dit gebeurde onder de oogen van graaf ARNOLD, die zich toevallig, op zijn kasteel, te Gronau bevond.

1597. In April lag de overste EMANUEL DE VEGOS, met vele vaandels, bijna drie weken te Ulzen. Daar het een dure tijd was, leden de ingezetenen van het kerspel, die van het hunne beroofd werden, groot gebrek. Graaf ARNOLD zond echter van Steinfurth, bij herhaling, wagens met bier, brood en andere levensmiddelen aan de krijgslieden, opdat de arme onderdanen des te meer verschoond mogten worden. (*)

L

1592,

(*) Dit corps bestond uit 3000 man infanterie en 800 man kavallerie. PICARDT, Drentsche Chronijk.

1599. In April werd de boerschap Veltrup, in het kerspel Steinfurth, door de Spanjaarden uitgeplunderd, en eenige dagen daarna verschenen zij ook in het Steinfurtsche dorp Laar, en bragten, door hunnen moedwil, den ingezetenen de grootste schade toe.

Den 18 Sept. dezes jaars kwam eene groote menigte van dat krijgsvolk van Koevorden, waar zij niets hadden kunnen tuitrigen, maakten te Veldhuizen vele menschen arm, en namen vervolgens hunne kwartieren te Gildohuis, waar graaf ARNOLD, gelijk hij meermalen gedaan had, onder de armen geld en levensmiddelen liet uitdeelen.

Den 5 November vielen de soldaten van den kapitels BÖHMEN, die te Oldenzaal in garnizoen lagen, des nachts in Bentheim, en plunderden dat gedeelte van het vlek, hetwelk het naast aan Gildohuis gelegen is, geheel uit. Het vee werd weggedreven, en alles, wat mede gesleept konde worden, geroofd. De burgers van de andere zijde der plaats boden eenen moedigen tegenstand, en sloegen negen van deze roovers dood, waardoor zij van de plundering bevrijd bleven. Om dezen tijd belegerden de Spanjaarden Koevorden, welke belegering tot den 21 Mei van het volgend jaar 1594 duurde; toen de stad, door prins Maurits van Oranje, ontzet, en VERDUGO met zijn leger tot wijken gedwongen werd. Hij sloeg hetzelfde weder op bij Denekamp, aan de grenzen van het graaffschap Bentheim, waar hij tot den herfst bleef. Gedurende deze belegering van Koevorden,

en onmiddellijk na dezelve, toen het leger van vreedoo bij Denekamp stond, werd eerst het Nedergraafschap en naderhand het Bovengraafschap geheel uitgeplunderd, en zoodanig verwoest, dat alle vorige en volgende rampen daarbij niet in vergelijking komen. De nood en ellende in het Nedergraafschap, bijzonder in de geregten Emmelkamp, Ulzen en Veldhuizen, waren zoo groot, dat men ze met geene woorden uitdrukken kan. De menschen vloden met hunne have en goederen, in het begin der belegering, van Koevorden naar Nieuwenhuis, waar zij als het vee op eenen hoop lagen. De huizen, schuren en stallen waren niet alleen opgepropt vol; maar op de misthoopen, in de korenkisten, brouwkuipen en ketels, welke buiten stonden, of waar men slechts een plekje vinden konde, hadden de vlugtelingen zich gelegerd. Daar nu de stad geenen genoegzamen voorraad van levensmiddelen voor zoo vele duizenden had, en niemand, zonder levensgevaar, zich buiten dezelve wagen durfde, zoo ontstond, uit gebrek aan versche lucht, aan behoorlijke verschooning en voedsel, weldra eene besmettelijke ziekte, die de arme menschen, bij honderden wegraapte. De een konde den anderen geene handreiking meer doen. De ongelukkige krankten konden op het laatzte geenen dronk waters, waarnaar zij zoo begeerig waren, meer verkrijgen. Men vond op de zolders, in de paardenbeesten- en zwijnenstallen, in de korenkisten en brouwkuipen, onreelbare dooden, die zonder hulp of verwikking weggestorven waren. In.

In het kerfspel Veldhuizen hadden zich vele boeren vereenigd, en tot het adelijk huis te Esche, als tot eene vesting, de toevlugt genomen. Zij werden echter door hongers en ziekte eindelijk gehoodzaakt hunne schuilplaats te verlaten, en dezelve, met alle daar geborgene goederen, den vijand over te geven. Tot eer van de burgers te Nieuwenhuis, verdient gemeld te worden, dat zij de drukkende ellende hunner naburen, naar vermogen, zochten te verminderen, door hun hier en brood te doen toekomen. Maar de voerlieden, welke hun deze ondersteuning moesten toebrengen, waren niet veilig op den weg. Dikwijls werden hun de paarden afgenomen, of wagen en paarden, met alles, wat zij den hongrigen wilden toevoeren, door zwerpende benden opgevangen; zoodat zich, ten laatste, niemand meer buiten de stad wagen durfde. In een woord, de ellende was onbeschrijfelijk, en het getal der menschen, die onder de grootste smarten, zonder eenige verkwikking, stierven, beliep vele honderden.

Men telde in en buiten Nieuwenhuis meer dan 11000 *dooden*, (*) die in eenen korten tijd weggeval-

(*) Zoude het verhaal van den onbekenden schrijver ook een weinig overdreven zijn? Wanneer het alles zoo is, als hij zegt, dan zoude meer dan de helft der inwoners van het geheele graafschap Bentheim omgekomen zijn. Het is ligt mogelijk, dat door het afschrijven van dit dagboek, in het getal eene *mil* te veel geplaatst is, en dat de oorspronkelijke schrijver slechts een getal van 1100 dooden opgegeven hebbe.

vallen waren, en onder dit getal waren al de slagtofers van pest en honger nog niet eens begrepen, daar geheele huisgezinnen en familien zoodanig uitgestorven waren, dat niemand van hun lot een juist bericht konde geven, en bovendien velen, die reeds schenen hersteld te zijn, aan de gevolgen der plage, naderhand nog overleden. Geen wonder dan, dat de onbeschrijflijke rampen, van dezen tijd, met de verwoesting van Jeruzalem vergeleken werden.

Men kan zich gemakkelijk verbeelden, hoezeer deze ellende den braven landheer, die, bij den besten wil, dezelve niet verhinderen konde, treffen moest. Om intuschen de smartelijke wonden, zoo veel mogelijk, te verzachten, liet hij voor de verarmde ingezetenen, eene openlijke kollekte, in de graaffchappen Teklenburg en Steinfürth aanstellen, welke de som van 254, rijksdaalders opbragt. Hierbij voegde de graaf ARNOLD eene aanzienlijke hoeveelheid koren, brood en andere levensmiddelen, welke hij, na het opbreken van het leger, door de predikanten van elke plaats, onder de nog overgeblevene armee inwoners, naar de mate hunner behoeften, liet uitdeelen; terwijl hij de predikanten, die ook al het hunne verloren hadden, en van de gemeenten niets krijgen konden, gedurende het geheele jaar, tot dat God eenen nieuwen zegen gaf, van geld, brood, bier, koren, spek, enz. en dus voorzigtig, als ware het, uit de hand spijzigde.

Al het bovengemelde gebeurde in het Nedergraafschap.

schap. Toen het leger van VERDUGO bij Denekamp stond, kreeg ook het Bovengraafschap zijne beurt. De boeren om Noordhoorn en Gildehuis werden geheel uitgeplunderd, en offchoon graaf ARNOLD de generaals en de voornaamste officieren, onder welke zijn eigen neef, de graaf van ATRO, was, op het kasteel *Alena*, bij Schuutrop, desdij onthaalde, en zij de plegtigste beloften deden, dat de onderdanen, in het toekomstige, over geene mishandelingen zouden te klagen hebben; zoo ging men evenwel den outden gang, en deze officieren schaamden zich niet, het afgemaaide koren, door hunne wegens, om het land te laten halen, en in hun leger te doen brengen.

De schade, door dit alles veroorzaakt, is naderhand geregteijk, onder eedelijke verklaring opgenomen; wanneer het kerspel *Etamelkamp* heeft opgegeven 59200 Rijksd.,

het kerspel *Ulzen* 40000

het kerspel *Veldhuizen* in het begin 40600, naderhand was het niet meer uit te worden vorscheu,

het kerspel *Schuutrop* 10000

1594. Den 2 Januarij trokken twee Spaansche kapiteins, namelijk Don *JUAN DE CORONADO* en Don *COLLA MARIA DE GALLO*, met 500 ruiters, door *Gildehuis*, en begaven zich van daar na *Bemheim*, want zij tot den vierden dag bleven, wanneer graaf *ARNOLD* van *Steinfurth* kwam, de officieren weder desdij onthaalde, en, door deze beleefte behandeling, hebben

afmarsch bevorderde. Dit was de eerste maal, dat de Spanjaarden, in de grafelijke residentie, hunne karriëren namen. De Gildehuizers hoopten, wagens den doormarsch naar Bentheim, dit maal gelukkig weg te zullen komen. Daar zij echter hunne beste effecten, kleederen, meubelen, koren en vleesch naar Bentheim, in zekerheid gebragt hadden, zoo was hunne schade even zoo groot, als die der Bentheimers.

Den 9 Maart kwam wederom een Spaansch overste, met elf vaandels ruitery, te Bentheim aan. Deze was zoo wreed, dat hij niet alleen door zijn volk den ingezetenen het grootste nadel toebrengt, maar ook met opgehevene stroöwischen dreigde, huizen in brand te zullen steken, en offchoon graaf ANNOLO de beide dorsten van Bentheim en Steinfurth tot hem zond, en hem de heerlijkste spijsen en den doosbarsten wijn bezorgde, bleef hij toch tot den derden dag te Bentheim, en liet de afgezondene beiden naswellijk in zijne tegenwoordigheid komen.

1594. Den 6 Mei kwam een rooversbende van Oldenzaal te Gildhuis, binn de kerk met geweld open, sloeg kisten en kisten in stukken, en sleepte alles, wat de ingezetenen daar in veiligheid gebragt hadden, met geweld weg.

In het begin van Junij de ja. slokte de barbaarsche kuyphain MENDO, die zijn kwartier te Oormarsum had, de burgers van Nieuwenhuis, onder den schijn van hun staas te willen rooven, buiten

de

de stad. Van de ruiters omringeld zijnde, beloofde het monfter hun pardon, wanneer zij hunne geweren aflegden. Dit ter goeder trouw gedaan hebbende, liet hij ze jammerlijk vermoorden, en als eenige van die burgers, om aan de handen der moordenaars te ontsnappen, de vlugt in eene nabij gelogene schuur genomen hadden, liet men dezelve in brand fteken, en al die ongelukkigen in de slamm omkomen, meer dan zestig perfonen ftierven hier eenen ijsfelijken dood, onder welke eenige van Ulrep en Emselkamp waren, die toevallig den weg pafceeren. (*)

Den 13 Junij kwam eens ftrooptende bende, onder begunftiging van eenen dikken nevel, van Eufcheden roofde het vee uit het Bettcheinses weede.

Den 30 Junij kwam diezelfde bende weer, met de foldaten, op het kasteel garnizoen houdende, die naar nazetreden om het vee te reddden, werden zes man bij Gildehuis dood gefchoten.

Den 1 Augustus werden de hantieren van Gildehuis van hun vee, herwaak zij in het voorjaar reede met 100 rijkdaalders los gekocht, hielden beroofden.

1795. Den 30 Januarij werden acht wederom de koeijen en paarden weggenomen, ten in Februarij kwam de wreede kapitein manbow van Oormazten, nadat hij het Münstersche ftedeken Horstmar uitge-

(*) Het was de fchuur van SPIKMAN, in de borg bij Nieuwenhuis. Onder de vermoorden bevond zich JAN VAN BORSSEN, een aanzienlijk burger uit Nieuwenhuis.

plunderd had, en bragt, door een enkel nachtkwartier, den armen inwoners van Gildehuis eene schade van meer dan 300 rijksdaalders toe.

1596. Den 22 December kwam een groote hoop Staatſche krijgsbenden te Borghorſt en Laar, in het graafſchap Steinfurth, en veroorzaakte, door een driedaags verblijf, den ingezetenen groote kosten. Kortom, het is niet te beſchrijven, hoe veel de opene plaatſen in het graafſchap Bentheim van de Spanjaarden geleden hebben. Men berekent de ſchade, door hen veroorzaakt, van het begin des oorlogs tot 1596, op bijna twee maal honderd en vijfzig duizend rijksdaalders; niettegenſtaande graaf ARNOLD al het mogelijke ter bewaring zijner onderdanen deed, en zelfs, bij het Spaanſche hof te Bruſſel, over het roeven en moorden in een onzijdig land, door zijne afgevaardigden de bitterſte klagten voerde. Eindelijk volgde er eene kleine verademing, toen namelijk de Staten, door prins MAURITZ van Oranje, in October 1597, de naburige plaatſen Grol, Enſchede, Oldenmaal, enz. weer veroverden, en den 2 Nov. d. j. de veering Lingen innamen. Van dezen tijd af tot 1605, wanneer de ſtad Lingen weer verloren ging, had het graafſchap Bentheim weinig te lijden. En het is zeer opmerkelyk, dat burgers en boeren, van welke vele, wegens het beſtendig gevaar, en omdat zij alles verloren hadden, buiten 's lands geworpen waren, door den vrede van deze weinige jaren, onder Gods zegen, zoo zeer weder ongehouden werden,

den, dat zij niet alleen de geleden verliezen herstelden, maar vele ook in eenen beteren staat gersakten, dan waarin zij voorheen gewetst waren.

Nog eene donkere wolk zweefde over het graafschap Bentheim, in het jaar 1598, toen de Spanjaarden, met Frankrijk vrede gesloten hebbende, en hante geheele krijgsmagt uit Frankrijk, Artois en Brabant, door den Groot Amiran van Arragonien, over den Rijn voerende, de winterkwartieren in Westphalen, en bijzonder in het Munsterland namen. Thans kreeg ook de stad Schutterop, die tot hertoe nog tamelijk verschoond gebleven was, een bezoek. De kapitein PAULO EMILIO nam den 21 November, met een eskadron ruitery en 3 vaandels voervolk, zijn kwartier bij de burgers aldaar, en bleef er 3 maanden en 10 dagen. Het onderhoud dezer troepen kostte het graafschap, behalve hetgeen de stad Schutterop in het bijzonder daardoor leed, de som van 12452 rijksdaalders, waartoe het graafschap Teklenburg 3125 rijksdaalders bijdroeg. De stad en het kerspel Schutterop met het stedeken Gronau moesten bovendien nog aan den graaf van Buren, die te Metelen zijn garnizoen had, 1940 rijksdaalders betalen. Dit alles gebeurde, niettegenstaande graaf ARNOED des opperbevelhebber alle mogelijke beleefdheden bewees, en hem de schoonste paarden, met zadel en toom, een geschenk gegeven, had. De schrik voor dese Spaansche armee was in alle naburige landen zoo groot, dat de landheeren zich voor huoneposten niet meer

vei-

venig achtten. Graaf ARNOLD, die in alle rampen zijner onderdanen gedeeld had, besloot, toen men zijnen neef graaf WIJRICH VAN BRUCH, op deszelfs eijgen kasteel, wreedaardig vermoord en van alles beroofd had, met zijne hofhouding de wijk eerst naar Teklenburg en vervolgens naar Rheda te nemen; terwijl hij zijne zonen naar Freudenberg, en van daar naar Kassel zond. Het archief werd van Teklenburg naar Bremen in zekerheid gebragt. Zoo spoedig intusschen deze vloed Westphalen overstroomde, zoo snel werd men ook door de hand des Almagtigen daarvan weder bevrijd. Op ontvangen bevel brak het garnizoen van Schutterop den 31 Maart 1599 op, en trok met de armee, die elders in Westphalen de winterkwartieren gehad had, naar den Rijn terug. Gedurende deze drie maanden, was in Schutterop geen openlijke Godsdienst gehouden.

Thans had men weder rust tot het jaar 1604, toen een leger van vele duizend Spaansche muitelingen te paard en te voet, die zich van den aartsheerzog ALBERT van Oostenrijk, wegens onthouding der soldij afgescheurd hadden, over den Rijn trok, en in de onzijdige landen ellendig huis hield. Deze ongenoodigde gasten waren reeds tot Teklenburg gekomen, en hadden zich onder het kasteel en in het vlek Lengerich gelegerd, toen graaf ARNOLD, door kostbare geschenken en 1000 rijkdaalders baar geld, wist te bewerken, dat zij niet op Bentheim en Steinfurth trokken.

Nog

Nog grooter was de vrees als, in het jaar 1605, een ontzagverwekkend heer van Spanjaarden, onder bevel van AMBROSIUS SPINOLA, in Twente verscheen, en zonder merkelijken tegenstand, Oldenzaal bij verdrag innam, vervolgens op Lingen trok, en deze stad, na eene belegering van vijf dagen, veroverde. Op welken marsch het geheele leger eenen nacht bij Noordhoorn stond, en den ingezetenen van de stad en het kerspel veel nadeel toebragt, hergeen echter nog grooter zoude geweest zijn, wanneer Augustus, de oudste der jonge graven, den hertog niet tot Epe te ontmoet gereden ware, en zich tot zijne ontvangst naar Noordhoorn begeven hadde. Bij den aftogt van Lingen, nam deze armee haren weg over Gildehuis, en verteerde daar in eenen nacht alles, wat de ingezetenen in de weinige verloopene jaren weder verzameld hadden. (*)

(*) Het bovenstaande is eene vertaling van een dagboek van eenen ongenoemden schrijver, die deze ellende met eigene oogen gezien heeft. PICARDT zegt in zijne Chroniek van het landchap Drenthe, bladz. 239 en 240, daarvan: *„ De dourc veld, geroeck van alles, vorst en regen, drong de naecte soldaten tot roven en Reitel. Eschertrug, „ Jaerwaldt, Eschelhem, op d' omliggende plaecten warden van haer Vee, koorn en andere goederen, ook van haer schoone Houdt berooft, als het welke verbrand of toen Schuiften en Dycken geemployeert wierdt. De naecte omliggende huyslieden waren van alles berooft, en „ spreyden de Legber ziekte in alle omliggende dorpen „ en*

Vervolgens, toen het leger spoedig naar den Rijn terug trok, had men minder overlast. In het jaar 1609 werd een stilstand van wapenen, voor den tijd van 12 jaren, tusfchen de Spanjaarden en de Nederlanders, gesloten, en van dien tijd af had het graafschap eenige jaren rust.

„ en boerschappen, alsoo dat heele huisgezinnen uitstorven.” De overlevering heeft ook nog iets daarvan bewaard. Zoo weet men, b. v., dat 2 boerenerven te Wilsam in dien tijd geheel verwoest zijn. Zoo zegt ook de overlevering, dat eenige inwoners bij hunne wederkomst (want allen waren gevlugt) den haard met gras begroeid vonden, en dat eene wolvijn hare jongen, in eene paardenkrib, geworpen had. Vele menschen hadden hun geld hier en daar in den grond gegraven, zij stierven daarover weg, en het werd, of in het geheel niet, of eerst na jaren bij toeval, weer gevonden. Zoo heeft men nog, voor weinige jaren, in eenen koestal in het Laar, eene aanzienlijke hoeveelheid Portugeesche en Spaansche, zoo gouden als zilveren, munten gevonden, die, naar alle waarschijnlijkheid, door den voormaligen eigenaar, die er over weg gestorven is, daar geborgen waren.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OVER DE RAMPEN VAN DEN DERTIGJARIGEN
OORLOG.

Onmiddelijk op den Spaanschen krijg volgde de dertigjarige oorlog, (*) die in 1618 zijn begin nam en in 1648 bij den Munsterschen vrede eindigde.

Ondanks alle aangewende moeite, heb ik nergens een dagverhaal, van hergeen in dien langdurigen oorlog in het graaffchap Bentheim voorgevallen is, kunnen vinden. De lezer zal zich dan met het volgende

(*) Deze oorlog werd tusfchen den keizer, den koning van Spanje en de Roomsche-Catholijke Rijksstanden aan de eene zijde, en tusfchen den koning van Frankrijk, den koning van Zweden en de Protestantfche Rijksstanden aan de andere zijde, gevoerd. Het vuur des oorlogs brak eerst in Bohemen uit, waar men, ondanks den bekenden Majesteitsbrief of de plegtige verzekering, door keizer RUDOLF den II, den protestanten in Bohemen, Moravien, Slesien, enz., den 11 Junij 1609, nopens de vrije uitoefening van hunnen Godsdienst gegeven, hen van deze vrijheid beroofde. De Standen van Bohemen werden hierdoor zoo verbluterd, dat zij de keizerlijke gezanten 1618 te Praag uit het venster wierpen, en den keurvorst FREDERIK van den Paltz tot koning van Bohemen verkozen, die echter, in het jaar 1620, op den witten berg voor Praag, den slag en te gelijk de kroon van Bohemen weder verloor. Het vuur des oorlogs verspreidde zich weldra door geheel Duitschland, en werd eerst in 1648 door den vrede te Munster gebluscht.

de, hetwelk ik uit oude papieren verzameld heb, moeten vergenoegen.

Ons vaderland was in die dagen, bij afwisseling, door de Keizerlijke, Zweedsche, Lunenburgsche en Hessische troepen, bezet, die de steden belegerden en innamen, en de grootste verwoestingen aanrigten. De steden Schutterop, Noordhoorn en Nieuwenhuis werden niet alleen van hare vestingwerken, maar ook van hare welvaart, beroofd. Het kasteel te Lage werd geslecht, waarvan PICARDT het volgende verhaalt:

„ Anno 1626 in Julio heeft zyn Gn. Graef Ernst
 „ Casimir den Heere Caspar van Eufum, Heer van
 „ Nyenoort, Drost tot Covorden in der Landtschap
 „ Drenth, Overste, met een partye volcks en ghe-
 „ schut gesonden naer het Huys te *Lage geleghen*
 „ *in de Graeffschap Benthem*, (*) waarop Spaens
 „ garnisoen lagh, onder 't commando van den Hee-
 „ re van *den Keteler* en waer uit seer groote en
 „ gedurige excursien geschieden, in de nabuurige
 „ Nederlandse Provintien: Welck Huys dan den
 „ Heere van *Nyenoort* heeft inghenomen en, met en-
 „ nige tonnen buskruydt gelegdt in de kelders, laten
 „ in de lucht vliegen.”

Vele ingezetenen verlieten hun vaderland, om van den vreesfelijken last der inkwartiering en der contribucie bevrijd te blijven. In het jaar 1624, wanneer
 de

(*) *Lage* behoorde alzoo in dien tijd tot het graafschap Bentheim.

de oorlog nog maar zes jaren geduurd had, stonden reeds vele huizen te Nieuwenhuis ledig. Daar nu de overige burgers hierdoor nog meer gedrukt werden, zoo kregen de burgemeesters, door een grafelijk Rescript van den 17 Junij, bevel, eene wekelijksche schatting op de uitgewekenen te leggen, en, bij wanbetaling, hunne ledige huizen en verlatene gronden, daarvoor aan te tasten. Dit bevel werd herhaald den 25 October 1625.

De Luneburgers, Zweden, Hefen en Keizerlijken vorderden (elke mogendheid afzonderlijk) eene zware contributie, waarvan maandelijks eene bepaalde som moest opgebracht worden. Deze schattingen zijn, onder den naam van *Teklenburgsche*, *Osnabruksche* en *Rheinsche* contributie, bekend, en werden met de uiterste gestrengheid ingevorderd. Hoe groot de som is, welke het graaffchap, in die dertig jaren, aan bovengenoemde Mogendheden betaald heeft, kan ik niet bepalen. Het volgende heb ik uit de stads papieren te Nieuwenhuis verzameld:

Nadat de Keizerlijken reeds, in het jaar 1628, eene contributie ontvangen hadden, moest het graaffchap, in het jaar 1631, de Osnabruksche en Teklenburgsche contributie betalen. De drie steden moesten tot de eerste maandelijks . . . . . 62 Rijksd.
tot de laatste . . . . . 31 Rijksd.
bijdragen. In hetzelfde jaar vorderden de Keizerlijken van de 3 steden maandelijks . . . 150 Rijksd.

In 1632 waren, 3 keizerlijke regimenten, ten laste
van

van de graaffchappen Bentheim, Teklenburg en Steinfurth; als: het regiment van *Lausersam*, *Wartenburg*, en *Ohr*. Vervolgens werden gemelde graaffchappen, met de compagnie van *Marschalk* te voet, die van *Simmern* te paard, en met het geheele regiment van *Westerholt*, bezet. Daar de schattingen, tot onderhoud dezer troepen, zoo spoedig niet konden bijgebracht worden, zag zich de graaf, ARNOLD JOOST, genoodzaakt, meer dan 32000 Rijksdaalders op zijne afelgoederen op te nemen.

In 1633 moesten de drie steden, tot de Hessische contributie, maandelijks betalen 160 Rijksd., en daar zij hiermede achter bleven, zoo kregen zij militaire executie, welke eenen der kloostergeestelijken van Frenswegen (*) en den regter van Noordhoorn opligtte en naar Koesfeld voerde, waar deze heeren, onder belofte van binnen 4^d dagen *vier duizend Rijksdaalders* te zullen betalen, ontslagen werden.

Aan den vestingbouw te Rheine moesten, in dit jaar, alle dagen 60 man uit het graaffchap Bentheim arbeiden; en de Ingezetenen waren tevens verplicht, eene aanzienlijke hoeveelheid levensmiddelen, in het Hessisch Leger te Rheine en te Ahuizen, te leveren.

In ditzelfde jaar moesten bovengenoemde drie steden tot de contributie, door den keizerlijken oversten, baron VON KETTLER, uitgeschreven, maandelijks betalen 200 Rijksdaalders.

In 1634 moest het graaffchap Bentheim maandelijks

M

lijks

(*) HERMAN RAIMUNDL

lijks aan de keizerlijken betalen 1200 Rijksd. De overste VON KETTLER dreigde, in de maand April van dat jaar, wegens de achterstallige bijdragen, de grafelijke meubelen, van het slot te Steinfurth, te zullen wegvoeren. Er werd derhalve, van elk boeren erf, eene buitengewone afgave van twee Rijksd. gevorderd, en van de kotters en burgers eene bijdrage, naar evenredigheid van hunne bezittingen, geëischt; welke buitengewone schatting van de maandelijksche contributie konde afgetrokken worden, moerende de wekelijksche belasting haren gang gaan. Ook vorderde de overste VON KETTLER, te Steinfurth zijn verblijf houdende, in dit jaar, van de stad Nieuwenhuis, voor zijne ruitelij, 200 mudden haver en meer dan 20 voeders hooi.

In 1635 voerden de Zweden den ambtman van Wiermarschen, wegens de achterstallige contribucie, als gijelaar weg. Van den 1 Oct. tot het einde des jaars moest het graafschap, tot de Rheimische contributie, betalen 2188 Rijksdaalders.

In 1637 moesten alle maanden 1000 Rijksd. aan den kommandant van Meppen betaald worden. Voorts moest het graafschap, tot onderhoud der koninklijke kompanie van den keizerlijken generaal wachmeester, vrijheer VON WEHLEN te Rheine, en van eene kompanie te voet te Nieuwenhuis, gelijk ook ter bekostiging van den generalen staf, maandelijks twee duizend negen honderd Rijksdaalders opbrengen, waartoe de stad Schutterop 78, Noordhoorn 58, en Nieuwenhuis 64 Rijksdaalders moest bijdragen. In

In de maand Junij des jaars 1638 bedreef de overfte Rijkman WERSEBE het graafschap met eene zware executie, welke echter, door bemiddeling van den Secretaris KANIZLER en deszelfs stellige belofte, dat niet alleen in twee dagen 100 Rijksd. voor elke kompagnie zouden geleverd, maar dat ook 1000 Rijksd. op de restanten zouden betaald worden, afgewend werd. De steden werden derhalve, door een rescript van den 30 Julij, aangemaand, hunne bijdragen sijn te voldoen, gelijk ook de geregten Uizen en Emmelenkamp, die tevens aan de betaling der nog schuldige restanten van de uitgezette 2400 Rijksd. herinnerd werden.

In dit jaar betaalden de drie steden, voor de laatste maand, 300 Rijksd. Hoe veel zij in de vorige maanden betaald hebben, vind ik niet aangereekend. (*)

In 1639 betaalde het graafschap, voor de maand April, aan de keizerlijken vier duizend Rijksd.

M 2

In

(*) Uit volgende tabelle zal de lezer kunnen opmaken, hoe hoog de onderscheidene geregten, tot eene maandelijke schatting, aangeslagen waren.

Tot eene contributie van 2188 Rijksd., in 1635 uitgeschreven, betaalden de drie steden maandelijks	218 Rijksd.
Het geregt Schutterop	525 —
Dorp en kerspel Uizen	525 —
Emmelenkamp	390 —
Noordhoorn	290 —
Veldhuizen	190 —
Wietmarschen	50 —
	<hr/>
	2188 Rijksd.

In 1640 werden voor de maand Mei, weer vier duizend Rijksd. geëischt, waartoe het geregt Ulzen 690 Rijksd. moest bijdragen. Daar dit geregt intusschen, zoo als in het grafelijke rescript gezegd wordt, geruineerd was, zoo zouden, op order van den generaal wachtmeester von VEHLEN, van deze 690 Rijksd. 200 Rijksd. kunnen afgetrokken worden. De stad Nieuwenhuis betaalde hiertoe 144 Rijksd.; of het graaffschap, indeze beide jaren, elke maand, zoo veel betaald heeft, kan ik, bij gebrek aan narigten, niet bepalen. Maar het komt mij, daar de som van de maand April 1639 met die der maand Mei 1640 gelijk staat, niet onwaarschijnlijk voor.

In dit jaar had de stad Nieuwenhuis, wegens de achterstallige penningen, militaire executie van de keizerlijken. Van de contributie aan de Zweden, in de volgende jaren, tot aan den vrede in 1648, betaald, heb ik volgende specifieke lijst gevonden:

Het graaffschap Bentheim heeft aan de Zweden betaald:

In het jaar 1640		1641.	
	Rijksd.		Rijksd.
In Junij	400	In Januarij	400
Julij	400	Februarij	800
Augustus	400	Maart	800
September	400	April	600
October	400	Mei	400
December	400	Junij	500

In

	Rijksd.		Rijksd.
In Julij	500	In November	300
Augustus	500	December	300
September	400		1646.
October	400	In Januarij	900
November	400	Februarij	400
December	400	Maart	600
	1643.	April	600
In Januarij	600	Mei	400
Februarij	600	Junij	400
Maart	600	Julij	400
April	600	Augustus	500
Mei	600	September	500
Junij	600	October	400
	1644.	November en De-	
In October	500	cember zijn van	
November	500	<i>Minden</i> uitgeschre-	
December	500	ven.	
	1645.		1647.
In Januarij	300	In Januarij	900
Februarij	300	Februarij	900
Maart	300	Maart	900
April	300	April	900
Mei	300	Mei	800
Junij	300	Junij	2000
Julij	300	Julij	2800
Augustus	300	Augustus	300
September	300	September	1200
October	300	October	400

	Rijksd.		Rijksd.
In November . . .	1400	In Februarij . . .	1200
December . . .	1200	Maart . . .	2400
1648.		April . . .	1200
In Januarij . . .	1200	Mei . . .	1500

Uit deze opgave der maandelijksche schattingen, zal de lezer zich een denkbeeld van den treurigen toestand des Graaffschaps Bentheim, in die jaren, kunnen vormen. Het is niet te verwonderen, dat de inwoners zich dikwijls in de volstrekte onmogelijkheid bevonden, de gevraagde sommen op te brengen. Op het stadhuis te Nieuwenhuis vindt men een geheel pakket papieren, die alleen uit aanmaningen tot betaling der achterstallige maandelijksche contributie bestaan. De regters, burgemeesters, en zelfs de predikanten, werden dikwijls, wegens de achterstallige bijdragen, gearresteerd en weggevoerd. Zoo was b. v. de regter van Veldhuizen, in het jaar 1634, met andere ingezetenen van het graaffschap, gearresteerd, en er kwam een grafelijk bevel, dat ieder burger zijns restanten, wanneer hij die niet *collecteren* konde, zoude opnemen, opdat de gevangenen toch eindelijk mogten ontslagen worden. De predikanten JAKOBUS VOCKING (*) te Ohne, LUCAS SPORK te Veld-

(*) „ Deze JACOBUS VOCKING, werd in de plaats van zijnen overledenen vader, in het jaar 1624, van het sticht „ *Leden*, in het graaffschap Teklenburg, herwaarts beroepen. Mer zie G. A. RUMP, *Hist. Beschreibung der Graaffsch. Teklen-*

Veldhuizen en GERHARDUS PERIZONIUS te Ulzen, werden, door de soldaten, wegens de scherfstellige contributie, naar Rheine gevoerd, en zoo lang gevangen gehouden, tot dat zij voor hunne gemeenten betaald, of voor de schuldige contributie borgtoeg gesteld, hadden. De predikant VOCHTING te Ohne nam voor zijne eigene rekening 200 Rijksd. op, welke eerst lang na zijnen dood, op herhaalde aanmaningen van de Clasis en den Overkerkeraad, aan zijnen erfgenaam, weer betaald zijn geworden.

Geen wonder derhalve, dat de regters en burgemeesters in de verzoeking geraakten, het land te verlaten, en zich door de vlugt aan de dagelijks toenemende verdrukking te onttrekken, waarvan zij, door een nadrukkelijk bevel van graaf ARNOLD JOOST, van den 4 Augustus 1634, afgemaand werden. Geen wonder ook, dat de predikanten de eerste gelegenheid, ter verplaatsing, gretig omheldden, en dat de eene gemeente na de andere vakant werd. Twee predikanten: D^o. NEANDER van Bentheim en HOEDT van Ulzen, vertrokken, zonder hunne dimissie gevraagd te hebben, de eerste naar Lochem, de laatste naar Zelhem. (*)

M 4

Be-

lenburg, bladz. 70. Hij overleed aan de pest, in het jaar 1640. *Clasf. Protokol.*

(*) De graaf gaf, door een Rescript van den Overkerkeraad van den 27 September 1637, zijn ongenoegen daarover te kennen, waarin onder anderen gezegd wordt, dat twee predikanten zijne Hooggrasfijke genade, *den stat als 't ma-*
te,

Behalve de zware fchattingen, welke van de ingezetenen geëischt werden, moesten zij de troepen, die dikwijls geheel uit paardévolk bestonden, op hunne kosten onderhouden. Zoo werd b. v. in het jaar 1634 het graaffchap Bentheim, met vier eskadrons Luneburgfche ruitèrij bezet; waaraan het geregt Schutterop wekelijks 74 mudden haver en 1122 pond hooi, het geregt Ulzen even zoo veel, en andere geregten naar evenredigheid leveren moesten.

Dikwijls waren de ingezetenen op het platte land, aan de misbandelingen van stroopende benden, blootgesteld. Om roof en plundering te beletten, kregen de regters en burgemeesters, den 27 Aug. 1633, een grafelijk bevel; dat in het dorp of in de boerfchap, waar geplunderd werd, de klok zoude aangeetrokken of de trommel geroerd worden, en dat op dit signaal de naburige ingezetenen gewapend te hulp snellen, de plundersaars vervolgen en gevankelijk na Bentheim voeren zouden. Daar dit middel ter beveiliging van den eigendom intusfchen, dikwijls gevaarlijk was, zoo verzocht de graaf om fauvegardebrieven, welke ook van alle krijgvoerende magten gegeven werden. In het stads archief te Nieuwenhuis vindt men nog eenen beschermbrief van den keurvorst van Beijeren, CARL LODEWIJK, d. d. Wefel den

re, voor de deur gezet hadden, en dat het getrouwe zielzorgers niet betaamde, zich door een troebel wolkjen te laten verschrikken, veel minder, om *liederlijk gewin*, hunne gemeenten te verlaten.

den 31 Mei 1638, van den keizerlijken Veld-Maarschalk, WILHELM, *Baron van Lamboy*, uit het hoofdkwartier te Emsburen, van den 17 Sept. 1647, en van den Zweedschen generaal der kavallerie en gouverneur van Bremen en Verden, HANS CHRISTOPH *van Königsmark*, uit het hoofdkwartier bij Rheine, van den 11. Sept. 1647.

De armoede der ingezetenen was, door al dien druk, tot het hoogste toppunt geklommen, waartoe de onvruchtbare jaren van 1630 en 1631 ook het hunne toebagten. (*)

Om slechts een enkele staal daarvan te geven, merke ik aan, dat de gemeente van *Ohne*, niet in staat was, de afgebrande predikants woning weer op te bouwen, wordende D°. LOHMAN, in plaats van D°. VOCKING, van Gildehuis herwaarts beroepen, genoodzaakt, in het jaar 1650, uit zijne eigene middelen, een nieuw huis te bouwen. (†)

In het jaar 1657 verzocht hij, de bemiddeling van

M 5

de

(*) Volgens PICARDT, werd het scheep rogge toen in Drenthe verkocht voor f 4 - 10, Chronijk van het Landschap Drenthe, bladz. 251.

(†) Een opschrift boven de deur der predikants woning te Ohne luidt dus:

„ Dum nequeunt reparare mihi aedes parochiales, infelix „ propriam cogor habere domum. Dat is: daar de gemeente buiten staat is, mijne predikants woning te herstellen; zoo word ik ongelukkige genoodzaakt, mijn eigen huis te hebben.

de Clasfis, ter restitutie van zijn verschot, daar hij dit zoo min, als de, door zijnen voorganger vocking, ter reparatie van het oude huis, aangewende penningen, van de gemeente krijgen konde.

De Godsdienst was in het diepst verval geraakt: de kerken waren in eenen desolaten staat — de predikantshuizen bijna onbewoonbaar — de traktementen bleven achter — de vergaderingen der predikanten konden van 1632 tot 1640 niet geregeld gehouden worden, daar niemand, zonder gevaar, zich van huis begeven durfde. (*) De zedeloosheid nam van tijd

(*) In het Clasfis Protokol vind ik aangeteekend, dat de vergadering van de Clasfis te Ohne, den 27 September 1627, door eene menigte Spanjaarden, welke onverwacht in het dorp kwamen, en de ingezetenen noodzaakten, met hunne geederen, in de kerk te vlugten, gestoord werd.

Er is nog eene dankpreek van GERHARD PERIZONIUS, pred. te Ulzen, voorhanden, onder den titel: *Dankpredigt über die Erlösung von der sieben und zwanzig jährigen Gefängnis, womit unser liebes Vaterland, die Graffschaft Bentheim in 's gemein und das Gericht Ulzen, insunderheid, elendig ist gepeasht worden, gehalten in der Christlichen Gemeine zu Ulzen, am 2ten März 1651 gedruckt zu Amsterdam bey N. von Ravestein 1651.*

In deze preek, naar aanleiding van Judic. V: 1, 2. zegt de Leeraar:

„ Behalve de inkwartiering, leden wij vreeslijk door de
 „ brandschattingen. Wanneer wij, den opgelegden last, aan
 „ geld of aan voeragie, niet ter bestemder tijd op de be-
 „ paalde plaats bezorgden, maar daarmede terug bleven
 „ het welk somtijds wegens de heerschende wanorde, maar
 „ meest

tijd tot tijd toe, de openbare Godsdienst werd niet alleen van velen verwaarloosd, maar dikwijls, door openbare drinkgelagen, in de nabijheid der kerk, gestoord;

„ meest wegens het onvermogen der ingezetenen gebeurde, „ (daar ons land, door dezen langdurigen oorlog, zoo kaal „ werd als Egypten, ten tijde, toen de sprinkhanen het „ bedekt en alles, wat groen was, op het veld en op de „ boomen verteerd hadden) dan werden terstond soldaten, „ uit de respectieve guarnizoenen gezonden, die ons ellendig behandelde. Dikwijls hadden wij de executie van „ onderscheidene guarnizoenen en wel van beide krijgvoerende partijen, twee maal op eenen dag; ook wel zeven „ maal binnen acht dagen. Dan ging het ons, gelijk Job, „ toen eerst de Arabieren kwamen en zijne runderen en „ ezellinnen roofden en spoedig daarna de Chaldeen, zijne „ kemelen wegdreven. De eene partij roofde onze paarden, schapen en runderen. De andere nam, man, „ vrouw en kinderen, kleederen en huissraad en wat men „ verder vinden en wegvoeren konde, mede. De gevangene „ werden naar de guarnizoenplaatsen gevoerd en velen „ in de blokhuizen gezet, waar hun het lagchen wel vergaan wilde.

„ Ik herinner mij nog zeer goed, hoe eenige mijner toehoorders, als ik op dringend aanhouden, verscheen, om „ hen tegen betaling van eene som gelds, uit de harde gevangenschap van twintig weken, te verlossen, van blijdschap verstomden en over het lijden, hetwelk zij uitstaan hadden, als kinderen weenden.

„ Wij waren in gestedige vreeze, gevangen genomen, geslagen en beroofd te worden. Wij waren onveilig, zoo „ binnen als buiten onze woningen. Wij konden niet van

„ de

flood; zoodat de predikanten bij herhaling de bitterste klagen aan den overkerkeraad en door dezen aan den landheer brengen, en er op aandringen moesten, om door eene gestrengte politie het zedebederf te keer te gaan. (*)

In het jaar 1648 ging eindelijk de dageraad des vrede-

„ de eene stad tot de andere, van het eene dorp of van
 „ de eene boerschap tot de andere komen, zonder vrees,
 „ van onder de snaphanen te vallen, uitgetrokken en mis-
 „ handeld te worden. Vele mannen bragten met vrouw en
 „ kinderen, dagen en nachten, achter heggen, in sloten of
 „ in woeste huizen door. Andere trokken, met vrouw en
 „ kinderen, bij nacht over de grenzen, om eene schuil-
 „ plaats, in naburige landen te zoeken. Men was een
 „ tijd lang zoo onveilig, dat brave en eerlijke men'chen,
 „ in hunne eigene huizen niet met vrede sterven konden,
 „ maar tot het gemeene hospitaal de toevlugt nemen moes-
 „ ten, om daar den geest te geven. Dikwijls konden wij
 „ onzen godsdienst, zelfs op hooge Feestdagen, zonder
 „ stoornis, wegens de invallende *executanten*, niet verrig-
 „ ten. Vaak werden wij verhinderd, onzen dierbaren
 „ overledenen, de laatste eer, volgens Christelijk gebruik,
 „ te bewijzen.

„ Meer proeven van deze ellende mag ik niet verhalen.
 „ Jonge lieden! wilt gij er meer van weten, vraagt uwe
 „ ouders, die kunnen u vertellen, wat zij beleefd heb-
 „ ben.”

(*) De oorlog is voor de zedelijkheid altoos nadeelig ge-
 weest, gelijk wij zulks bij ervaring geleerd hebben. Moge
 de vrede van onze dagen een erfdeel der laatste nakome-
 liagschap zijn!

vredes op, en Bentheim's inwoners ademen, met hunne Duitſche broeders, weer vrij.

In dat altoos gedenkwaardig jaar, en wel op den laaſten dag van hetzelfde, had er echter nog eene hoogst onaangename gebeurtenis, in het graaſſchap Bentheim, plaats.

Den 31 December 1648 wilde een afgedankt regiment ruitery, onder kommando van eenen overſten, die zich graaf WOLBRIG noemde, met geweld de winterkwartieren in het graaſſchap nemen. Graaf ERNST WILHELM liet, om dit te beletten, al zijne boeren, onder aanvoering van de regters en voogden, bijeen komen. In het zoogenaamde *Bimolter broek*, tuſſchen Noordhoorn en Veldhuizen, ſtelden zich deze in ſlagorde. De vijandelijke kavallerie viel op hen aan, en dreef de boeren, van welke verſcheidene nedergesabeld werden, op de vlugt. Een boeren tamboer roerde intuſſchen, nadat het ſlagveld reeds verlaten was, zonder ontvangen bevel, den trommel, om de verſtrooide manſchappen zijner boerſchap te verzamelen. Hierdoor werd de overſte WOLBRIG in den waan gebragt, dat de vijand, verſterking ontvangen hebbende, nog eenmaal zijne kans wagen wilde. Hij liet derhalve, ſchoon meester van het ſlagveld zijnde, tot den aftogt blazen, en nam, op Wiermarſchen trekkende, zijne winterkwartieren in het Munſterſche.

Het graaſſchap werd alzoo, door eenen trommelſlager, van deze ongenoodigde gasteu bevrijd, en voor
ver-

vermeerdering zijner reeds zoo hoog geklommenne schulden bewaard. (*)

Nadat het graaffchap eenige jaren rust genoten had, werd dezelve, in het jaar 1672, door CHRISTOPH BERNARD VAN GALEN, bischop van Munster, weder gestoord. Deze nam met de talrijke armee, ter overing van Koevorden en Groningen bestemd, zijnen marsch door het graaffchap, en behandelde hetzelfde niet als een neutraal, maar als een vijandelijk land.

Den 3 Julij 1672 vorderde hij, tot het opwerpen van batterijen voor Koevorden, 500 arbeiders, uit het graaffchap Bentheim. Den 11 Julij werd deze vesting, welke in geen en behoorlijken staat van verdediging was, en welker voormalige kommandant (†)

aan

(*) De overlevering heeft van dezen strijd tuschen graaf WOLBRIG en de Bentheimsche boeren, nog het een en ander bewaard; b. v. men verhaalt, dat de ingezetenen des kerspels Ulzen, welke op het ijs gevlugt waren, in den waan van daar veilig te zijn, het grootste verlies geleden hebben; dat echter de Emmelenkampers, welke zich op den raad van eenen ouden krijgsman, achter wallen en heggan gelegerd hadden, uit deze verschanfing, menig gelukkig schot gedaan hebben; dat een ruiter in vollen ren op den regter van Ulzen aankomende, en dezen, omdat de ijsfelijste vloeken met eenen zekeren dood bedreigende, in dat oogenblik, door eenen boer uit het kerspel Ulzen van het paard geschoten zij, en dat de regter daarvoor zijne dankbaarheid aan dien boer getoond hebbe, door hem, gedurende zijn leven, des zondags eene vrije tafel aan zijn huis te geven.

(†) W. VAN BROERSMA.

aan den bisschop, de zwakke plaatsen verraden had, bij kapitulatie ingenomen. In den nacht van den 29 op den 30 December d. j. werd dezelve bij verrassing, door den lieutenant kollonel **BERGEN**, heroverd. De Hollanders, welke de vluggende Munsterschen tot Nieuwenhuis vervolgden, bragten, door plundering en brandschatting, de stad eene schade van 500 Rijksd. toe.

In den zomer van 1673 zocht de bisschop **Koelvorden** weer in zijne magt te brengen. Hij overstroemde het graafschap met zijne benden, en liet, bij het huis **Gramsbergen**, eenen dam door de **Vecht** zetten, welke vier uren in omvang en zeven stekten had, om den loop der **Vecht** te stremmen, en alle van **Koelvorden** komende wateren op te houden, ten einde daarmede de stad te overstroomen, de wallen te vernielen, de batterijen onbruikbaar te maken, en de bezetting den toevoer van levensmiddelen af te snijden. Duizenden van menschen werden uit het **Munsterland**, het graafschap **Bentheim** en **Overijsel**, met wagenen en paarden, geprest, om aan dezen dam te arbeiden. Alle watermolens in de **Vecht** en **Dinkel** moesten zoo lang stil staan. De dijk gereed zijnde, werden de molen schuttingen opgehaald, en al het land tusschen **Koelvorden** en **Gramsbergen**, stond weldra onder water, en vertoonde eene golvende zee. Men hield, in schuiten en pontons, somtijds kleine watergevechten, en de vesting geraakte in zoodanigen nood, dat generaal **RABENHAUPT** be-

flood,

floot, haar gewapender hand te ontzetten. De plasregens, welke in de maand September vielen, gepaard met hevige winden, ontfloegen hem echter van deze moeite. De dijk, die zoo veel arbeid gekost had, brak door en Koevorden was gered. Hoe veel het graafschap in dezen Munsterschen oorlog geleden hebbe, kan de lezer daaruit opmaken, dat men in het jaar 1677, in de kleine stad Nieuwenhuis, *zeventig* huizen telde, welke door de Soldaten verbrand of verwoest, of door de eigenaars verlaten waren, of welker inwoners door den krijg zoodanig verarmd waren, dat zij geene inkwartiering konden dragen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DE OVERGANG VAN GRAAF ERNST WILHELM
TOT DEN ROOMSCH-CATHOLIKEN GODS-
DIENST, EN DE GEVOLGEN DAARVAN.

Graaf ERNST WILHELM was geboren, op het kasteel te Bentheim, den 6 Dec. 1623. Daar hij lang ongehuwd bleef, en ook weinig genegenheid tot het huwelijk toonde, zoo stelde zijn broeder PHILIP KOENRAAD, graaf van Steinfurth, het toekomstige bezit van het graaffchap Bentheim reeds volkomen zeker; dewijl hij de eenigste wettige erfgenaam was. Wat gebeurde echter? Graaf ERNST WILHELM ging, in zijn 38ste jaar, nog tot het huwelijk, over. Bij zijne zuster ANNA AMELIA bevond zich eene Geldersche dame, GEERTRUID VAN ZELST genaamd, die wel van geene grafelijke afkomst was, doch uit een aanzienlijk geslacht afftamde; want haar vader was landregter te *Zellen*, en haar broeder landregter te *Hummeln* en *Stendern*. Hare voorvaders hadden ook, van de vroegste tijden af, de aanzienlijkste bedieningen in het graaffchap Zutphen bekleed. Deze dame, welke een fieraad harer sekse was, maakte op onzen ERNST WILHELM zoo veel indruk, dat hij besloot, haar tot zijne gemalin te nemen. Dit huwelijk werd, in de tegenwoordigheid van zijne zuster voorgemeld, en van den hofmeester WOLF, den 22 Aug. 1661,

N

op

op het kasteel te Bentheim, door den hofprediker NICOLAUS GRIMMELIUS, openlijk ingezegend. Het was ligt te voorzien, dat PHILIP KOENRAAD, die op den ongehuwden staat van zijnen broeder, het toekomstige bezit van het graaffchap Bentheim vestigde, en ook mondelijke beloften, dienaangaande, meende ontvangen te hebben, dit huwelijk, waardoor al zijne uitzigten verijdeld werden, met een ongunstig oog beschouwen, en de daarin verwekt wordende kinderen, indien het mogelijk ware, het erfregt betwisten, zoude. Naauwelijks was het huwelijk met alle plegtigheden voltrokken, of de jonge echtgenooten moesten allerlei onaangenaamheden verduren. Om daartegen zoo veel te meer bestand te zijn, verzocht de gravin, om de bescherming en tusfchenkomst van CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN, bisfchop van Munster, die haar ook, met hand en zegel, door eenen brief van den 7 October 1663, van zijne bescherming verzekerde. Dewijl echter PHILIP KOENRAAD, graaf van Steinfurth, daartegen alles zocht in beweging te brengen, en de bewijzen, voor zijn vermeend regt, bijzonder uit het zoo ongelijke huwelijk ontleende, zoo werd de gemalin van ERNST WILHELM, onder de bemiddeling van den bisfchop van Munster, door een diploma van keizer LEOPOLD, van den 27 Jan. 1666, in den Rijksgravenstand verheven, hetgeen door het geheele graaffchap openlijk bekend gemaakt werd. De broederstrijd hield echter daaron niet op. Er hadden wijdloopige onderhandelingen, onder bemiddeling

van den bisfchop van Munfter, plaats; doch eer de-
 zelfve afgelopen waren, overleed PHILIP KOENRAAD,
 in het jaar 1668.

De groote gemeenzaamheid, welke, gedurende de-
 zen twist, tusfchen den bisfchop van Munfter en
 ERNST WILHELM had plaats gehad, en de dadelijke
 hulp, welke de eerste aan het Huis Bentheim bewe-
 gen had, haalden eindelijk den zwakken graaf tot
 den Roomsch-Catholijken Godsdienst over. Van
 welke middelen men zich ter bereiking van dit doel
 bediend hebbe, is wel niet bekend geworden; maar
 zoo veel is zeker, dat men van den drang der om-
 standigheden, waarin zich de goede man als echtge-
 noot en vader bevond, gebruik gemaakt heeft, om
 hem ter verzaking van den Hervormden Godsdienst
 te overreden. Zoude intusfchen dit doel bereikt
 worden, dan moest hij geheel aan zich zelven over-
 gelaten zijn. Zijne gemalin, eene verftandige vrouw,
 moest, even zoo min als de hofprediker, iets daarvan
 weten, om door hunnen invloed hetzelve niet tegen
 te werken. Daartoe bedacht de fchrandere BERNHARD
 VAN GALEN het volgende plan:

Zoo als gezegd is, was PHILIP KOENRAAD, graaf
 van Steinfurth, overleden. ERNST WILHELM, die bij
 herhaling, door den bisfchop, tot een bezoek uitge-
 noodigd was, verontfchuldigde zich, met de nade-
 rende bevalling zijner echtgenoot, en met de begra-
 fenis zijns broeders, welke hij verpligt was, bij te
 wonen. De begrafenisplegtigheden afgelopen zijnde,

bleef hij, bij zijne schoonzuster de gravin weduwe in het gezelschap van den graaf van Teklenburg, en de gravinnen van Solms en Vehlen, nog 5 dagen te Steinfurth. De nieuwe kanselier te Bentheim, VAN WIEDENBRUCK, een Munstersch edelman, (die in plaats van den heer PAGENSTECHEER, welke, in den dienst van den keurvorst van Brandenburg getreden was, deze waardigheid verkregen had) en de heer VAN RHEDE te Brandlegt, beide den Roomsch-Catholijken Godsdienst toegedaan, gaven den vorst bisschop te Munster hiervan kennis. Deze liet nu, alle wegen van Steinfurth naar Bentheim, met soldaten bezetten, welke, in de nabijheid van den *Romberg* bij Weteringen, de koets van den graaf aanhielden, en hem verzochten, een weinig te vertoeven, daar de bisschop, die hem wenschte te spreken, oogenblikkelijk bij hem zoude zijn. Het duurde ook niet lang, of de bisschop verscheen en overreedde den graaf, zich naast hem, in zijne koets te plaatsen, en met hem naar Ahuizen te rijden. Den volgenden morgen reisde de bisschop met den graaf en den Jezuit CÖRLER naar Koesfeld. Hier werd aan den graaf een verblijf in het kasteel aangewezen, terwijl zijne bedienden in de stad gehuisvest werden. Deze vermaanden hunnen heer in stilte, bij den Hervormden Godsdienst te willen blijven. Zijn antwoord bestond in zuchten en handen wringen. Bij de tafel was hij ook zeer treurig. Na den maaltijd onderhielden de domkoster VAN KORF, genaamd SCHMIESING, de Jezuit CÖRLER en andere

ver-

vertrouwelingen van den bisschop, zich lang met hem. Den volgenden dag bevond hij zich ongesteld, en bleef tot den middag te bed. Vervolgens sprak de bisschop dikwijls geheel alleen met hem, en na dat hij zich den 10 Aug. 1668, van den middag tot den avond, in zijn kabinet met hem onderhouden had, legde de graaf, den 11 Aug. in de hofkapel, zijne Roomsch-Catholijke geloofsbelijdenis af. Hij ontving kort daarna een Patent, waarin hij tot keizerlijk Rijks-hofraad en kamerheer benoemd werd.

Men kan ligt denken, welk eenen onaangenamen indruk deze gebeurtenis, op de hervorinde ingezetenen van het graaffchap Bentheim, maken moest. De liep getroffene gravin zond bij tijds hare vier oudste kinderen naar de Nederlanden, en beval dezelve aan de zorg van Hunne Hoogmogenden de Heeren Staten Generaal, den uitflag der zaak aan het Hooge Godsbestuur overlatende. (*) Men hield het intusschen

N 3

niet

(*) De Clasfis van het graaffchap Bentheim hield voort op deze gebeurtenis eene buitengewone vergadering, waarin de volgende besluiten genomen werden:

1. Dat de afval van Zijne Excellentie den heer graaf, van den Hervormden Godsdienst, aan de kerkbesturen, in de naburige landen, zoude bekend gemaakt worden.
2. Dat een classicaal zegel in koper zoude gestoken worden, verbeeldende het schip, waarin Jezus met zijne leerlingen zich bevond, Matth. 8; met het opschrift: *Heere! behoud! wij vergaam.* (Dit zegel is nog voorhanden.)
3. Dat een brief, uit naam van de geheele Clasfis, aan de

niet raadzaam; den graaf voor als nog, alleen naar Bentheim te laten reizen, daar alle zijne hofbedienden, en zelfs de slot soldaten, van den Hervormden Godsdienst waren. Men bewoog hem derhalve tot onderteekening van een bevel, waardoor de Munstersche majoor AMSROT bevoelmagtigd werd, het kasteel met 25 man Munstersche soldaten te bezetten. Deze te Bentheim gekomen zijnde, en zijne order aan de gravin vertoond hebbende, werd hij wel beleefdelijk ontvangen, maar, de overgave van het kasteel, hem ronduit geweigerd, ten minste tot zoo lang, dat de gravin, met haren gemaal, hierover mondeling gesproken zoude hebben.

Hierop verscheen de vorst bisschop zelf, met 2 tot 3000 man, zoo kavallerie als infanterie, en de noodige veldstukken en houwitsers, om, zoo als het scheen, zich met geweld van het kasteel meester te maken. De gravin had ernstig verboden, de poorten te openen. Haar hofmeester WOLF echter, die voor zijn leven bang was, noodzaakte de wacht, buiten weten der gravin, de sleutels over te geven. Als de gra-

de Kleeffche Synode zoude gezonden worden, met verzoek, om, door afschekking der Kleeffche regering, de bescherming van den keurvorst van Brandenburg, voor de hervormde kerk van het graaffchap Bentheim, in te roepen. Deze brief door den predikant OVERMUS getoekend, werd den 24 Oct. 1668 opgesteld, en den 16 Dec. d. j., met alle daartoe behoorende stukken, aan den keurvorstelijken hofprediker HONDRUS te Kleef gezonden. Men zie het protocol van de Clasfis op het jaar 1668.

gravin nu, uit haar vertrek, den Munsterschen bevelhebber, met zijne manschappen, zag opmarscheren, liep zij in persoon naar de poort, om dezelve te sluiten. Het was intusschen te laat, daar het kommando reeds te ver geavanceerd was. De vorst bisschop en de graaf trokken nu met den staf naar Bertheim, terwijl het leger in de heide, de *Brecht* genaamd, staan bleef. (*)

De volgende dag was juist een zondag. De hofprediker SERTORIUS verscheen naar gewoonte, om de leerreden te houden, maar werd op eene spotachtige wijze afgewezen, en de Roomsche Catholieke Godsdienst, van den Munsterschen Domkoster VAN KORF, genaamd SCHMIESING, en den Jezuit CÖRLER, in de floekspel verrigt. De bezetting werd vervolgens met 50 man vermeerderd. Het kasteel van de noodige ammunitie voorzien en nog meer bevestigd, terwijl de Munstersche geheimraad van WIEDENBRUCK en de Jezuit CÖRLER, tot opzieners van den graaf aangesteld werden. Daarop reisde de bisschop weer af, den graaf, onder verzekerde bewaring, terug latende. Na verloop van vier dagen riep de bisschop hem echter weer tot zich. Nu volgden verscheidene bevelen, welke den hervormden ingezetenen tot grievende smart verstrekten, en maar al te duidelijk toonden, dat hun landheer thans slechts het werktuig des bisschops was, waarvan zich deze bediende, om de

N 4

Pre-

(*) De bisschop trok met 500 ruiters op het kasteel. Men zie het clasikale Protokol.

Protestanten, op eene verrègaande wijze, te onderdrukken.

De eerste stap, welke te dien einde gedaan werd, bestond in de vernedering der voornaamste hofbedienden en derzelve ontslag van hunne posten, die met Roomsch-Catholijken weer bezet werden. (*)

Vervolgens werd het klooster te Schutterop, hetwelk, volgens de letter van den Westphaalschen vrede, (daar het, in het jaar 1624, in het bezit der hervormden was) als hun wettig eigendom moest beschouwd worden, ingetrokken, de predikant LUCAS FRANTZEN, daaruit verdreven, en in zijne plaats, zoo als te Bentheim geschied was, een jezuit weer aangesteld; voorts werd de betaling van pachten en andere inkomsten, welke de vorige graven, bijzonder sedert 1624, aan kerken en scholen toegelegd hadden, geweigerd. De van graaf ARNOLD JOOST in 1613 aangestelde overkerkeraad werd ontbonden, en met Roomsch-Catholijken weer bezet. Eindelijk werd de gravin, onder bedekking van Munstersche soldaten, met haren zuigeling, naar Munster gevoerd, waar

(*) De heer doctor HOOGKLIMMER, lid van den overkerkeraad, en, volgens het klasikaal Protokol van 1668, *een ijveraar voor den Hervormden Godsdienst*, werd niet alleen als lid van den overkerkeraad gedimittèerd, maar ook van zijne burgerlijke bediening vervallen verklaard.

De hofprediker SERTORIUS werd op eene karre geplaatst, en door soldaten over de grenzen gebragt. Hij werd intusschen spoedig daarop tot predikant, te Markelo in Twente, beroepen.

waar men haar, in het huis van den burgemeester RÖMER, met achting behandelde, zonder haar evenwel te vergunnen, haren gemaal te mogen zien. De haar van tijd tot tijd bezoekende hofbedienden van den bisschop verklaarden ook ronduit, dat zij zich met die hoop niet vleijen konde, voor dat zij van de Staten Generaal de teruggave harer kinderen verlangd had. Daar de gravin echter ten aanzien van dit punt onverzettelijk bleef, zoo ontnam men haar hare bedienden, en dreigde haar, ook de kamenier, ja zelfs het zuigend kind, met de minne te zullen ontnemen, haar in een klooster te zullen opsluiten en met den dood te zullen straffen, wanneer zij den verlangden brief niet aan de Staten schreef. Daar al deze bedreigingen het gewenschte gevolg niet hadden, zoo stelde VAN WIEDENBRUCK eenen brief op, van dezen inhoud: „ Dat de grayin zich thans met ha-
 „ ren gemaal verzoend en over de opvoeding der kin-
 „ deren met hem eene schikking gemaakt had, dat
 „ zij derhalve de Heeren Staten voor de genomene
 „ moeite en zorg bedankte, en verzocht, haar de
 „ kinderen te willen terug zenden, enz.” Als de gravin na het lezen van dit opstel aanmerkte, hoe zij toch dezen brief onderteekenen, en, met regt, zulk eene onwaarheid aan de Staten, schrijven konde, daar zij haren gemaal niet gezien, veel minder met hem eene inrigting over de opvoeding der kinderen getroffen had, gaf doctor BALKE haar ten antwoord:
 „ *regt of onregt, het moet thans zoo zijn.*” De

gravin moest alzoo dezen brief onderschrijven, waarmede de heer VAN RHEDE te Brandlegt, aan de Staten Generaal, die intusschen van de ware toedragt der zaken reeds onderrigt waren, afgezonden werd. De gravin moest ook eene eedelijke verklaring afleggen, dat zij niet wist, waar hare kinderen waren. Zij konde dit met een goed geweten doen, want zij wist inderdaad niet, dat ze naar Engeland gezonden waren. Nauwelijks was de heer VAN RHEDE afgereisd, als de gravin te Munster vernist werd. De burgemeester RÖMER was, met zijne familie, op eene bruiloft, toen de gravin, met haar zuigend kind, door de minne gedragen, in den schemeravond het huis verliet, hare kamenier gelastende te zwijgen, en zich krank te houden. In eene herberg vond zij eenen boer, die koopmans goederen naar Munster gebragt had, deze nam haar, met de minne en het kind, den anderen morgen, op zijnen wagen, en bragt haar eerst naar Ohne, en van daar naar de herberg *de Poppe*, aan den postweg van Amsterdam naar Hamburg, op Overijsselschen bodem gelegen. Hier huurde zij een rijtuig af tot Delden. De regter dezer plaats kende de gravin van Bentheim, en liet haar, in de koets van den afwezenden Drost van Twente, den heer VAN RAASVELD, van Lage en Twikkel, naar Deventer brengen, van waar zij naar den Haag vertrok. (*)

Aan

(*) De boer, die de gravin van Munster naar de Nederland-

land-

Aan het Munsterfche hof werd de vlugt der gravin eerst, op den derden dag, bekend. Men zond haar ruiters achter na, die intusfchen, onverrigter zaak, terug moesten keeren. De graaf werd door deze gebeurtenis op het diepst getroffen. Hij weende bitter en liet zich deze woorden ontvallen: „ waartoe heeft men mij armen man gebragt? Thans „ zijn vrouw en kinderen weg!” Daar hij echter aan den leidband van den vorst bisfchop liep, en geheel in deszelfs magt was, zoo moest hij alles onderteekenen, wat deze hem voorlegde. (*)

De

landsche grenzen bragt, was de fcholte wissing te Ohne. De gravin gaf hem eene eigenhandige fchriftelijke verzekering, dat zij alle kosten en onaangenaamheden, welke hem deswegens mogten aangedaan worden, rijkelijk vergoeden zoude. De fcholte wissing werd naderhand in eene boete van *vijfhonderd gulden* veroordeeld. Men weet intusfchen niet, of hij die betaald heeft.

(*) CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN, van wien zoo vaak in deze gefchiedenis gefproken wordt, ftamde uit het aanztentlijk en nog bloeiend geflacht der Vrijheeren VAN GALEN af. Hij werd geboren op het kasteel Bispink, den 19 October 1606, en overleed op zijn slot te Ahuizen, den 19 September 1678. Hij ligt begraven in de kathedrale kerk te Munster, en wel in eene der drie kapellen, waarmede hij dezen prachtigen en in der daad bezienswaardigen tempel, aan de oostzijde vergroot heeft. De wanden dezer kapel zijn met zwart marmer bekleed, en in hetzelfde de groote daden door C. B. VAN GALEN, als bisfchop, vorst en krijgsman verrigt, gebeiteld. Onder dezelve wordt de overhaling van den graaf van Bentheim, tot den Roomsch-Cathe-

De gravin genoot intusfchen, met hare kinderen, de bescherming van de Staten Generaal, en eene aan haren rang passende verzorging. Op den raad van Hunne Hoogmogenden, schreef zij aan haren gemaal, dat zij met hare kinderen terug keeren zoude, wanneer vooraf genoegzame zekerheid gegeven werd, dat zij, noch hare kinderen weder weggevoerd, en de laatste, tot hunne meerderjarigheid, bij den Hervormden Godsdienst zouden gelaten worden. Men rief in-

tholijken Godsdienst uitdrukkelijk genoemd, en wel met de volgende woorden:

„ *Comitem Benthem et plures alios ad orthodoxam fidem*
„ *conversit.*”

De domprediker Pater LUCAS NAGEL verhaalt dit ook in zijne, den 3 Nov. 1678 over den bisschop, naar aanleiding van Deut. 32. 49, in de kathedrale kerk te Munster, gehouden lijkrede, zeggende:

„ Ihr Hochfürst. Gnaden bekehrten durch Gottes Gnad,
„ von der Ketzerey, zur Catholischen Wahrheit, neben vie-
„ len anderen Höhen Standspersonen auch *Ihr Hochgräffli-*
„ *che Excellens Ernst Wilhelm Graffen und Herrn zu Bent-*
„ *heim, Teklenburg, Steinfurth, Limburg, Rhede &c.* Aus
„ welchem Glaubens. Eyffer in Ihrer Päbstlichen Heiligkeit
„ *Clemens X* solche Herzen Frewd entstanden, dasz Sie
„ mit vergoszenen Thränen von dem gütigsten Gott *Chris-*
„ *tophoro Bernardo*, ein langes Leben erbitten und öffent-
„ lich gestanden, Ihre Päbstliche Regierung, werde durch
„ solchen Eyffer der Christenheit erfrewlich, dem Catholi-
„ schen Glauben gëdeylich gemacht.”

Vid. Leichpredigt über Christoph Bernhard in het werk van den Generaal vicaris van *Alpen de vita et rebus gestis Christophori Bernhardi*. Part. II. pag. 750.

intusfchen den graaf, op dezen en meer andere brieven geen acht te slaat, daar het voor hem vernederend zijn zoude, met zijne gemalin, in onderhandelingen te treden. In plaats van antwoord, werd de gravin, in den naam des keizers, gedaagd, om zich over haar gedrag te verantwoorden. De bemiddeling van de hoven van Brandenburg, Hefsen Kassel en van andere Protestantfche vorften, bleef zonder gevolg, en de biffchop van Munfter verklaarde eindelijk, den 8 Junij 1678, het huwelijk van den graaf ERNST WILHELM, met GEERTRUID VAN ZELST, voor *onwettig*, zoodat de graaf tot een ander huwelijk konde overgaan. Ingevolge dezer verklaring, trad de graaf, den 5 Aug. 1678, op het kasteel te Gehmen, in een tweede huwelijk met ANNA ISABELLA, dochter van den graaf ADOLF, te Limburg, Bronckhorst en Stijrum. In de huwelijks voorwaarden werden, de uit dit huwelijk voortkomende mantelijke spruiten, voor de eenige wettige opvolgers in de regering van het graaffchap Bentheim verklaard, en bij ontftentenis van dien, aan den zoon van den graaf van Steinfurth, den neef van ERNST WILHELM, en naast dezen, aan de Bentheim Teklenburgfche Linie, het regt van opvolging toegekend; wordende aan de eenige *wettige* erfgenamen, aan de kinderen van ERNST WILHELM bij zijne gemalin GEERTRUID VAN ZELST verwekt, het regt van opvolging, geheel ontzegd. Eindelijk, om de brave gravin nog meer te kwellen, werkte de biffchop een vonnis van den
 kei-

keizerlijken Rijkshofraad van den 17 April 1679 uit, waardoor de gravin van alle haar, in het huwelijkscontract beloofde, voorregten, en bijzonder van de Rijks-grafelijke waardigheid, vervallen verklaard werd. Ja, om de gedachtenis aan de gravin geheel uit te wischen, liet men haar wapen en naam overal, uit de glazen in de kerken, wegnemen. De gravin protesteerde plegtig, voor het hooge Geregts-hof van Holland en Zeeland, in den Haag, den 5 Aug. 1678, tegen het onwettig huwelijk van haren gemaal, en liet hem dit protest, door eenen trompetter der Staten Generaal, te Bentheim insinüeren, terwijl zij de oorspronkelijke akte hierover gepasseerd, aan het Hof van Holland en Zeeland, in bewaring gaf. Zij liet vervolgens een Manifest, ter regtvaardiging harer zaak, uitgaan. Het verdriet ondermijnde echter hare gezondheid. Zij overleed in den Haag, den 29 Maart 1679, hare kinderen aan God, aan de Staten Generaal en aan den prins van Oranje WILHELM III, naderhand koning van Engeland, aanbevolen hebbende.

Uit het tweede huwelijk van den graaf ERNST WILHELM, werd slechts eene dochter geboren, met naam LEONORA MAGDALENA, welke, met den graaf van Virmont, in het huwelijk trad, en den 10 Maart 1727 overleed.

Thans moet ik mijne lezers, met de zonen van ERNST WILHELM, uit het eerste huwelijk, nader bekend maken. Deze waren:

- I. ERNEST, de stamvader der tegenwoordige vorsten

sten van Bentheim. Hij werd geboren op het huis *Alsen* te Schutterop, den 18 Nov. 1661. Hij trad, nog zeer jong zijnde, in Nederlandschen krijgsdienst, en bragt het daarin tot den rang van overste van een regiment te paard. Hij woonde met zijne kavallerie menigen bloedigen slag bij, waarvan hij de lidteekenen aan zijn ligchaam droeg; b. v.:

1. In het jaar 1690 bij *Drogheda* in Irland, waar hij eene bloedige wonde aan het hoofd ontving, en hem een paard onder het lijf gedood werd.

2. Te *Aeth* in Vlaanderen, waar hij zoven gevaarlijke wonden ontving en reeds onder de dooden lag.

3. Bij *Steenkerken* in het jaar 1692.

4. Bij *Landen*, in Brabant, waar zijn jongste broeder zoo gevaarlijk gewond werd.

5. Bij *Leuven*.

6. In het jaar 1695 was hij, bij het berennen der stad Namur, tegenwoordig, en een der eersten, die te paard door de Maas zwom.

7. In het jaar 1711 hielp hij de stad *Bouchain* in Vlaanderen belegeren en veroveren.

Uit alle deze gevechten kwam hij zelden, zonder eene wonde, terug. Men heeft nog lang daarna te Steinfurth, een zijner met kogels doorboorde rokken, tot een aandenken bewaard.

II. CHRISTOPH BERNHARD, geboren den 31 December 1664. Deze werd in den dienst der Staten kapitein ter zee, en konvoijeerde in deze hoedanigheid, in het jaar 1690, de bruid van koning ~~JAN~~

II,

II, eette dochter van den keurvorst van den Palts, naar Spanje. Vervolgens had hij, bij de Engelsche vloot, onder admiraal RUSSEL, het bevel over een oorlogschip. Hij overleed ongehuwd in de maand October 1697.

III. ARNOLD JOOST, geboren den 21 Januarij 1666. Deze ging in het jaar 1688 met koning WILLIAM naar Engeland, woonde de meeste veldtogten in Irland bij, in welke hij zich steeds als een dapper held gedroeg. Hij overleed den 8 Mei 1692, in het 26ste jaar zijns levens.

IV. STATIUS PHILIP, naar de Staten Generaal STATIUS en naar zijnen oom te Steinfurth PHILIP genaamd, werd geboren den 27 Aug. 1668. Hij trad, gelijk zijne broeders, in Nederlandschen krijgsveldtocht; waarin hij zulke vorderingen maakte, dat hij, den 11 Junij 1706, den rang van overste over een regiment te paard verkreeg; den 19 April 1709 tot brigadier; den 4 Aug. 1727 tot generaal majoor, en eindelijk tot generaal der kavallerie en tot gouverneur van Heusden benoemd werd. Hij woonde de meeste veldtogten van zijnen tijd bij. In het jaar 1690 werd hij, bij *Fleury* in Vlaanderen, zwaar gewond, en nog zwaarder in het jaar 1692 bij *Landen*, in Brabant, waar hij, *geheele drie dagen lang*, onder de dooden lag, en, als ware het, door een wonder behouden werd. In het jaar 1698 trad hij in het huwelijk met SIDONIA, gravin van Horn, uit welk huwelijk echter geene kinderen voortgekomen zijn.

Hij

Hij overleed, in eenen hoogen ouderdom, in het jaar 1749.

Van dezen wicstap moet ik, tot de geschiedenis van het graaffchap Bentheim, terugkeeren.

ARNOLD MAURITZ WILHELM, de eenige zoon van PHILIP KOENRAAD, graaf te Steinfurth, was van zijnen oom, ERNST WILHELM, door de in 1678 gemaakte testamentaire dispositie, tot opvolger in de regering van het graaffchap Bentheim benoemd. Deze wel voorziende, dat het hem, bij de meerderjarigheid en bij de magtige bescherming der wettige erfgenamen, moeijelijk vallen zoude, zich in het bezit van een land te handhaven, hetwelk hem niet toekwam, zocht zich van de hulp en medewerking van het keizerlijk Hof en van den bischop van Munster, in navolging van zijnen oom, door omhelzing van den Roomsch-Catholijken Godsdienst, te verzekeren. Hij deed openlijk daarvan belijdenis in het klooster Bentlage bij Rheims, den 29 Aug. 1688, in tegenwoordigheid van FREDERIE CHRISTIAAN, bischop te Munster, en van zijnen oom ERNST WILHELM, tot groote smart zijner brave moeder en van zijne geheele familie.

Intuschen deden de zonen van ERNST WILHELM, bij hunne meerderjarigheid, hunne regten op het graaffchap Bentheim gelden. De kundigste rechtsgeleerden werden gemaadpleegd, en de hevigste strijd-schriften van beide partijen gewisseld. Door de tuschenkomst der Protestantsehe Rijksstanden te Re-

gens-

gensburg; werd eindelijk eene Rijkscommisſie van den keizer bendemd, die, in de maand Augustus 1688, te Bielefeld bijeen kwam, en de wettige erfgenamen, door afkoop, zocht te bevredigen. Men bood eerst dezelve, voor den aſtand van het graaffchap Bentheim, *veertig duizend Rijksdaalders* aan. Hierbij voegde men naderhand het bezit der Heerlijkheid *Alpen*; maar dewijl de bevolmagtigden der jonge graven hiermede niet te vrede waren, moest deze commiſſie, onverrigter zaak, uit een gaan. In het volgend jaar kwam men andermaal te Bielefeld bij een, en men verhoogde het aanbod, met het bezit van *Wewellinghoven*, en als dit ook niet aannemelijk bevonden werd, bood men, in plaats van al het voorgemelde, het graaffchap Steinfurth alleen tot ſchadelooſſtelling aan, met bijvoeging van de heerlijkheid *Alpen*, en het regt van opvolging, in het graaffchap Bentheim, wanneer vroeg of laat de mannelijke aſtammelingen van ARNOLD MAURITZ WILHELM niſtſerven mogten, overeenkomſtig de ſchikking, door de graven van Bentheim en Steinfurth in het jaar 1487 gemaakt; zullende, tot meerdere verzekering hiervan, de graven van Steinfurth in de leenbrieven van den Keizer mede bendemd en als mede beleend beſchouwd worden. Welk regt zich ook de graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM, bij de beleening met het graaffchap Steinfurth, voorbeheld.

Hierop ſcheidde de vergadering; andermaal. In het jaar 1697 in de maand Mei, werden de bevolmag-

mag-

magtigden ten derde maal te zamen, om over dit aanbod een besluit te nemen. De gedeputeerden der jonge graven bewezen intusfchen, dat het aangeboden geene gelijke waarde, met het graaffchap Bentheim, had, wanneer men nog het bezit van *Hawiker Werth* en eene jaarlijksche rente van *duizend Rijksdaalders* uit het graaffchap Bentheim, en wel dit de opbrengst der steenkoulen, bij het vorig aanbod voegde, hetwelk alles de zonen, na den dood van hunnen vader, aantreden zouden, zullende hun tot dien tijd jaarlijks eene fom gelds tot onderhoud gegeven worden.

Als deze voorflagen aan de jonge graven ter ratificatie aangeboden werden, namen de oudste en de jongste, ERNEST en STATIUS PHILIP, dezelve onder volgende voorwaarden aan:

1. Dat aan elken der jonge graven, dewijl het graaffchap Steinfurth naauwelijks het vierde deel tegen Bentheim opbragt, van het jaar 1668 af tot 1691 toe, jaarlijks *duizend Rijksdaalders*, ter betaling hunner fchulden zouden gegeven worden.
2. Dat in plaats der kostbare meubelen op het kasteel te Bentheim, die op het flöt te Steinfurth, zorgvuldig voor hen zouden bewaard worden.
3. Dat de van Steinfurth verkochte landgoederen door andere zouden vervangen worden.
4. Dat de aan hunne overledene moeder gefchonkene boeren hoven, met alle daarvan, federt hare dood, getrokkenene voordeelen zouden terug gegeven worden.

5. Dat de oude schulden, welke bij de voormalige erfdeeling van Steinfurth en Alpen, op Bentheim en Teklenburg overgegaan waren, nu ook ten laste der laatstgemelde graaffchappen blijven zouden.

6. Dat voor de jaarlijksche duizend Rijksdaalders uit het graaffchap Bentheim, gelijk ook voor de verloopenen of toekomstige kosten, tot onderhoud der jonge graven, volkomene zekerheid zoude gegeven worden.

7. Dat geene verdere schulden van de eene of de andere zijde, op de beide graaffchappen, zouden gemaakt worden.

8. Dat de Steinfurtsche pleitgedingen, tegen Munster en Teklenburg, tot den dood van hunnen vader zouden voortgezet, en niets daarin ten nadeele der toekomstige bezitters van Steinfurth verzuimd worden.

9. Dat de schade, welke, uit andere nog loopende proceduren, voor Steinfurth ontstaan mogt, aan de jonge graven zoude vergoed worden.

10. Dat de uitvoering van dit vergelijk met alle trouw en eerlijkheid zoude geschieden.

Als nu graaf ERNST WILHELM den 26 Mei 1693, in het 70ste jaar zijns ouderdoms, overleed, nam ARNOLD MAURITZ WILHELM het graaffschap Bentheim in bezit; het graaffschap Steinfurth, met de heerlijkheden *Alpen* en *Hawiker Werth*, aan zijne afwezige neven overlatende, zonder evenwel de voorwaarden, op welke zij in deze ruiling toegestemd hadden, vervuld te hebben of te willen vervullen.

Den 14 November dezès jaars namen de bevolmag

magtigden der jonge graven bezit van Steinfurth; zij vonden echter daar alles in zulk eenen slechten toestand, dat zij de waarde van dit graaffchap nauwelijks op een vierde deel, tegen Bentheim, berekenen konden. Zij deden hierover de nadrukkelijkste verzoogen aan den graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM, die hun ten antwoord gaf, dat hij zich verder aan niets gebonden hield, dan aan hetgeen hij hun overgeleverd had. Wegens de bepaalde *duizend Rijksdaalders*, uit het graaffchap Bentheim, konden hunne Principalen zich jaarlijks bij hem vervoegen. Eindelijk kwamen de graven ERNEST en CHRISTOPHER BERNHARD (WINE ARNOLD JOOST was reeds overleden, en STATIUS PHILIP lag, aan eene voor *Landen* ontvane wonde, gevaarlijk ziek) in persoon over, om alles in oogenschijn te nemen. Zij werden van alle Steinfurtsche en zelfs van vele Bentheimsche onderdanen, met de grootste vreugd ontvangen; vonden echter op het kasteel nauwelijks zoo vele meubelen, als ter behoorlijke huisvesting noodig waren. Ook werden zij door den bisschop van Munster zeer onvriendelijk behandeld, daar deze hen slechts als zijne landzaten of onderdanen beschouwde, en aan de ingezetenen van Steinfurth, bij zware straf verbod, hen voor landheeren te erkennen.

Uit het een en ander ontstonden nieuwe klagen en onaangenaamheden. Daar graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM zich reeds, door den keizer, met het Boven graaffchap Bentheim en de Heerlijkheid Emmelen-

kamp, had laten beleenen; zoo verzocht graaf ERNEST van den koning van Grootbrittannien, als Stadhouder der Nederlanden en Leenheer van Nieuwenhuis met zijn toebehoor, (waaronder men het geheele Nedergraaffschap wilde trekken) de beleening met dit gedeelte van zijn vaderlijk *erfdeel*. Hij verkreeg ook dezelve, den 23 Mei 1696; graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM drong, echter bij de burgemeesters van Nieuwenhuis, Ulzen en Veldhuizen, op de huldiging aan, en eischte dezelve bij straf van eenige duizend Rijksdaalders. Graaf ERNEST daarentegen beval, hem niet te huldigen. De burgers weigerden derhalve aan den eerstgemelden de huldiging. Om hen daartoe over te halen, verscheen hij in persoon met de gravin, zijne hofbedienden en 25 Munstersche soldaten, onder bevel van eenen Officier, te Nieuwenhuis. Alle burgers waren opgeroepen, en stonden gewapend op de markt. De graaf met de gravin en een aanzienlijk gevolg, omringd van het Munstersch Militair, had zich voor de kerkdeur geplaatst, en meende de huldiging te ontvangen, toen juist de rijdende post van Lingen aankwam, en aan de burgemeesters eenen brief bragt, waarin hun, door graaf ERNEST, bij straf van *duizend dukaten*, verboden werd, graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM voor hunnen landheer te erkennen. Naauwelijks had de burgerij hiervan berigt gekregen, of zij schoot hare geweren in de lucht af, en riep uit éénen mond: *lang leve ERNEST, onze wettige Landheer!*

De

De burgemeesters verklaarden nu, dat zij niet anders dan gedwongen, graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM huldigen konden. Deze, zulk eene gedwongene huldiging niet willende ontvangen, reisde derhalve, met zijn gevolg, weer naar Bentheim. De huldiging werd intuschen andermaal bij straf van vijfduizend goudgulden bevolen, en daar de burgers in hunne weigering volhardden, werden zij in voorgemelde boete veroordeeld. Daar men nu vreesde, dat deze boete bij executie zoude ingevorderd worden, zoo wapenden de ingezetenen van het geheele Nedergraafschap zich, en maakten de onderlinge afspraak, dat, op het eerste signaal, door de torenklok gegeven, alle gewapenden te paard en te voet, naar de bedreigde plaats zouden snellen, om geweld met geweld af te keeren. Intuschen hielden de burgemeesters niet op, bij Zijne Koninklijke Majesteit WILHELM III, daar op aan te dringen, dat hij als leenheer, met de gewapende magt, tuschen beiden treden wilde; waaraan Z. Majesteit, dan ook eindelijk gehoor gaf, wordende den kommandant VAN WIJENHORST te Koevorden gelast, het kasteel Dinkelrode te Nieuwenhuis, door eenen luitenant met dertig man te laten bezetten. De luitenant liet de kleine poort in stukken slaan, en beval de grafelijke beambten het kasteel te ruimen. Daar echter het volk op deze lieden zeer verbitterd was, zoo verzochten zij den bevelhebber om een vrij geleide, hetwelk hij hun gaf. Onmiddellijk hierna verscheen

graaf ERNEST in persoon. De vreugd der inwoners was onbeschrijfelijk. Tranen rolden in menigte langs de wangen. De burgers stonden onder het geweer en gaven drie salvo's. De jonge dochters verschenen paar aan paar, reikten haren landheer den eerewijn, en versierden de poort van den burg met bloemen. De landlieden bragten zoo veel vleesch, boter, haver en hooi, dat de burg wel voor een jaar daarvan voorzien was.

ARNOLD MAURITZ WILHELM protesteerde tegen deze bezigneming, onder den 11 October 1696, en het twistvuur brandde heviger dan voorheen. Beide partijen werden door magtige vorsten gerugsteund. ARNOLD MAURITZ WILHELM deed alles, wat mogelijk was, om zijnen neef ERNEST uit het bezit van het Nedergraaffschap te verdringen. Deze maakte zich intruschen, door zijn verstandig, regtvaardig en menschlievend gedrag, bij de ingezetenen, van dag tot dag meer bemind, en stoorde zich aan de woelingen zijner tegenpartij niet, tot dat, op voorstel van den keizerlijken gezant in den Haag, door de Staten Generaal en den Raad van Z. M. den koning WILLIAM III. van Grootbrittanje, den 6 Nov. d. j. besloten werd, dat het Nedergraaffschap Bentheim, door geen der beide strijdende Heeren Graven zoude bezeten worden, voor dat het Bielefeldsche verdrag geheel vervuld zoude zijn; dat het Nederlandsche Militair naar Koevorden terug trekken, en de koninklijke rentmeester der Bentheimsche goederen, PONTANUS, het

het Nedergraaffschap adminiftreren zoude. Men gaf graaf ERNEST, onder de hand, den raad, ter bevordering van den vrede, zich een tijdlang van Nieuwenhuis te verwijderen, terwijl men plegtig beloofde, hem met eene veel fterkere magt te zullen bijftaan, wanneer graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM tegen dit zoogenaamde Interims verdrag handelen zoude. De laafte zocht, langs allerlei wegen, weer in het bezit van het Nedergraaffschap te geraken; doch te vergeefs.

Eindelijk had het laafte congres over deze langdurige twiften, in het jaar 1701, in den Haag plaats, waar dan de zaak, door eene compromifforiale uifpraak van Z. M. den koning van Grootbrittannien, WILLIAM III., beflifst werd.

Graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM nam aan, het Bielefeldfche verdrag in alle deelen te vervullen, en behalve de jaarlijkfche *duizend Rijksdaalders* uit het graaffchap Bentheim, nog de fom van *tachtig duizend Rijksdaalders*, wegens de niet betaalde kosten van onderhoud, aan de graven ERNEST en STATIUS PHILIP uit te keeren. Tien jaren lang zoude dit kapitaal, tegen betating van behoorlijke rente, ftaan blijven; na afloop van dezelve echter, in de handen der beide graven, geleverd worden. Voorts werden alle overige burgerlijke en kerkelijke grieven, door dit compromis, uit den weg geruimd, hetwelk men in de Bentheimfche kerken orde,

O 5

met

met alle daartoe behoorende stukken afgedrukt vindt. (*)

Den 1 November 1701 werd dit verdrag, door graaf ARNOLD MAURITZ WILHELM, in den Haag geteekend. Hij ontving de gelukwenschingen van de aanwezende Heeren *gecommitteerden*, en ziet! in dien zelfden oogenblik overviel hem eene beroerte, die den 15 November d. j. een einde aan zijn leven maakte. Het ontzielde ligchaam werd van den Haag naar Bentheim gevoerd, en in de nieuwe Catholijke kerk, naast dat van zijnen oom ERNST WILHELM, bijgezet.

Graaf ERNST overleed den 10 Maart 1713, in het 52ste jaar zijns levens te Steinfurth. Hij stierf, gelijk hij geleefd had, als een Christen. (†)

(*) Het Nedergraaffschap Bentheim bleef intusfchen, tot dat alle deelen van het verdrag vervuld waren, van de Nederlanders gefequestreerd. Dit duurde van 1701 tot 1715, toen graaf HERMAN FREDERIK in het volle bezit van het geheele graaffschap gesteld werd.

(†) Men leze hierover de gedrukte lijkpreek van mijnen overgrootvader, Profesfor ARNOLD VISCHE; over Heb. XI: 24.

TIENDE HOOFDSTUK.

DAGVERHAAL VAN HET VOORGEVALLENE IN
HET GRAAFSCHAP BENTHEIM, GEDUREN-
DE DEN ZEVENJARIGEN OORLOG. (*)

De graaf FREDERIK KAREL van Bentheim, die, in het jaar 1752, zijn land aan Z. M. den koning van Grootbrittanje, tegen betaling zijner schulden verpand had, en zich den meesten tijd te Parijs ophield, trad, in het begin van den *zevenjarigen* oorlog, in Franschen krijgdsdienst. Hij had een eigen regiment opgerigt, hetwelk meest uit Elsfassers bestond, en aan het hoofd van hetzelfde, nam hij den 2 Augustus 1757, weer bezit van zijn graaffchap.

Den 8 Aug. werden alle ingezetenen van het ge-
regt Bentheim, op het slotplein, verzameld, om den
graaf als landheer, volgens een bevel van den koning
van Frankrijk, hetwelk hun voorgelezen werd, te
huldigen. Des achtermiddags geschiedde zulks te
Schutterop.

Den 9 Aug. had de huldiging te Noordhoorn plaats;
den 11 derzelve maand geschiedde die te Nieuwen-
huis, Veldhuizen en Ulzen, en den 12 te Emmel-
lenkamp.

1758. Den 23 Maart hadden 5 regimenten te
paard, van de uit Oostvriesland retirerende Franschen,
hun

(*) Dit verhaal is ontleend uit de nagelatene papieren
van eenen geloofwaardigen ooggetuige.

hun nachtkwartier te Bentheim. Verscheidene burgers en boeren werden van deze troepen mishandeld.

Den 25 Maart rukten twee keizerlijke bataillons, dat van prins KAREL en van PLATZ, met het Fransche uit 2 bataillons bestaande regiment *Prince d'eu*, in Bentheim. Na gehouden nachtkwartier marscheerden zij op Gildehuis, waar zij den 26sten door de Hannoverfche huzaren en de Buckeburgers te paard, onder bevel van den majoor VON LUCKNER (*) ingehaald en geslagen werden, met verlies van 14 gevangenen en 14 bagagiewagens.

Den 31 Maart kwam er order van de gealliëerde armee, dat het graaffchap Bentheim *dertig duizend fchepels* haver, in het magazijn te Koesfeld leveren zoude.

Den 9 April namen 3 kompagnien Hannoveranen, onder bevel van den lieutenant kollonel baron VON GOLDACKER, het kasteel te Bentheim in bezit, en ontwapenden het Munstersch garnizoen.

Den 10 Aug. hadden tien duizend man Engelsche troepen, welke van Emden kwamen, een nachtleger op de heide bij Ohne. Het nieuw en vreemd gezigt van zoo vele tenten, lokte de ingezetenen, uit de naburige plaatsen, in menigte derwaarts.

1759. Den 6 Julij verliet de kommandant DOELITZER, met zijn onderhebbend garnizoen, het kasteel en marscheerde naar het Hannoverfche.

Den

(*) Onder het schrikbewind van ROBESPIERE te Parijs ge Guillotineerd.

Den 7 Julij kwam de Franfche partijganger van CAMBEFORT, met 60 man, uit kurasfiers, dragonders, huzaren, grenadiers en jagers te paard bestaande, in Bentheim, en nam terftond bezit van het kasteel. Hij werd door 200 man infanterie gevolgd, welke desgelijks het kasteel betrokken. Aan de burgers werd, bij straf van plundering, bevolen, alle Hannoverfche effecten, welke zij in bewaring mogten hebben, op het kasteel te leveren.

Den 15 Julij trokken deze troepen in ftilte weder af, en de burgers bezetteden de wacht.

Den 19den kwamen dezelfde troepen terug, en namen weer bezit van het kasteel.

Den 24sten trokken zij van hier op Lingen.

Den 29sten kwamen zij terug. De burgers moesten 400 pond tarwenbrood en eenen vetten os leveren. Aan de Hannoverfche regering werd bevel gegeven, binnen 24 uren, het land te verlaten.

Den 30sten marscheerde het geheele garnizoen, met uitzondering van eenen onder-officier en 6 man, weer af.

Den 1 October verschenen 25 dragonders, van het regiment volontair de *Clermons*, in Bentheim, en mishandelden den burgemeester SCHULTZ, van wien zij *veertig duizend livres* verlangden. Van hier reden zij naar Nieuwenhuis, en haalden van den Generaal ontvanger WESSELS 6000 Rijksd. in geld, en 2000 Rijksd. in handschriften. Met welken buit zij zich naar Munsterland begaven.

Den

Den 11 October arriveerde een luitenant met 24 man ruitery, van de geallieerde troepen, op het kasteel.

Den 22sten trok dit kommando weer naar Rheine terug.

Den 4 Dec. kwam de kapitein BOELITZER, met zijn garnizoen, op het kasteel terug.

1760. Den 1 Aug. verscheen de overste KAMBEFORT, met 60 huzaren en 200 man te voet, om het kasteel te belegeren.

Den 2den moesten de ingezetenen van Schutterop en Gildehuis met spaden verschijnen, om batterijen op te werpen. De kommandant van het kasteel, die op de rondzwervende huzaren met het kanon liet schieten, verschoonde echter, zoo veel als mogelijk was, de gedwongene arbeiders. Op bevel van den oversten KAMBEFORT, moesten de burgers al hunne ladders bijeen brengen.

Den 3den kwamen 2 kompagnien Zwitsers met eenige stukken kanon aan. De kommandant den ernst der vijanden ziende, en zich ter verdediging van het kasteel te zwak gevoelende, stak de witte vlag uit en kapituleerde. Het garnizoen moest zich krijgsgevangen geven, en werd den volgenden dag naar Wezel getransporteerd.

Den 11 Aug. verschenen de Hannoveranen weer voor Bentheim, en plaatsten, op den molenberg bij Kolthof, twee mortieren, uit welke zij het slot beschoten. De eerste bom viel op het bijhuis van den

den postmeester BRANUS, hetwelk terstond in brand geraakte, en tot den grond toe afbrandde. Een groot gedeelte van het vlek zoude mischien een prooi der vlammen geworden zijn, daar slechts die burgers, welke aan de westzijde van het kasteel woonden, zich op de straat durfden vertoonen en er groot gebrek aan water was, wanneer niet, in dit ontzettend oogenblik, een sterke regen gevallen ware, waardoor de geledigde putten weer aangevuld, en de burgers in staat gesteld werden, om den brand spoedig te bluschen. Tien of twaalf bommen vielen op het kasteel, doch zonder merkelijke schade aan te rigten.

Tegen den avond werd het vuur zwakker, en om 10 uren trokken de Hannoveranen in stilte af. De huizen der burgers hadden van het bombardement veel geleden.

Den 21 Aug. werd het kasteel weer door de Hannoveranen belegerd en opgeëischt.

Den 22sten werd van beide zijden sterk geschoten. Des achtermiddags om 6 uren werd de kapitulatie gesloten. Het garnizoen, uit bijna honderd man bestaande, was krijgsgevangen.

1761. Den 30 Mei wilde de kommandant von ~~DURAE~~ het kasteel doen springen, waartoe de voorbereidselen sedert verscheidene dagen gemaakt waren. Dit plan gelukte intuschen slechts ten deele. Eene enkele muur, aan de noordzijde, werd verbrijzeld, maar geene der burger huizen, met uitzondering van het

het huis des grafelijken tuinmans, op welk eên zware steen viel, beschadigd.

Den 23 September verschenen de Duc DE CHASTRIER en de Comte DE VOYER, met verscheidene officieren en eene eskorte van dragonders te Bentheim, en eischten, bij straf van militaire executie, binnen den tijd van vier dagen, twee maal honderd duizend complete rantsoenen.

Den 24sten werd den ingezetenen bevolen, binnen 24 uren, tien duizend rantsoenen aan haver, hooft en stroo in natura te leveren, en negentig duizend rantsoenen met geld, het rantsoen tot 10 stuivers te betalen.

Den 27sten werd dit alles, in het hoofdkwartier van den prins DE SOUBISE te Koesfeld, afgeleverd.

Den 30sten werd het geld, voor de nog resterende honderd duizend rantsoenen, naar Koesfeld gebragt. Op denzelfden tijd vorderde men nog twintig duizend nieuwe rantsoenen, welke den 2 October met geld betaald werden.

1762. Den 11 Februarij werden afdeelingen van kavallerie en infanterie naar alle plaatsen van het graaffchap gezonden, om 210 treinknechten, voor den dienst der geallieerde armee te presen. Daar de jonge manschap echter bij tijds het land verlieten, of zich hier en daar verftoken had, zoo werden de huisvaders medegenomen, en wel uit het vlek Bentheim

Uit het dorp en kerfpel Ohne	10 man
	10 —

Uit

Uit het kerspel Gildehuis	9 man
Uit de stad Schutterop	16 —
Uit de stad Noordhoorn	4 —
Uit de boerschappen	36 —
Uit het dorp en kerspel Ulzen	27 —
Uit Nieuwenhuis en Veldhuizen	9 —
Uit Emmelenkamp	18 —

Een groot gedeelte van deze lieden werd intusschen, daar het bleek dat zij volstrekt onmisbare huisvaders waren, weer vrij gegeven.

Den 29 Maart werd, op bevel van den hertog FERDINAND van *Brunswijk*, als generaal en chef der verbondene legers, bekend gemaakt, dat verder geene geweldige ligting van manschappen, in het graaffchap Bentheim, zoude geschieden, en dat derhalve de uitgewekenen gerust konden terug keeren.

Den 4 Julij rukte de overste KAMBEFORT met zijn korps, uit dragonders, huzaren en voervolk bestaande, in het graaffchap, en eischte van hetzelfde eene brandschatting van meer dan *honderd duizend guldens*, welke binnen 4 dagen zouden betaald worden.

Den 15 Aug. sommeerde de overste KAMBEFORT den Hannoverfchen kommandant HOFFMAN tot overgave van het kasteel. Na een weigerend antwoord werd van beide zijden sterk geschoten.

Den 16den eischte de overste het kasteel andermaal op, en, daar de kommandant aan zijne voorstellen geen gehoor wilde geven, maakte hij toebereidselen tot den storm. Doch, in plaats van zijne be-

dreigingen uit te voeren, marcheerde hij af, den weg naar Gildehuis nemende.

Den 17 Aug werd de achterstallige contributie van het kerspel Gildehuis, in het hoofdkwartier van den oversten KAMBEFORT, afgeleverd, en de viert gijzelaars kregen hunne vrijheid weer.

Den 11 en 12 September werden de boerscholten uit het Nedergraaffschap, en bij afwezigheid derzelve vrouwen, door uitgezondene kommando's opgehaald, om voor de achterstallige brandschatting tot gijzelaars te dienen.

Den 12 October werd de achterstallige brandschatting, in het kerspel Schutterop, door executie ingevorderd. Bij deze gelegenheid viel in de stad de volgende grappige anekdote voor: Een majoor van de troepen van KAMBEFORT bevond zich op het raadhuis, om de contributie van de boerschappen Samern en Suddendorp te ontvangen. Hij had 3350 gulden in zijne zakken gestort, en aan de boerscholten de kwitantie gegeven. De boeren van Wengfel waren juist bezig met hunne bijdrage te tellen, wanneer geheel onverwacht de luitenant VILLARS, met een pligt van het garnizoen van het kasteel, in de stad verscheen, en den majoor in zijn werk stoorde. Deze, vernemende, dat de luitenant in de stad was, verkeerde op zijn bezoek op het raadhuis niet af te wachten, maar liever de stad te verlaten. Hij deed dit niet zoo veel spoeda, dat hij het geld, zijnen mantel en stok, in de raadkamer vergat. De luitenant van

LARS,

LARS, den majoor niet meet vnlende, maakte zich meester van den buit. Hij was echter zoo inschikkelijk, dat hij het geld, hetwelk op de tafel geteld en door den majoor nog niet ontvangen was, aan de boeren van Wengsel terug gaf; terwijl hij de som, die de majoor in de zakken gestort had, als zijn wettig eigendom, naar krijgsgebruik, aanmerkte. Eenige soldaten van het korps van KAMBERFORT, die naar Quendorp, Neerlage en Hesterop gezonden waren, om de boerscholten op te halen, verschenen kort na het verhaast vertrek van den majoor in de stad, en besloten, het voetspoor van hunnen aanvoerder te volgen. De boeren maakten van deze gunstige gelegenheid gebruik, om van het geld, dat zij reeds overgegeven hadden, weer meester te worden. Zij rukten de geldzakken van den zadel der soldaten en gingen heen; hetwelk hun echter duur te staan kwam; want den volgenden dag verschenen dezelfde soldaten in de huizen der scholten van Quendorp en Neerlage, en dreigden dezelve in brand te zullen steken, wanneer niet oogenblikkelijk de hun ontnomene penningen, met nog eenige dukaten ter schadevergoeding, terug gegeven werden; waaraan men dan wel voldoen moest.

Den 15den werden 6 huzaren naar Schutterop gezonden, om de burgemeesters in arrest te nemen, welke men van verstandhouding met den kommandant van het slot beschuldigde, en voor de aanleggers van het voor den majoor zoo onaangenaam bezoek van

den laicnast **VILLARS** hield. De stad Schutterop moest 500 Rijksdaalders losgeld betalen.

Den 30 October werd het kasteel weer door de **Engfchen** beschoten, doch zonder gevolg.

Den 16 December betrok de **Engelfche** schimmelgarde hare winterkwartieren in **Onne en Samern**.

Den 1 Januarij 1763 werd de *vrede*, tusfchen Engeland, Frankrijk en Spanje, openlijk van den kansel, in alle kerken van het graaffchap, bekend gemaakt.

Den 6 Jan. werd daarover een dank- en bededag gehouden en met de klokken geluid.

Den 27 Jan. trok de schimmelgarde op, en nam den terugmarsch naar Engeland aan. De overige **Engelfche** en andere vreemde troepen verlieten van tijd tot tijd deze gewesten, en de ingezetenen werden van den last der inkwartiering bevrijd.

ELFDE HOOFDSTUK.

KORT OVERZICHT VAN DE JONGSTE
GEBEURTENISSEN.

Van het jaar 1763 af tot 1793 toe, genoot het graaffchap, onder den fchepter van Z. M. den koning van Grootbrittannien, eene onafgebroke rust.

In het jaar 1789 brak de omwenteling in Frankrijk los. Europa geraakte daardoor in vuur en vlam. Oostenrijk, Pruiffen en Engeland poogden vruchteloos de woede der Franschen te beteugelen. De in de maanden April en Mei van 1793 naar Frankrijk marcherende Hannoverfche troepen namen, in Januarij en Februarij 1795, met de geheele Engelsche armee, hunnen terugtogt door het graaffchap Bentheim; van de Franschen, die ondanks den dapperen tegenftand der verbondenen, onder hunnen generaal PICHERU, over de bevrozene Waal gedrongen waren, vervolgd wordende.

Een korps Emigranten, in Engelschen dienst, maakte de achterhoede der Engelsche armee uit; terwijl de Brunfwijkers en Hefen, met eenige Hannoverfche kavallerie, den terugtogt der Hannoveranen dekten.

Den 22 Februarij rukten de Franschen, van den Hardenberg komende, op Nieuwenhuis aan, om het korps Emigranten, uit de huzaren van ROHAN en eenige infanterie beftaande, van daar te verdrijven.

De Emigranten hadden eenige veldstukken bij het ambthuis geplaatst, waarmede zij, van 's morgens te 7 uren tot 's middags, op de Franschen, doch zonder hun eenig nadeel van belang toe te brengen, vuurden. Om 12 uren kwam een ander korps Franschen van Koevorden over Veldhuizen aan, en berevende de stad ook van die zijde, waardoor de Emigranten tot eenen spoedigen aftogt genoodzaakt werden. Den volgenden dag trokken de Franschen uit het graaffchap terug, en de Emigranten namen weer bezit van Nieuwenhuis. Acht dagen daarna kwamen echter de Franschen weder, en de Emigranten retireerden, zonder een schot te doen.

Den 13 Maart werd Bentheim, hetwelk door Brunswijkers, Hessen en Hannoveranen bezet was, van eene talrijke overmagt, onder den generaal VAN DAMME, aangetast en na eenen geringen tegenstand veroverd.

Offchoon nu de Fransche generaals, in eene met de Landstanden getroffene overeenkomst, wel beloofd hadden, het graaffchap Bentheim, als een onzijdig land te zullen behandelen, bleef echter Nieuwenhuis eenen geruimen tijd door de Franschen bezet. De stad, die buiten dien reeds diep in schulden stak, moest dagelijks vleesch en brood, haver en hooi leveren, waardoor hare schuldenlast met vijf en twintig tot dertig duizend gulden vermeerderd werd. De kooplieden en herbergiers moesten voor Fransche signaten, die toen reeds eene geringe, en naderhand

in

in het geheel geene waarde hadden, verkoopen. Behalve, dat de burgers, door den zwaren last der inkwartiering, maanden lang gedrukt werden.

Ondertuschen bleef ons Vaderland van de *vrijheid, gelijkheid en broederschap* der Franschen, welke in Holland en elders zulke vrugte vruchten teelden, verschoond. Wij bespeurden zoo min in het burgerlijk als kerkelijk bestuur eenige verandering.

Den 1 October 1801 werd, na eenen krijg van zeven jaren en negen maanden, de vrede tuschen Engeland en Frankrijk gesloten.

Den 17 Januarij 1802 werd in het graaffchap, op hoog bevel, een dankfeest voor den herstelden algemeenen vrede gevierd.

In het jaar 1803 werd deze vrede weer verbroken. Den 12 Mei d. j. vertrok de Engelsche ambassadeur lord WITHWORTH uit Paffijs, en de oorlogsverklaring van Engeland aan Frankrijk volgde spoedig daarop. In diezelfde maand marcheerde eene sterke Fransche armee, onder bevel van den generaal MOUTIER, door dit graaffchap, om het Keurvorstendom Hannover in bezit te nemen. Den 26 Mei rukten 8000 man in Emmelenkamp, die daar hun inkwartier hielden, zoodat alle huizen opgeprop vol waren. Vele wagens werden in requisitie gesteld en medegenomen tot diep in het Hannoverfche. De Hannoverfche armee, hoezeer ook vol moed, wis tegen zulk eene overmagt niet beftand. De Generaal

keit sloot derhalve eene kapitulatie, volgens welke de Hannoverſche armee uiteen gaan, en elk naar zijne haardſtede terug zoude keeren. Het geheele land werd nu door de Franſchen bezet, het eigendom van den koning in beſlag genomen, en de ingezetenen, door de inkwartiering en *mepigvuldige* zoogenaamde *requisities* van allerlei legerbehoefſten uitgeput. Gedurende den geheelen zomer, zag men bijna alle dagen, detachementen van jonge conſcrits, uit het binnenſte van Frankrijk komende, naakt en bloot naar Hannover marcheren, om daar op koſten der ongelukkige ingezetenen gekleed te worden. Het gelukte intuſſchen de meeste Hannoverſche officieren en ſoldaten, van tijd tot tijd, naar Engeland over te ſteken, waar, uit deze brave troepen, een Duitsch legioen geformeerd werd, hetwelk zich in Spanje, onder den onſterfelijken WELLINGTON, zoo vele verdienſten verworven heeft.

Den 24 Aug. rukte een bataillon Franſchen in het graaffchap Bentheim, om herzelve als eene Hannoverſche provincie te bezetten. Deze troepen werden, over de onderscheidene plaatſen in het Bovengraaffchap, verdeeld.

Den 16 Dec. marcheerden dezelve weder af, humpen weg naar Holland nemende.

Den 16 Julij 1804 werd LODEWIJK, graaf van Bentheim Steinfurth, volgens eene met den Franſchen keizer geſlotene conventie, tegen betaling van eene aanzienlijke ſom gelds, door de beide adjudanten van de

de generaals BERNADOTTE en DESSOLLES, in het bezit van het graafschap Bentheim gesteld.

Den 15 en 16 Aug. hield de nieuwe landheer zijnen plegtigen intogt.

Den 4 Aug. 1806 werden de graafschappen Bentheim en Steinfurth, door MURAT, een' zwager van BONAPARTE, bij het Rijnverbond tot Groothertog van Berg verheven, in bezit genomen, wordende aan het grafelijke Huis slechts de domeinen gelaten, welke intusschen door de zware grondbelasting, die zich ook tot de boschen bepaalde, nog merkelyk besnoeid werden.

Het graafschap Bentheim werd, gelijk de naburige kleine vorstendommen en graafschappen, op Franschen voet georganiseerd, en onder het departement der *Eems*, waarvan Munster de hoofdplaats was, getrokken.

In de maand November d. j. had de eerste militaire opschrijving plaats.

Den 26 Januarij 1807 geschiedde de loting over alle in 1786 geborene jongelingen.

In de maand Julij d. j. had er eene nieuwe loting, over alle in het jaar 1787 geborene jongelingen plaats.

In het jaar 1811 werd het graafschap Bentheim, door een keizerlijk besluit van den 26 Dec. des vorigen jaars, van het Groothertogdom Berg weer afgezonderd, en gedeeltelyk met Overijsel, gedeeltelyk met Groningen vereenigd.

Door een decreet van den 28 April 1811, werd het daarvan weer afgescheiden, om met Münster, Rees en Steinfurth, een eigen departement van Frankrijk, onder den naam van departement der Lippe, uit te maken. Van dezen tijd af moesten wij ons alle Fransche wetten en insigtigen laten welgevallen, Fransche prefekten, welke taal wij niet verstonden, beheerschten ons, gelijk de Romeinsche stedehouders weleer de Joden. Onze jongelingen moesten, voor de glorie en heerschappij van eenen Korsikaanschen veroveraar, ver van hun vaderland, strijden. (*) Onze handel werd, door gewapende tolbedienden, welke dag en nacht op huijne boede waren, belemmerd. Onze kisten en kasten werden, door dit gespuis, op het naauwkeurigst onderzocht, om ons den geringen voorraad van koffij, thee en suiker te ontnemen, welken wij tot eigen gebruik opgelegd en ten duursten prijs betaald hadden. (†)

De zoogenaamde *droits réunis* (vereenigde rechten), die geesfel der kooplieden en der tappers, werden met de uiterste geltrenghed ingevoerd, en door

(*) Van velen, die mede naar Rusland gegaan, en daar door den honger, de koude of het zwaard verteerd zijn, heeft men volstrekt geen berigt weer outvangen.

(†) Buonaparte had het zoo ver gebracht, dat wij een pond koffij met f 4 - 10 tot f 3 toe, een pond salker met f 2 - 20, en een pond gemeene congo thee met f 4 bezien moesten. De voorraad bij den burger en landman voorhanden, konde bij zulk eene duure maar gering zijn, en evenwel scheen de roofzucht ons dat weinige nog te misgunnen.

geborene Franschen bediend. Het zout, een, voor de armen zoo wel als voor de rijken, onontbeerlijk artikel, was onmatig belast. De handel in tabak was verboden. NAPOLEON was alleen tabakskooper, en hij leverde ons den slechtsten tabak tot eenen onmatigen prijs. (*) Niemand mocht zelf tabak planten of bier brouwen. De rappers moesten zich aan de knevelarijen van Fransche officianten, die elke week hunne kelders wisteedden en hunne vaten peilden, onderwerpen, en aan dezelve telkens betalen, wat zij eischten. Kortom, de verdrukking steeg van dag tot dag, en wee hem! die zijne ontevredenheid luid te kennen gaf.

Het zoo beruchte 29ste *Bulletin* van *Moladetschna* den 3 December 1812, waarin de dwingeland zelf zijne nederlaag op de ijsvelden van Rusland verhaalde, gaf ons wel hoop op verlossing; maar onze hoop viel weer in duigen, toen hij in 1813 een nieuwe armee verzamelde, en ons noodzaakte, voor de overwinning bij *Lutzen* en *Wuntschen* behaald, den Almachtigen te danken. (†)

Op den 19 October 1813 sloeg het uur der verlossing voor Duitschland. Ruslands gezegende ALEX-

(*) De allerflechtste inlandsche tabak, die thans de geringste daglooner niet zoude willen rooken, kostte het pond 24 stuivers.

(†) Tot herstel der in Rusland verlorene armee, moesten de gemeenten, op bevel van den prefekt, den keizer uitge-ruste manschappen en paarden, als een *vrijwillig geschenk*, onderdanigst aanbieden!!!

ANDER zegevierde met zijne bondgenooten FRANZ EN FREDERIK WILHELM, onder wier banieren zich de getergde volken, als een eenig man geschaard hadden, bij Leipzig, op Frankrijks trotschen beheerscher, die, na eene verschrikkelijke nederlaag geleden te hebben, en, op den terugtocht, bij Auerbatalje geslagen te zijn, met het overschot zijner benden, in verwarring naar Frankrijk snelde.

In den nacht van den 11 op den 12 November verschenen de eerste kozakken te Nieuwenhuis, nadat de Fransche ambtenaren eenige dagen vroeger vertrokken waren.

Den 14 Nov. sloegen 1500 man kozakken hun leger voor de Ulzer poort op. Den 18den vertrokken deze troepen, aan welke brood en vleesch, haver en hooi geleverd werd, naar den Hardenberg. De vorst NARISCHKIN, overste der garde Z. M. des keizers van Rusland, die de voorhoede der door den generaal baron VON WINZINGBRODE gekommandeerd wordende afdeeling van het vereenigd Russisch en Zweedsch leger, onder het opperbevel van Z. K. H. den kroonprins van Zweden, aanvoerde, hield eene goede krijgstuicht. De algemeene vreugd, over de verlossing van het juk der Franschen, werd echter eenigzins gestoord door de verlegenheid, welke de dringende eischen, om ten spoedigste, in de behoeften van de zegepralende legers te voorzien, veroorzaakten.

Den 11 November 1813 eischte de vorst NARISCHKIN

RISCHIN, van het Arrondissement Nieuwenhuis, waartoe de kantons *Hede* en *Wesewe* in het Eemsland behoorden, tot den aankoop van *zeven duizend ellen laken* voor het leger, de som van *acht en twintig duizend gulden*. Hiervan kwamen ten laste van het graaffchap Bentheim *twintig duizend twee hondèrd en veertien gulden*, welke binnen vier dagen opgebracht en door de aanzienlijkste en rijkste inwoners der gemeenten moesten verschoten worden, bij straf van persoonlijk arrest.

Den 15 November 1813 eischte deze bevelhebber, ten behoeve van een te Haselunne voor 50,000 man voetvolk en 20,000 man ruitèrij, aan te leggen magazijn, van het graaffschap Bentheim, de som van *twintig duizend gulden*, welke binnen *drie dagen* zoude betaald, en, gelijk de voorgaande, door de bemiddelde ingezetenen zoude verschoten worden.

Den 20 November 1813 vorderde de Zweedsche Regimentskwartiermeester BINTZ, ten behoeve der Zweedsche armee, binnen *vier dagen* van het graaffschap Bentheim: *drie duizend ellen grijs laken, twee duizend ellen blaauw laken, zeven duizend ellen linnen tot voering, vijf duizend hemden, twee duizend paar kousen, en duizend paar schoenen*. De plaatselijke ambtenaren bewezen intusschen, dat hunne gemeenten, die reeds zulke aanzienlijke sommen betaald hadden, dezen nieuwen eisch onmogelijk geheel vervullen konden, en hunne nadrukkelijke vertoogen waren van dat gevolg, dat de heer

BINTZ

antz van de gevraagde 5000 ellen lakon afzag, en zich met de levering van het overige vergenoegde.

Ofthoon nu de ingezetenen des graaffschaps Bentheim, verheugd met geheel Duitschland, over hunne verlossing, zich gaarne eenige opofferingen, ter bevordering der goede zaak, getroosten wilden, bragt nogtans de eisch van zoo vele gereede penningen, en de vrees, dat men de gedreigde militaire dwangmiddelen aanwenden zoude, wanneer dezelve niet op den vastgestelden tijd betaald wierden, hen in geene geringe verlegenheid. Uit welke zij intuschen door de vaderlandsliefde hunner gegoede medeburgers, die een gedeelte der gevraagde sommen voorschoten, spoedig verlost werden. (*)

Den

(*) De ondervinding leerde, dat de vrees der ingezetenen, voor militaire executie, geene bloote herfenschim was. Toen de, ten behoeve van het magazijn te Haselunne, gevraagde 20,000 gl. niet zoo spoedig als men het begeerde, bijeen gebragt konden worden, verscheen een overste der kozakken, met zijne onderhebbende manschap, te Nieuweguts, om de betaling door militaire dwangmiddelen te bespoedigen. Twee der aanzienlijkste inwoners dier stad werden als gijzelaars in verzekerde bewaring genomen, en eerst bij de aflevering van het geld, in het hoofdkwartier van den vorst NARISCHKIN te Heemse ontbagen.

Tot roem van het koninklijke Grootbritannische Handelsverche Kabinetsministerie, verdient intuschen hier gemeld te worden, dat Hooghetzelve, na zich de rekeningen over bovengemelde sommen, te hebben doen voorleggen, volgde een aanschrijving der koninklijke regering aan de
plaat-

Den 24 November nam de koninklijke Grootbritannische Hannoverfche Regering weer bezit van het graafschap Bentheim, tot groote vreugd der Ingezetenen, die daarvan, door het luiden der klokken, en het vrolijk verwelkomen van den heer Regeringsraad VON PESTEL, overal de duidlijkste bewijzen gaven.

Den 1 December werd, over de verlossing van het noordelijk Duitschland, uit de magt der Franschen, een openlijk dankfeest gevierd.

Den 25 Januarij 1814 werd, door de koninklijke regering bevolen, dat de jonge lieden, die met schietgeweer wisten om te gaan; zich naar *Eschebrugge* begeven zouden, om de ingezetenen van het Laar en Emmelenkamp, tegen de uitvallen van het

Frans

plaatselijke ambtenaren van den 1 Mei 1820, besloten heeft, aan de onderdanen des graafschaps Bentheim, voor de in de jaren 1813 en 1814 aan de troepen der verbondene Mogendheden gedane leveringen, en inzonderheid voor de, aan den vorst NARISCHKIN opgebragte geldsommen, eene schadevergoeding van 23,521 Rijksd. conv. munt of 43,433 Guld. 7 ft. 5 duit. Holl. uit de koninklijke generale kas, te laten uittellen. Welke penningen, volgens het hooge voorschrift, over de gemeenten naar evenredigheid der doot haar, tot meergemelde gedwongene geldheffing, geleverde bijdragen zullen verdeeld en tot aflossing der op de gemeenten rustende schulden, of tot andere, voor het algemeen nuttige einden zullen besteed worden.

De gemeenten zijn voor deze, van velen niet meer verwacht wordende, schadevergoeding, zoo wel het Hooge koninklijke Ministerie als de Regering des graafschaps Bentheims, haren dank schuldig.

Fransche garnizoen te Koevorden te beschermen. (*)

In de maand Februarij werd hier een landweer bataillon van 600 man opgerigt, hetwelk spoedig georganizeerd zijnde, zich bij de uitvallen der Franschen uit Koevorden, voordeelig onderscheidde.

Den 3 Mei d. j. stak de kommandant van Koevorden, ingevolge de conventie, tuschen den koning van Frankrijk en de verbondene Mogendheden gestoten, de witte vlag uit. Den

(*) De poorten der vesting Koevorden werden, den 18 November 1813, bij de verschijning der kozakken gestoten, en eerst den 7 Mei 1814 weder geopend. Daar men het van grooter belang oordeelde, de vlugtende vijanden op den voet te volgen, dan de weinige vestingen, welke nog in hunne magt waren, en die, bij gebrek aan toeyoer, spoedig van zelve zouden moeten vallen, door eene geregelde belegering, tot de overgaaf te dwingen; zoo liet men de insluiting derzelve aan de gewapende burgers en landsteden over. Hoe voorzigtig intuschen de toegangen tot de vesting *Koevorden*, zoo wel van deze, als van de Drentsche zijde bewaakt wierden, zoo konde die waakzaamheid toch niet beletten, dat het garnizoen, hetwelk met uitzondering van twee kompagnien Veteranen en twee onvoltallige kompagnien Zwitsers, uit gevlugte douaniers bestond, en ten naaste bij duizend man uitmaakte, herhaalde uitvalen deed, welke voor de naburige gehuchten, het *Klooster*, het *Lee*, de *Scheere* en het *Pikveld*, die geplunderd en verbrand werden, noodlottig waren. Het graafschap Bentheim heeft van die uitvallen weinig te lijden gehad. De overgave der vesting *Koevorden* geschiedde op bevel van den koning van Frankrijk, en volgens het, met de verbondene Mogendheden, na de verovering van Parijs, gestoten verdrag.

Den 7 Mei marcheerde het Franfche garnizoen uit, en de burgers konden, na 6 maanden lang opgefloten geweest te zijn, en in alle onaangenaamheden, daaraan verbonden, gedeeld te hebben, eens weer vrije lucht fcheppen. Groot was hunne vreugd, en die der ingezetenen van de omliggende plaatfen, over deze gebeurtenis; want de Franschen hadden niet alleen de burgers van Koevorden, gedurende de belegering, door eene strenge militaire politie gedrukt; maar ook de inwoners der nabijgelegene boerfchappen, door roof en brand, bij hunne herhaalde uitvallen, in de diepfte ellende gefort.

In het jaar 1815, toen BUONAPARTE van het eiland *Elba*, waat men hem een ftil verblijf aangewezen had, gevlugt zijnde, zich weer van den troon van Frankrijk meester gemaakt had, marcheerde het Bentheimfche bataillon, uit de kern onzer jonge lieden bestaande, ook naar Frankrijk, en offshoon het, door zijne pofitie bij Halle, aan den slag bij *Waterloo* geen deel konde nemen, bragt het toch, door dien pas te bewaken en de Franschen het doordringen aan die zijde te beletten, het zijne tot de overwinning bij. Waaron ook al de landweer mannen, die op dien dag onder het geweer waren, met de eermedaille verfierd, en met de gratificatie in geld befchonken zijn.

Den 16 Jan. 1816 kwam het bataillon, onder aanvoering van den toenmaligen majoor, thans luitenant kollonel CROUP, na tot de verovering van

Q

Kam-

Kambrey medegewerkt, en éenige inbidders die het bosch van *Boulogne*, voor Parijs, gecondemneerd te hebben, in het Vaderland terug, en werd in alle plaatsen met luide vreugd verwelkomd.

Den 20 Augustus 1817 overleed, aan eene ziekte van 8 dagen, in den ouderdom van 64 jaren, LOUDWIJK WILHELM GELDRICH ERNST, regerend vorst van Bentheim en Steinfurth. Na een verblijf van bijna elf jaren te Parijs, waar hij te vergeefs op schade-loosstelling voor het gelede verlies bij *NAPOLÉON* stangedrungen had, keerde hij eindelijk, den 3 Julij, toen Frankrijks regtvaardige koning zijne bisschoppe-lijken bevredigd had, in den schoot zijner familie terug. Hij mogt intusschen de vreugd der wedervereeniging met haar slechts zeven weken genieten!

Den 1 September werd het ontslede lichasam, bij fakkelschijn, naar de rustplaats des voorzeden gebragt. Alle geestelijken, zoo Protestantsche als Catholijke, uit beide graaffchappen, woenen de treurige plegghigheid bij. De hofprediker, *BARIBL*, hield een schoone lijknede, terwijl een roerend treurgesang, door eene ontzagverwekkende schaar, in de prachtig verlichte en met zwart laken behangene groote kerk, aangeheven, alle gevoelige harten tot droefheid stemde.

Den 31 October 1817 werd het derde eeuwfeest der kerkhervorming, in dit graaffchap, gelijk door geheel Duitschland, en den 2 November in de Nederlanden, gevierd.

Den

Den 16. September 1713 werd de, in het jaar 1613 door graaf ARNOLD JOOSI aangelegde, in 1701 door koning WILLIAM III. vernieuwde, maar door de Franfche regering in het jaar 1669 ontbondene overkerkeraad, op bevel van Zijne koninklijke Hoogheid den Prinz Regent van Grootbritannijsche en Hannover, naar eenige veranderingen hersteld, en den 1. November d.ij. te Noordhoorn plechtig ingezegend. Voorheen bestond dezelve uit eenen president en vier assessoren, twee geestelijken en twee wereldlijken, met eenen actuaris. Thans maakt een director, met eenen geestelijken en eenen wereldlijken raad en een actuaris, dit collegie uit. (*)

Den 29. Januarij 1820 overleed Z. M. GEORG DE III. koning van Grootbritannijsche en Hannover. Z. M. was geboren den 4. Junij 1738, beleeft den troon van zijnen grootvader GEORG den II, den 26. October 1760, en trad in het huwelijk, met de prinses CHARLOTTE VAN MEKLENBURG STRELITZ, den 8. Aug. 1761. Hij regeerde derhalve 59 jaren, 3 maanden en 4 dagen, en stierf in den hoogen ouderdom van 81 jaren 7 maanden en 25 dagen.

Hij had door de uitmuntende hoedanigheden van zijn verstand en hart, door de schoone deugden welke hij in zijn huisfelijk en openbaar leven ten toon spreid-

(*) De tegenwoordige leden zijn:

De Heer Regeringsraad von FETTEL, Director.

De Heer Regter WEBER te Noordhoorn,

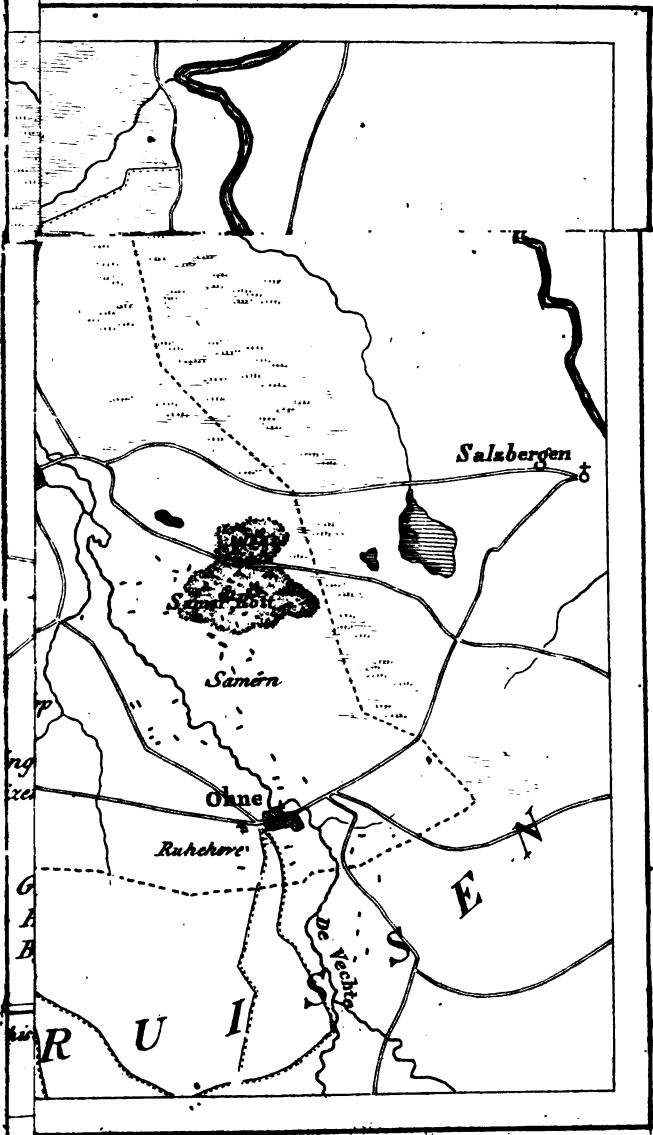
De Heer Predikant SCHULTZ te Noordhoorn, } Raden.

spreids, en vooral door zijne ongeveinsde godsvrucht, zich de liefde en achting van al zijne onderdanen verworven.

Z. K. H. de Prins Regent geboren den 12 Aug. 1762, beklom, onder den naam van GEORG den IV, nu den troon van Grootbritanije en Hannover.

Den 20 Feb. 1820 werd dit treurig sterfgeval, aan Z. Majesteits onderdanen in dit graaffchap, van de predikstoelen bekend gemaakt, en zij door aangeslagen plakkaaten, tot trouw en gehoorzaamheid, aan hunnen tegenwoordigen koning, opgewekt.

Zie daar, lezer! een beknopt verhaal van de voornaamste gebeurtenissen, in het graaffchap Bentheim voorgevallen. Ik hoop, dat het lezen daarvan U genoeg gegeven hebbe, en wensch hartelijk, dat het geluk van mijn Vaderland nog moge bloeijen, wanneer ik met mijne tijdgenooten reeds lang zal vergaan zijn.

C. van Baarsol & Zoon, sculps.

PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

